

07566

GAZİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRKÇENİN EĞİTİMİ VE ÖĞRETİMİ BİLİM DALI

SELİM SÂBİT EFENDİ VE USÛL-İ CEDÎD HAREKETİ
İÇERİSİNDEKİ YERİ

DOKTORA TEZİ

Tez Danışmanı
Prof. Dr. Sadık TURAL

87566

Hazırlayan
Fahri TEMİZYÜREK

Ankara - 1999
Y.Ü. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
DOKÜMANTASYON MERKEZİ

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü'ne

Fahri TEMİZYÜREK'e ait "Selim Sâbit Efendi ve Usûl-i Cedîd Hareketi İçerisindeki Yeri" adlı çalışma, jürimiz tarafından Türkçenin Eğitimi ve Öğretimi Anabilim Dalında DOKTORA TEZİ olarak kabul edilmiştir.

(İmza)

Başkan

Akademik Ünvanı, Adı Soyadı

(İmza)

Üye

Akademik Ünvanı, Adı Soyadı

(İmza)

Üye

Akademik Ünvanı, Adı Soyadı

T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULTAYI
DOKÜMANTASYON MERKEZİ

ÖZET

Batı eğitim sistemindeki gelişmeler zaman içerisinde Avrupa kıtası dışına taşarak Osmanlı eğitim sistemini de etkilemiştir. Bugünkü eğitim sistemimizin şekillenmesinde Tanzimat öncesi başlayan ve Meşrutiyet sonlarına kadar devam eden yenileşme hareketlerinin önemli bir etkisi vardır. Osmanlı eğitim sistemindeki yenileşme hareketleri temelde "mektep" ve "medrese"lerde ortaya çıkan gelişmeleri ifade etmektedir.

Eğitim tarihimizde mekteplerdeki yenileşme faaliyetlerine fikirleri ile yön veren ve Tanzimat döneminin en önemli eğitimcilerinden biri olan Selim Sâbit Efendi, "mekteplerdeki yenileşme faaliyetleri" olarak değerlendirilen usûl-i cedîd hareketinin ortaya çıkmasını sağlamış ve çalışmaları ile bu harekete yön vermiştir.

Bu vasıfları ile Selim Sâbit Efendi, kendisinden sonra gittikçe gelişerek devam eden ve yaklaşık yirmi yıl sonra Rusya Türklerinde de görülen usûl-i cedîd hareketinin hazırlayıcısı olarak karşımıza çıkmaktadır.

Selim Sâbit Efendinin, Türk dünyası sıbyan mekteplerindeki yenileşme hareketlerine tesirinin yanısıra Cumhuriyet devri ilköğretim kurumlarının yapısal oluşumunda da önemli rolü vardır. Zira geleneksel yapıdaki mekteplerin yanında, gelişme ve değişmelere paralel olarak biçimlenen usûl-i cedîd mektepleri Cumhuriyet döneminin modern eğitim anlayışı ile ortaya koyduğu ilkokullara temel teşkil etmiştir.

SUMMARY

Developments of the educational system in the west has effected the Ottoman educational system by time. Reformist movements which have started before Tanzimat and continued till the end of Meşrutiyet has an important influence on our today's educational system. Reformist movements in the Ottoman educational system is an expression of the developments in the "maktab" and "medrasah".

In our education history, Selim Sâbit Efendi whom is an important educator of Tanzimat period and directed the reformist movements with his thoughts and works has provided the exposition of the "usûl-i cedîd movement" which is considered as an reformist movement in education.

With these qualities we come across with Selim Sâbit Efendi as the infrastructurer of the usûl-i cedîd movement which has continued developing after him and also seen among Russian Turks approximately twenty years later.

Besides his influence on reformist movements in primary schools in Turkish world Selim Sâbit Efendi also has an important role on the infrastructure of the primary schools of the Republic period. Besides traditional schools, usûl-i cedîd schools, which are styled parallel to the developments and changes, has formed a basic to the primary schools which the Republic period has exposed with modern education understanding.

İÇİNDEKİLER

ÖZET	III
SUMMARY	IV
İÇİNDEKİLER	V
KISALTMALAR	IX
ÖNSÖZ.....	X
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

SELİM SÂBİT EFENDİNİN RESMÎ VE HUSUSÎ HAYATI

1.1. Doğumu	20
1.2. Tahsil Hayatı.....	20
1.3. Memuriyet Hayatı.....	21
1.4. Memuriyetten Alınışı ve Emekliye Sevki.....	23
1.5. Ölümü	24

İKİNCİ BÖLÜM

SELİM SÂBİT EFENDİNİN EĞİTİMCİLİĞİ

2.1. Eğitimci Kişiliği.....	26
2.2. Türk Eğitim Tarihindeki Yeri ve Önemi	29
2.3. Eserleri	38
2.3.1. Rehnûmâ-yı Muallimîn.....	39
2.3.2. Elifbâ-yı Osmânî	41
2.3.3. Sarf-ı Osmânî	43
2.3.4. Nahv-ı Osmânî.....	43
2.3.5. Tahvil-i Mikyas Levhaları	44
2.3.6. Miyârü'l Kelâm	44

2.3.7. Muhtasar Hesap Risâlesi.....	45
2.3.8. Muhtasar Coğrafya Risâlesi	46
2.3.9. Muhtasar Târîh-i Osmânî.....	47

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

SELİM SÂBİT EFENDİYE GÖRE USÛL-İ CEDİD ÜZERE EĞİTİM VE ÖĞRETİM

3.1. Öğretim Sistemleri	50
3.1.1. Usûl-i İnfirâdiyye.....	51
3.1.2. Usûl-i İçtimâiyye	52
3.1.3. Usûl-i Müttekâbile.....	53
3.1.4. Usûl-i Cedîd.....	54
3.2. Öğretim Yöntemleri.....	54
3.2.1. Takrîr Yöntemi	55
3.2.2. Tedrîcîlik Yöntemi	57
3.2.3. Soru-Cevap Yöntemi	58
3.2.4. Araştırma Yöntemi	59
3.3. İlkokuma-Yazma Öğretimi.....	60
3.3.1. Alfabe Harflerini Öğretme Şekli	68
3.3.2. Harekeleri Öğretme Şekli	70
3.3.3. Heceleme ve Okumanın Öğretim Şekli.....	72
3.3.4. Yazının Öğretim Şekli.....	75
3.3.5. Lisân-ı Osmânî'nin Öğretimi	76
3.4. Okul Yönetimi ve Ders Programı	78
3.4.1. Öğrencilerin Okula Kayıt Şartları.....	78
3.4.2. Çocuklarını Okula Vermeyenlerin Cezalandırılması.....	78
3.4.3. Okula Başlama Yaşı	80
3.4.4. Eğitim Süresi	81
3.4.5. Okulda Bulunması Gereken Kayıt Defterleri.....	82

3.4.6. Sınıf ve Şubelerin Teşkili.....	82
3.4.7. Ders Programı	83
3.4.8. İmtihanlar	86
3.4.9. Teneffüs.....	87
3.4.10. Disiplin.....	88
3.4.11. Öğrencilerin Ödüllendirilmesi	89
3.4.12. Öğrencilere Verilecek Cezalar.....	91
3.5. Öğretmenlerde Bulunması İstenilen Özellikler	93
3.5.1. Güzel Konuşma	94
3.5.2. Şefkat ve Merhametli Olmak.....	95
3.5.3. Adaletli Olmak	96
3.5.4. Müsamahakâr Olmak.....	97
3.6. Öğrencilerde Bulunması Gereken Özellikler	98
3.6.1. Ahlâklı, Sağlıklı ve Temiz Olmak	98
3.6.2. Disiplinli Olmak.....	99

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

TÜRK DÜNYASINDA EĞİTİM REFORMU VE USÛL-İ CEDÎD

4.1. Eski Usûl Mektepler	100
4.2. Gaspıralı İsmail Bey ve Usûl-i Cedîd Mekteplerinin Ortaya Çıkışı	105
4.3. Cedîdcilik Alanındaki Gelişmeler	111
4.4. Eski Mektepleri Cedîd Usûle Koyma Şekli.....	114
4.4.1. Öğretmenlerin Yetiştirilmesi.....	116
4.4.2. Okul Yönetimi	117
4.4.3. Ders Programı	119
4.4.4. Ders Verme Usûl ve Kaideleri	120
4.4.5. Alfabe (Türkçe) Öğretimi	121
4.4.6. Harekelerin Öğretimi.....	124
4.4.7. Yazı Öğretimi.....	125

BEŞİNCİ BÖLÜM
SELİM SÂBİT EFENDİNİN RUSYA TÜRKLERİNDEKİ CEDİDCİLİK
HAREKETİNE TESİRLERİ 127

SONUÇ..... 138

KAYNAKÇA 141

EKLER

Ek-1 Selim Sâbit Efendiye Ait Yararlandığımız Eserlerin Künye
Sayfaları 152

Ek-2 Kazan'da Basılan Selim Sâbit Efendiye Ait "Yengi Elifbâ-yı Türki"
Adlı Eserin Tam Metni 162

Ek-3 Selim Sâbit Efendi İle İlgili Yararlandığımız Tarihî Kaynakların
Künye Sayfaları 186

Ek-4 Gaspıralı İsmail Beye Ait Yararlandığımız Eserlerin Künye
Sayfaları 190

Ek-5 Araştırma İzin Belgeleri 194

KISALTMALAR

AE	: Avrasya Etüdleri
a.g.e.	: Adı Geçen Eser
a.g.m.	: Adı Geçen Makale
bkz.	: Bakınız
BOA	: Başbakanlık Osmanlı Arşivi
C.	: Cilt
Çev.	: Çeviren
GEFD	: Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi
HTM	: Hayat Tarih Mecmuası
KD	: Kırım Dergisi
KED	: Kardeş Edebiyatlar Dergisi
MM	: Muallimler Mecmuası
MVM	: Maarif Vekâleti Mecmuası
Nu.	: Numara
s.	: Sayfa
TG	: Türkiye Günlüğü
TM	: Tedrisat Mecmuası
TM	: Tarih ve Medeniyet
YTD	: Yeni Türkiye Dergisi

ÖNSÖZ

Bugünkü eğitim sistemimizin şekillenmesinde Tanzimat öncesi başlayan ve II. Meşrutiyet sonlarına kadar devam eden yenileşme hareketlerinin önemli bir etkisi vardır. Yenileşme hareketleri çerçevesinde meydana gelen değişimler bize eğitimin bir sosyal değişme vasıtası olduğunu göstermektedir.

Bu gerçekten hareketle, Tanzimat dönemindeki eğitim sistemini Batı'daki "yeni eğitim" görüşleri ve hareketlerinin de tesiri ile şekillendirmek isteyen şahsiyetlerin hayatları ve fikirlerini incelemeyi eğitim tarihimiz açısından gerekli gördük.

Bizleri yönlendiren bu amaç doğrultusunda çalışma konusu olarak, 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Osmanlı devleti bünyesindeki geleneksel sıbyan mekteplerini usûl-i cedîd çerçevesinde tanzim eden gerek fikirleri, gerekse eserleri ile Rusya Türklerindeki cedîdcilik hareketine ilham kaynağı olan Selim Sâbit Efendinin hayatı, eğitimci kişiliği ve tesirleri seçilmiştir.

Bu çalışmayı yapmaktaki amacımız; Türk eğitim tarihinde fikirleri ve eserleri ile mühim bir rol oynadığına inandığımız Selim Sâbit Efendiyi başta eğitimci kişiliği olmak üzere bütün yönleriyle ortaya koymak ve Osmanlı eğitim sahasında ortaya çıkan ve zamanla bütün Türk dünyasını da etkileyen usûl-i cedîd hareketi içerisindeki yeri ve önemini tesbit etmektir.

Selim Sâbit Efendi hakkında monografik bir çalışmanın yapılabilmesi ancak eserlerinin ve hakkında yazılan makalelerin incelenerek değerlendirilmesi ile mümkündür. Çünkü onu görmüş, tanımış olanların en uzun ömürlü olanları bile vefat edeli ortalama yarım asrı bulmuştur. Selim Sâbit Efendi ile ilgili kaynakların yanısıra eğitim tarihlerinde de hayatı hakkında çok az bilgi vardır. Onunla ilgili en fazla bilgiyi Kilisli Muallim Rıfat'ın, Muallimler Mecmuası'nın 30. sayısında yazmış olduğu "Mektep Hatıraları" ve Muallim Naci'nin, Kilisli Muallim Rıfat Efendiye cevaben

Tedrisat Mecmuası'nın 68. sayısında yazmış olduğu "Selim Sâbit Merhum Hakkında" adlı makalelerden derledik. Eğitimci kişiliğinin tespitinde ise daha çok eserlerindeki görüşlerden hareket ettik.

Bu araştırma birkaç yönden sınırlandırılmaya çalışılmıştır. Bunlardan birincisi, sıbyan mekteplerindeki yenileşme hareketlerine görüşleri ve eserleri ile önderlik yapan ve araştırmamızın esas gayesini oluşturan Selim Sâbit Efendinin hayatı ve reformist görüşleridir. İkinci olarak klasik öğretim metotlarından vazgeçip Batı tarzı yeni öğretim metodlarının uygulanması demek olan cedîdcilik hareketi "sıbyan mekteplerindeki usûl-i cedîd hareketi" çerçevesinde ele alınmıştır.

Medreselerdeki cedîdcilik hareketi ve tesirleri ayrı ayrı çalışmaları gerektirecek kadar geniş konular olduğu için araştırmamızın sınırları dışında tutulmuştur.

Literatür incelemesine dayanan bu çalışmanın araştırma safhasında birçok güçlkle karşılaşmıştır. Selim Sâbit Efendinin hayatı hakkında bilgi derlemek amacıyla kütüphanelerin yanı sıra İstanbul Osmanlı Arşivinde de tarama yapılmıştır. Ayrıca Rusya Türklerindeki cedîdcilik hareketi hakkında bilgi derlemek amacıyla Tataristan (Kazan)'a gidilerek buradaki kütüphanelerde inceleme ve araştırma yapılmıştır. Elde edilen dokümanlar, Lâtin harflerine aktarılacak suretiyle değerlendirme yoluna gidilmiştir.

Araştırmamıza konu olan usûl-i cedîd teriminin yazımı konusunda değişik görüşler vardır. Latin harflerine aktarımda ortaya çıkan bu farklı yazılışlardan dolayı kimi yazarlar "usûl-i cedit" kimileri de "usûl-ü cedit" şeklinde yazmıştır. Biz bu çalışmamızda terimin Arap harfli yazılışına sadık kalarak "usûl-i cedîd" şeklinde yazmayı tercih ettik. Ayrıca tezin yazımında imlâ ve dil bilgisi açısından yaşayan Türkçenin yaygın olarak kullanılan kriterleri tercih edilmiş ve Türk Dil Kurumu İmlâ Kılavuzu, 1996 baskısı esas alınmıştır.

Selim Sâbit Efendinin biyografisini yazarken karışıklığa sebebiyet vermemek ve ayrıca kronolojik bir bütünlük sağlamak amacıyla hicrî ve rumî tarihlerin karşılığı olan miladî tarihlerin kullanılması tercih edilmiştir.

Bu araştırma "Giriş" bölümünden sonra beş ana bölüm, alt bölümler, "Sonuç", "Kaynakça" ve "Ekler" den oluşmuştur. Tezin "Giriş" bölümünde Batı eğitim tarihinde meydana gelen belli başlı reform hareketleri ve bu hareketlerin yansıması sonucu Osmanlı maarif alanında gerçekleştirilen yenilik ve gelişmeler özetlenmeye çalışılmıştır. Birinci bölümde, Selim Sâbit Efendinin resmî ve hususî hayatı ele alınmıştır. İkinci bölümde, Selim Sâbit Efendinin eğitimci kişiliği, Türk eğitim tarihindeki yeri ve önemi, kendi eserleri esas alınarak ortaya konulmaya çalışılmıştır. Üçüncü bölümde, usûl-i cedîde göre yapılan eğitimin mahiyeti ortaya konmuştur. Dördüncü bölümde, Türk dünyasında yenileşme öncesi eğitim ve öğretimin durumu, Gaspıralı İsmail Beyin Rusya Türklerindeki cedîdcilik hareketlerine tesirleri, Türk dünyasındaki cedîdcilik alanındaki gelişmeler ve bu gelişmeler sonucu ortaya çıkan usûl-i cedîd hareketinin mahiyeti üzerinde durulmuştur. Beşinci bölümde, Selim Sâbit Efendinin Rusya Türklerindeki usûl-i cedîd hareketine etkileri, özellikle de Gaspıralı İsmail Bey üzerindeki etkisi değerlendirilmeye çalışılmıştır. Sonuç bölümünde ise araştırmamız neticesinde vermiş olduğumuz hükümler ve yaptığımız tesbitler topluca değerlendirilmiştir. Ekler bölümünde ise çalışmamızda yararlandığımız tarihî kaynakların fotokopilerine yer verilmiştir.

Yapmış olduğumuz bu çalışmayı büyük bir dikkat ve sabırla takip eden, yol göstericiliğinden her zaman istifade ettiğim, bundan sonraki çalışmalarım da benim için yeni ufuklar açacağına inandığım hocam Prof. Dr. Sadık Tural'a minnet ve şükranlarımı sunar, kıymetli yardımları için teşekkür ederim.

GİRİŞ

Sosyal bir varlık olan insanın hayatının devamlılığı birtakım şartlara bağlıdır. Bu şartlar ilk insandan günümüze kadar çeşitli farklılıklar göstererek devam etmektedir.

İnsanlardaki birlikte yaşama arzusu toplumu meydana getirir. "Sosyal olan unsurların meydana getirdiği sosyal hayat donmuş, durgun bir yapı değildir. Her anı şartlara bağlı olarak, ağır ve hızlı şekilde değişen insan kalbi gibi her insan topluluğunda da, birtakım değişimler olmaktadır." ¹

Toplunun temelini oluşturan değer, norm ve sosyal kontrol mekanizmalarının zaman içinde değiştiği, ilerlemenin ancak değişimle mümkün olacağı aydınlarımız tarafından kabul gören müşterek bir görüştür. Max Weber değişimi "kültür alanında meydana gelen inanç ve değer değişimlerinin, toplumsal alandaki örgütler ve işleyişlere bir tesir icra ederek sebep oldukları krizler"² şeklinde ifade eder.

Bir toplumun sosyal yapısının en önemli boyutu kültürel yapıdır. Kültürel yapı, aynı zamanda sosyal değişimin karakterini de belirleyen unsurdur. Mütefekkir Ziya Gökalp kültür kavramını şu şekilde tarif eder: "Kültür bir milletin dinî, ahlakî, aklî, rasyonel, estetik, lisanî, iktisadî teknik hayatlarının ahenkdâr bir mecmuâsıdır." ³

Sosyal psikolog olan Erol Güngör ise kültürü, Bir toplumun inançlarını karşılamak üzere benimsemiş bulunduğu hayat tarzı⁴ şeklinde tarif etmektedir.

¹ TURAL, Sadık : Kültürel Kimlik Üzerine Düşünceler, Ankara, 1992, s.35

² ÖZLEM, Doğan : Max Weber'de Bilim ve Sosyoloji, Ankara, 1990, s. 262

³ GÖKALP, Ziya : Türkçülüğün Esasları, İstanbul, 1976, s. 25

⁴ GÜNGÖR, Erol : Türk Kültürü ve Milliyetçilik, İstanbul, 1976, s.75

Günümüzde kültürün çok çeşitli tarifleri yapılmakla beraber tüm sosyologların kültürün tarifinde hemfikir oldukları görüş; milletleri oluşturan maddî ve manevî değerler bütünü olduğu yönündedir.

Sosyal değişimin esası yeniliktir. Yenilik bir sistemin şekil değiştirmesi anlamındadır.⁵ Yeniliklerin ortaya konulma tarzları ise reform olarak değerlendirilir. Eğitim tarihinde reform ise; köklü değişikliklere verilen addır.

Çalışmamızın esas amacı, Batı kaynaklı reformist eğitim hareketlerinin tesiri sonucu eğitimimizde ortaya çıkan usûl-i cedîd hareketine fikirleri ve eserleriyle yön vermiş olan Selim Sâbit Efendinin, eğitim tarihimizdeki yeri ve önemini tespit etmektir. Söz konusu eğitim hareketlerinin, toplumumuzun Batı'ya yönelme süreciyle doğrudan doğruya ilişkili olması, Batı eğitim tarihindeki reform hareketlerini ve bizdeki yenileşme hareketlerini kısa da olsa ele almamızı gerekli kılmıştır.

Batı'da Rönesansla başlayan reformlar, skolastik zihniyete karşı başlatılan yenileşme hareketinin temelini teşkil etmektedir. Skolastik zihniyetle eğitim ve öğretim yapan okullar, Hristiyanlığın yayılmasını sağlamak amacıyla, kilisenin doğmalarına kayıtsız şartsız itaat eden dindar insanlar yetiştirmeyi kendilerine amaç edinmişlerdi. Bu okullarda verilen öğrenme esastı. Hristiyan azizlerin doğmaları asla tenkit edilmediği gibi kesin inançla bağlılık gerekirdi. Kitabî bilgiler öğrencilere ezberletilerek öğretilirdi. Bu temel özelliklerle eğitim ve öğretim yapan manastır ve okullar, kiliseyi ve onun başı olan Papa'yı devrinin tek hâkimi hâline getirmiştir.

Rönesansla birlikte Batı'nın değerler sistemi yeni bir oluşuma girmiştir. Hümanizm akımının da etkisiyle eğitim, uhrevî olmaktan çıkıp dünyevîleşir.

⁵ DÖNMEZER, Sulhi : **Sosyoloji**, İstanbul, 1978. s. 413

İnsanı evrenin merkezine koyan hümanist fikirler gelişti.⁶ Geleneksel ve otoriter eğitim anlayışı yerini liberal eğitim anlayışına bıraktı.

İtalya, Almanya ve sonra Fransa'da Rönesansla beraber ortaya çıkan Hümanizm akımı, cereyan ettiği ülkelere göre çeşitli farklılıklar gösterse de din merkezli Hristiyan okullarına tepki olarak insanı merkeze alan bir eğitim anlayışının doğup gelişmesine vesile oldu. Böylece Batı öğretim kurumlarındaki kilise hakimiyeti ortadan kaldırıldı. Batı düşünce sisteminde ortaya çıkan bu değişim, zaman içerisinde eğitim ve öğretimi pedagojik bir zemin üzerinde yapılanmaya sevketti. Bütün bu gelişmeler, Avrupa kıtası dışına taşarak Osmanlı İmparatorluğunu da etkiledi.

Batıdaki reform hareketini bu şekilde kısaca özetledikten sonra, sözkonusu hareket neticesinde meydana gelen Batı eğitim tarihindeki eğitim akımlarına da çağdaş eğitim düşüncesinin oluşumu yönünden temas etmek istiyoruz. Böylece Batı kaynaklı eğitimdeki reform hareketlerinin ve akımlarının, Türk eğitim sistemine etkilerini daha iyi bir şekilde ortaya koyabiliriz.

Batı eğitimde reform hareketlerinin ilk devresi "Çocuktan Hareket" akımıdır. Öncülüğünü Ellen Key⁷ yapmıştır. İsveçli bir eğitimci olan Ellen Key (1849-1926) "Çocuk Asrı" adlı eseriyle bu akımın temel görüşlerini sistemleştirmiştir. Bu akımla çocuk yeniden keşfedilmiş, eğitim ve öğretimde hareket noktasının merkezi olarak kabul edilmiştir. Bu akıma göre çocuk, saygı duyulması gereken kendine has bir varlıktır. Fizikî ve ruhî yapısı itibari ile yetişkin insandan farklıdır. Hayatın belli bir devresini temsil eden çocuk, ancak kendisinden hareket edilerek anlaşılabilir. Kendine has birtakım özellikleri ve beklentileri vardır. Mevcut değerlerini ve beklentilerini çok iyi

⁶ ÖZLEM, Doğan : a.g.e., s.24

⁷ Görüşleri ve faaliyetleri hakkında bkz. ÖYMEN, Hıfzırahman Raşit : **Doğulu ve Batılı Yönüyle İlk Eğitim Tarihi**, Ankara, 1969

anlamak gerekir. Yaradılışla gelen yetenekleri eğitim vasıtası ile geliştirilmelidir. O, bütün güçlere sahiptir. Mevcut özelliklerinin ortaya çıkması, bağlılıktan ve baskıdan kurtulması ile mümkündür.

Bu akımın temsilcileri, çocuğun oyun vasıtasıyla kısıtlayıcı baskılardan kurtulduğu ve yeteneklerini geliştirdiği görüşündedirler. Eğiticinin görevi, oyun şartlarına uygun ortamları hazırlamaktır.⁸

Çocuktan Hareket akımının öncülerinin ortaya koyduğu eğitim anlayışının temel niteliklerini ise şu şekilde ifade edebiliriz:

a. Öğretim çağdaş pedagojik anlayışa dayanır. Ders programları çocuğun ilgi ve ihtiyaçları dikkate alınarak hazırlanmalıdır.

b. Çocuk okulda serbest olmalı, cezanın her şekli kaldırılmalıdır.

c. Çocukların eğitimi ön plâna alınmalı, sistematik bilgiden ziyade çocuğun sosyal bir vatandaş olabilmesine yönelik ders programları düzenlenmelidir. Çocuk serbest bir sosyal ortam içerisinde, hayatını idame ettirebileceği tecrübeleri kazanmalıdır.

d. Çocuğun doğuştan sahip olduğu vasıflar şahsî araştırma, deney, inceleme ve gözlem metotlarıyla ortaya çıkarılmalıdır. Alelâde bir insan olarak yetiştirilmemeli, ferdî yapısına uygun bir biçimde geliştirilmelidir. Öğretmen, çocukların ihtiyaç duydukları vasıtaları kendi kendilerine bulmalarına yardımcı olmalıdır.

e. Okullar geniş bir bahçe içine yapılmalı, ayrıca her okulun zengin bir kütüphanesi olmalı, çocukların sportif aktivitelere katılabileceği salonlar ve el becerilerini geliştirebilecekleri atölyeler yapılmalıdır.

Bu akımın öncüleri arasında Ellen Key (1849-1926), Ludwig Gurlitt (1855-1931), Berthold Otto (1859-1933), Fritz Gansberg (1871-1950), Maria Montessori (1870-1952) ve Peter Petersen (1884-1952)'i sayabiliriz.

⁸ AYTAÇ, Kemal : *Çağdaş Eğitim Akımları*, Ankara, 1981, s.27

19. yüzyıldaki reformcu eğitim akımları içinde en verimli ve yaygın olanı İş Okulu akımıdır. "İş Okulu" kavramından geleneksel mekteplere alternatif olarak ortaya çıkan yeni okul taslakları anlaşılmalıdır. Bu yeni okul taslakları kendi aralarında bir bütünlük göstermese de şu iki noktada hemfikirlerdir:

- a. Ezberci öğretim şeklinin aşılaraq çocuğun kendi kendine faal olmasını sağlamak.
- b. Öğretimde uygulanacak müfredat programlarının içtimai hayatın sosyal, politik ve meslekî gerçeklerinden hareketle hazırlanması.

Akımın temsilcileri, çocuğun zihnî alanın yanısıra el işi alanında da faal olması gerektiği fikrini savunurlar. El işi faaliyetlerini bir eğitim vasıtası olarak kabul ederler.⁹

Meslek okullarının teşekkülünde büyük etkisi olan bu akımın XIX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren hızla geliştiğini ve beraberinde endüstrileşme hareketini desteklediğini görmekteyiz. Böylelikle İş Okulu Akımı, "Üretim Okulu"nun da ortaya çıkmasında etkili olmuştur.

İş Okulunun temel niteliklerini şu şekilde sıralayabiliriz:

- a. Klasik okuldaki çocuğun pasifliğine karşı, Çocuktan Hareket Akımının da etkisiyle talebenin kendi kendine faal olmasını istemektedir.
- b. İş bir eğitim vasıtası olarak gören bu akımın temsilcilerinin amacı, çocuğun bedenî ve zihnî faaliyetlerini içine alan terbiyevî değerlerle yetişmesini sağlamaktır. Böylece klasik okulun "Öğrenme Okulu" karakterine karşılık bir "Eğitim Okulu" olma iddiasındadır.
- c. Temelde liberal bir eğitim anlayışına dayanan iş okullarını sosyalist ve liberal gruplar kendi anlayışları doğrultusunda değerlendirmişlerdir.

⁹ AYTAÇ, Kemal : a.g.e., s.82-83

Liberaller iş eğitimi "pedagojik iş" olarak değerlendirirken, sosyalistler "iş vasıtasıyla iş için eğitim" görüşünü savunmuşlardır. Sosyalistlerin bu görüşleri sonucunda "Üretim Okulu" akımı gelişmiştir.¹⁰

Bu akımın önemli temsilcileri arasında Georg Kerschensteiner (1849-1952), Hugo Gaudig (1860-1923), John Dewey (1859-1952), William Heard Kilpatrick (1871-1965), Ovide Decroly (1871-1932), Adolf Ferriere (1879-1960) ve Celestin Freinet (1896-1966)'i¹¹ sayabiliriz.

Üretim Okulu akımı mensupları, İş Eğitimi kavramını farklı bir yaklaşımla değerlendirmişlerdir. "İş Eğitimi", iş okullarında olduğu gibi bir eğitim vasıtası değil, eğitimin bir amacı olarak ele alınmıştır. Böylece iş eğitimine pedagojik manadan ziyade faydacı, materyalist bir anlam yüklenmiştir.

Sosyalist bir karakter arzeden Üretim Okulu Akımı, XX. yüzyılda İsviçre ve Almanya'da gelişirken ilk politeknikleşme imkanını 1917 ihtilalinden hemen sonra Sovyetler Birliği'nde bulmuştur. Daha sonra Doğu Avrupa ülkelerinde de hızla yayılmıştır. Marx ve Engels tarafından geliştirilen sosyalizm sistemi içerisinde yer alan Üretim Okulu akımının temel niteliklerini şu şekilde sıralayabiliriz:

- a. Üretim Okulu akımının temel prensibi "iş içinde, iş vasıtası ile iş için eğitim" dir. Yani eğitimin amacı faydaya yönelik iştir.
- b. Üretim Okullarının hedefi, üretici iş sayesinde insanın çok yönlü olarak eğitilmesidir.
- c. Temelde liberal anlayış esasına dayalı İş Okullarının aksine, Üretim Okulları sosyalist bir okul teşkilatı karakterindedir.

¹⁰ KAFADAR, Osman : **Türk Eğitim Düşüncesinde Batılılaşma**, Ankara, 1997, s. 59-60

¹¹ İş Okulu hakkında geniş bilgi için bkz. BEDİZCİ, M. Kemal: **Kültürde Reform ve İş Okulu**, İstanbul, 1937

d. İdeolojik bir karakter arzeder. Amacı sınıfsız, yeni bir toplum oluşturmaktır.¹²

K. Marx, 1866'da Cenevre'de toplanan "Enternasyonal İşçiler Birliği"ne sunduğu muhtıradaki eğitim hakkındaki görüşlerini şöyle formüle eder: "Eğitimden üç şeyi anlıyoruz: Birincisi zihnî eğitim, ikincisi bedenî eğitim, üçüncüsü politeknik eğitim. Bu öyle bir eğitimidir ki, bütün üretim süreçlerinin genel ilmî ilkelerini öğretecek ve aynı zamanda da çocukları ve gençleri pratik çalışmalara sokacak, her türlü işlerde yararlanılacak temel aletlerin kullanılmasını öğretecektir."¹³

K. Marx ve F. Engels'in ilkelerini teorik açıdan temellendiren ve okul pratiğine uygulanabilecek şekilde geliştiren, Alman Sosyal Demokrat Partisinin Kültür politikacısı olan, eğitimci Heinrich Schulz (1872-1932) dur. İnsanı kendi özünde sosyal bir varlık olarak kabul eden Schulz, sosyalist eğitim için şu ilkeleri temel kabul etmiştir.

- a. Eğitimin kamusal oluşu ilkesi,
- b. Öğretimin parasız oluşu ilkesi,
- c. Öğretimin dünyevî olması ilkesi,
- d. Karma eğitim ilkesi,
- e. Ders plân ve programlarının sosyal demokratik esasta biçimlendirilmesi ilkesi,
- f. Birlik okulu ilkesi.¹⁴

Üretim Okulu Akımına fikir ve eserleri ile katkıda bulunanlar arasında Robert Seidel (1850-1933), Heinrich Schulz (1872-1932), Paul Östreich (1878-1959), N. K. Krupskaya (1869-1939) ve P. Petroviç Blonski (1884-1941)'i sayabiliriz. Eğitim süreciyle sınırsız bir toplum oluşturmayı kendine

¹² KAFADAR, Osman : a.g.e., s. 61-62

¹³ AYTAÇ, Kemal :a.g.e., s.111-112

¹⁴ AYTAÇ, Kemal :a.g.e., s.117

hedef edinen Üretim Okulları zaman içerisinde ideolojik bir karakter sergilemişlerdir.

Buraya kadar ana hatlarıyla kısaca temas ettiğimiz ve Rönesansla beraber ortaya çıkan Batı'daki eğitim akımlarının tesiriyle XVIII. yüzyıldan itibaren Osmanlı eğitim sisteminde birtakım reformlar yapıldı. Avrupa'daki bu gelişmeler kıta dışına taşarak Osmanlı Devleti'nin yanı sıra Amerika, Avusturalya ve Japonya'yı da etkiler. Batılılaşma süreci içinde kalın bir çizgi oluşturan eğitimde yenileşme hareketleri ile Osmanlı maarif sisteminin yapısında ve öğretim kurumlarında da birtakım değişikliklere gidilir.

Sıbyan mekteplerindeki yenileşme faaliyetlerine fikirleriyle yön veren Selim Sâbit Efendinin, lâıykı vechile değerlendirilebilmesi, eğitimdeki ilk yenileşme hareketleri ile ilköğretimdeki yenilik ve gelişmelerin ortaya konulmasıyla mümkündür.

Batı kültürünün toplumumuza girişı en geniş manasıyla eğitim yoluyla olmuştur.¹⁵ Eğitim ve öğretim sisteminin toplumların yükselmesinde çok önemli bir rol oynadığı gibi, bazan da geri kalmasında önemli bir etken olduğu muhakkaktır. İçinde yaşadığı toplumun ihtiyaçlarına cevap veremeyen, teknolojik gelişmelerin gerisinde kalmış sistemler, mevcut yapının çökmesine vesile olurlar. "Medrese" diye tabir ettiğimiz Tanzimat öncesi Osmanlı eğitim ve öğretim sistemi, Türk-İslam medeniyetinin meydana gelmesinde hiç de azımsanmayacak görevler üstlenmiştir. Bunlar arasında Bursa, Fatih ve Süleymaniye Medreseleri Osmanlı Devleti'nin yükselmesinde etkili olmuş müesseselerdir.¹⁶ Müstakil bir şekilde faaliyet gösteren medrese ve sıbyan mekteplerinin hizmetlerinin vakıflar eliyle yürümesi, onların siyasî otoritenin kontrolüne girmesini engellemiştir. XVII.

¹⁵ Batı kültürünün toplumumuza etkileri hakkında bkz. TURHAN, Mümtaz : **Kültür Değişimleri**, İstanbul, 1987

¹⁶ KODAMAN, Bayram : **Abdülhamit Devri Eğitim Sistemi**, Ankara, 1991 s.IX-XI

asırdan itibaren Osmanlı Devleti'nin siyasî ve iktisadî yapısının zayıflamaya başlaması, Vakıf müesseselerini de menfî yönde etkilemiş, bunun neticesinde de eğitim ve öğretim kurumları yozlaşmaya başlamıştır. Vakıflarda ortaya çıkan bu yozlaşma, ona bağlı olan medreselere de sirayet etmiş ve zaman içerisinde medreselerin müspet ilimlere kapılarını kapatmasına vesile olmuştur.

1699 Karlofça ve 1718 Pasarofça barış anlaşmalarıyla Osmanlı Devleti'nin askerî alandaki geriliği açıkça ortaya çıkmış, bu yenilgilerin de etkisiyle önce askerî alanda bir dizi yenileşme hareketlerine gidilmişti.¹⁷

Eğitim ve öğretimde yenileşme süreci özellikle XVIII. asrın ikinci yarısından itibaren kendini hissettirmeye başlar. Avrupa'dan alınan ilk yenilikler askerî alanda olmuş, sivil mektepler ise uzun süre verimli olamamıştır. Yahya Akyüz, bu dönem eğitiminin temel özelliklerini şu şekilde ifade etmektedir:

"1. Eğitimde yenileşmeye askerî okullar açılarak başlanmıştır. Buralarda yabancı öğretmenlere de görev verilmiş, ilk kez Batı dilleri (Fransızca, İngilizce) programlara girmiştir.

2. 1826'da Yeniçeri Ocağı kaldırılmıştır. "Hayırlı Olay" anlamında, buna Vaka-yı Hayriye denir. Medrese zihniyeti böylece önemli bir destekçisini kaybetmekle beraber, yine güçlü biçimde sürmektedir.

3. İlköğretim zorunluluğu ilk kez bu dönemde getirilmiştir.

4. Batı ile ilişkiler artmış ve ilk kez 1830 yılında Avrupa'ya öğrenci gönderilmiştir.

5. Türkçe olarak yayımlanan ilk gazete de "Takvim-i Vekayî" adıyla bu dönemde çıkmıştır (1831). Süreli yayınlar zamanla toplumun eğitim ve kültür düzeyini etkilemişlerdir."¹⁸

¹⁷ KODAMAN, Bayram : a.g.e., s. XI

¹⁸ AKYÜZ, Yahya: Türk Eğitim Tarihi, Ankara, 1989, s.163

Tanzimat öncesi yenileşme hareketleri neticesinde açılan ilk askerî okul 1773 yılında açılan Mühendishâne-i Bahrî-i Hümayûn'dur. Donanmanın ihtiyacı olan teknik personelin yetiştirilmesi amacıyla açılan bu okul, eğitim tarihimizde yabancı dil öğrenme mecburiyeti olan ilk mektep olarak da anılır. Müfredat programlarında müspet bilimlere (hesap, hendese, cebir) yer verilen bu okul, aynı zamanda bugünkü askerî mühendis okullarının da temelini teşkil etmektedir. Öğretim süresi 3 yıl olan bu okulda çocuklara önce okuma-yazma, Arapça, Farsça ve Fransızca öğretilir, daha sonra da denizcilik ilmi ile ilgili dersler okutulurdu.¹⁹

1793 yılında Mühendishâne-i Berr-i Hümayûn açılır. Günümüzdeki Kara Harp Okulunun temelini teşkil eden bu okulun amacı askeriyeye topçu, istihkâm ve haritacı yetiştirmektir. Nazarî bilgilerin yanı sıra hüsni hat, imlâ, Arapça, Farsça ve meslekî bilgiler de öğretilir. Müfredat programı 4 yıl olan bu okulda, uygulamaya önem verilmiştir.

III. Selim zamanında kurulan bu okullarda eğitim ve öğretim için Avrupa'dan hocalar getirtilerek birçok yenilikler yapılmıştır. Mühendishâne-i Berr-i Hümayûn'un hocaları müspet bilimleri ve Batı dillerini iyi bilen vasıflı insanlardı. Kırımlı Hüseyin Efendi, Abdurrahman, Sakıp, Yahya, Ömer Efendilerin yanı sıra, Mecmua-i Ulûm-i Riyâziye adlı eserin yazarı İshak Efendi de bu okulda başhocalık yapmıştır.²⁰

II. Mahmud döneminde Tıphane-i Âmire ve Cerrahhâne-i Mamure adıyla, müslümanlardan tabip ve cerrah yetiştirmek amacıyla yeni bir okul açılır. Eğitim süresi 4 yıl olan bu okulun programında, tıpla ilgili derslerin yanı sıra Arapça, Türkçe, Fransızca, sarf ve nahiv, imlâ, kitabet dersleri

¹⁹ ERGİN, Osman:Türk Mâarif Tarihi, İstanbul, 1977, s. 315-325

²⁰ AKYÜZ, Yahya: a.g.e., s.166

okutur.²¹ II. Mahmud, 1838 yılında okulun talebelerine hitaben yapmış olduğu konuşmada; Avrupa'da tıp öğreniminin hızla geliştiği, bu sebepten öğretim dilinin Fransızca olmasının kaçınılmaz olduğunu, fakat tıp öğreniminin Türkçe olması için şimdiden çok çalışmak gerektiğini ifade eder.²²

Bu dönemde, eğitim alanında yeni teşebbüslerin yoğunlaştığını görmekteyiz. II Mahmud, 1826 yılında Yeniçeri Ocağı'nı kaldırdıktan sonra, ordunun eğitime ve yenileşmesine de özel bir yer vermiştir.

Mekteb-i Fünûn-u Harbiye (1834) de II. Mahmud devrinde subay yetiştirmek amacıyla kurulmuş bir askerî mekteptir. Bu devirde kurulan askerî mekteplerin sonuncusu ise "Muzika-ı Humayûn" mektebidir. Mekteb-i Harbiye ile birlikte, orduda ihtiyaç duyulan askerî muzika takımlarının teşkili amacıyla kurulmuştur.

İlköğretimin mecburî kılınması da yine bu döneme rastlar. 1824'de çıkarılan "Tahsil-i İbtidâînin Mecburî Olduğuna Dair" fermanla çocukların bulûğ çağı öncesinde (12 yaşına girmeden) ilmihâl ve dinî şartlarını lâıyıkıyla öğrenmedikçe, mektepten alıp usta yanına çırak olarak verilmesi yasaklanır. Ferman gereği bulûğ öncesi yaşına erişen çocuklar, usta yanında çalıştırılacakları zaman öğretmenin izni alınacak, izin tezkeresi olmayan çocuklar esnaf tarafından çıraklığa kabul edilmeyecektir. Şayet esnaftan biri izin belgesiz bir çocuğu yanına çırak olarak alırsa Kadiya şikayetle cezalandırılması yoluna gidilecektir.

Yetim çocuklar, mürebbisi olan kimse tarafından gün boyu çalıştırılmayıp, günde iki defa mektebe gönderilerek yetişkinlik öncesi çağına kadar okutturulacaktır. Öğretmenler de okuldaki çocuklara Kur'an, tecvid, ilmihal ve diğer kitaplarla okutarak yetiştireceklerdir. Alınan kararları imamlar

²¹ ERGİN, Osman: a.g.e. s. 334-353

²² RIZA, Tahsin: Mir'at-i Mekteb-i Tıbbiye, İstanbul, 1932, s.18-22

kendi mahalle halkına, kethudalar kendi esnaflarına anlatacak, mektep hocaları da haberdar edilip emre göre hareket edeceklerdir.²³

Bu fermanla ilköğretim mecburî kılınmıştır. Daha önceki dönemlerde de ilköğretimin mecburî tutulması ile ilgili fermanlar çıkarılmışsa da, 1824 yılında çıkarılmış olan bu ferman meseleyi geniş bir şekilde ele aldığı için "İlköğretimi Mecburî Kılan" ilk belge olarak kabul edilmektedir.²⁴

Medreselerden ayrı olarak ilk defa yeni sivil okulların açılması Tanzimat öncesi yenileşme döneminin sonuna rastlar. II. Mahmud devrinde kurulan "Meclis-i Umûr-ı Nafia"²⁵, sivil okulların açılmasında önemli bir rol oynamıştır. Memleket hayrına tüm meselelerin görüşüldüğü bu meclis, maarif işlerini de düzenleyen bir layiha hazırlar. Maarifimizin tanzimi hususunda hazırlanan bu layiha eğitim tarihimiz açısından çok önemlidir. Zira ilk defa bu lâyiha ile ilk, orta ve yüksek tedrisat arasındaki bağlantının lüzumu üzerinde durulur. Lâyihaya göre Osmanlı Devleti'nin sanayi ve ticarete tekrar eski gücüne kavuşması ancak ilme ve maarife hız vermesiyle mümkündür. Bunun için önce sıbyan ve mahalle mekteplerindeki eğitim ve öğretimin düzenlenmesi gerekmektedir.

Lâyihada öne sürülen diğer görüşleri kısaca özetleyecek olursak; hâl-i hazırda mahalle ve sıbyan mekteplerindeki eğitim ve öğretimin yeniden tanzim edilmesi, okul çağına gelen çocukların mutlaka okula yazdırılmaları, ferdî öğretimden vazgeçilerek sınıf usûllerinde dersler verilmesi, öğretim müfredatının basitleştirilmesi ve sıbyan mekteplerinin fevkinde yeni tip okulların açılmasıdır.

²³ MAHMUD CEVAD: *Maârif-i Umûmiye Nezâreti Tarihçe-i Teşkilât ve İcraatı*, İstanbul, 1338, s.1-4

²⁴ AKYÜZ, Yahya: a.g.e., s.173

²⁵ Meclis-i Umûr-ı Nafia layihasının tam metni için bkz. UNAT, Faik Reşit: *Türkiye Eğitim Sisteminin Gelişmesine Tarihi Bir Bakış*, Ankara, 1964, s.81-83

Alınan bu kararlar "Dar-ı Şûra-yı Bâb-ı Ali" ve "Meclis-i Ahkâm-ı Adliye" de görüşülerek yeni tip okulların açılmasına karar verilir.

Açılacak bu yeni tip okullarda çocukların rüşd çağına gelinceye kadar okumaları düşünüldüğünden bu okullara, bizzat II. Mahmud tarafından "Rüşdîye" adı verilir. Kurulacak olan bu okulların idarelerini sağlamak üzere de 5 Şubat 1839'da "Mekâtib-i Rüşdîye Nezâreti" kurulur.²⁶

Batı'ya sistemli bir şekilde öğrenci gönderme faaliyetleri de yine bu dönemde başlar. Paris, Londra ve Viyana'ya gönderilen öğrencilerin büyük bir kısmı yurda döndüklerinde, öncelikle yeni açılan okullarda hocalık yapmak üzere çeşitli görevlerde bulunurlar.

Eğitim tarihimizde yenileşme hareketlerinin ikinci safhası, 3 Kasım 1839 tarihinde Reşid Paşa tarafından Gülhane'de okunan Gülhane Hatt-ı Humâyûnu ile başlar. Batılılaşmanın devlet tarafından resmî ilanı olarak da değerlendirilen "Gülhane Hatt-ı Hümâyûnu" daha sonra "Tanzimat Fermanı" adı ile anılmıştır. Temel itibarıyla mal, can, ırz ve namusun korunması esasına dayalı olan bu ferman ile içtimaî hayatımızda birtakım siyasî ve sosyal düzenlemelere gidilmiştir.

Bu kapsamda getirilen yenilikler daha ziyade gayr-i müslimlerin işine yaramış, bu vesileyle okul açma hakkı, hatta Türk okullarına girme hakkı elde etmişlerdir. Zaten fermanın kabulü ile Osmanlı; eğitim, kültür ve siyasî yapılanma yönünden süratle parçalanmaya doğru gitmiştir.²⁷

Fermanla beraber Avrupalıların da desteğini arkasına alan azınlıklar, geniş çapta eğitim faaliyetlerine ağırlık vermiş, memleketin muhtelif

²⁶ Mekâtib-i Rüşdîye Nezâreti hakkında geniş bilgi için bkz. ERGİN, Osman : a.g.e., s.383-385

²⁷ KODAMAN, Bayram : a.g.e., s. 15

yerlerinde millî ve dinî okullar açmaya başlamışlardır. Tanzimat devri eğitimin genel özelliklerini ana hatları ile şu şekilde özetleyebiliriz:

- a. Örgün eğitim alanlarındaki faaliyetlere hız verilerek yeni okullar açılmıştır.
- b. İlk, orta ve yüksek tedrisatta yeni düzenlemeler yapılarak, statüleri belirlenmeye çalışılmıştır.
- c. Yeni okullarda Osmanlıca öğretim dili olarak benimsenmiş ve dilde sadeleşme düşünceleri ortaya çıkmaya başlamıştır.
- d. Klasik eğitim metot ve tekniklerinden vazgeçilerek usûl-i cedîde göre eğitim yapılmaya başlanmıştır.

Tanzimat döneminde gerçekleştirilen eğitimle ilgili faaliyetler, daha çok II. Mahmud döneminde başlatılan ıslahat hareketlerinin geliştirilmesi yönündedir. Günümüzde faaliyet gösteren eğitim müesseselerinin büyük bir kısmının temeli de bu dönemde atılmıştır.²⁸

1845 yılında maarif alanında yapılacak olan çalışmaları tanzim etmek üzere "Muvakkat Meclis-i Maarif" kurulur. Bu meclisin yapmış olduğu çalışmalar neticesinde;

- a. Sıbyan okullarının ıslahı,
- b. Rüşdîyelerin çoğaltılması,
- c. Dârülfünunun açılması,
- d. Bu işleri yürütmek üzere "Meclis-i Maarif" teşkilatının kurulması, kararı alınır.²⁹

Sultan Abdülmecid'e sunulan bu görüşler kabul gördükten sonra eğitim işlerinin tek bir merkez eliyle yürütülmesi amacıyla 1846 yılında "Meclis-i Maarif-i Umûmiye" teşkilatı kurulur. Bu meclisin kararları

²⁸ TURHAN, Mümtaz: a.g.e., s.176

²⁹ MAHMUD CEVAD: a.g.e., s.94

doğrultusunda aynı yıl Sıbyan ve Rüşdîye mekteplerinin bağlı olacağı "Mekâtib-i Umûmiye Nezareti" ünvanıyla genel müdürlük seviyesinde bir nezaret kurulmuş, nazırlığına vak'a-nüvis Es'at Efendi, muavinliğine de Sadaret Mektubî Kalemi Mümeyyizi Kemal Efendi getirilmiştir.³⁰

İlköğretim alanındaki ilk girişimlerden bir diğeri de 1847 yılında çıkarılan "Eftalin Talim Tedris ve Terbiyelerini ne Vechile İcra Eylemleri Lâzım Geleceğine Dair Sıbyan Mekâtibi Hâceleri Efendilere İtâ Olunacak Talimat" tır. Bu talimat hükümlerince, yedi yaşına giren çocukların sıbyan mekteplerine devamı zorunludur. Şayet ebeveyn isterse çocuk 4-5 yaşlarında da okula kaydedilebilir. 7 yaşına girip de okula gitmeyen çocuklar izlenecek ve velileri cezalandırılacaktır. Sıbyan mekteplerinin öğretim süresi 4 yıldır. Başarısız olanlar 3 yıl daha okulda tutulabilir. Öğretim süresince Elifba, Amme cüzü, Türkçe, lûgat, ahlâk, yazı, ilmi hâl, Türkçe tecvid ve Kur'an dersleri okutulacaktır.

Suçlu öğrenci kesinlikle falakaya yatırılmayacak, ancak hakaret içermeyen sözlerle azarlanabilecek, ayakta tutulabilecek veya bedenî hizmetlerde kullanılabilecektir.

Mekâtib-i Umûmiye Nezareti'nin kuruluşundan (8 Kasım 1846), Maarif-i Umûmiye Nezareti'nin kuruluşuna kadar birçok Rüşdîye mektepleri ayrıca Darülmuallimîn ve Darü'l Maarif okulu açılmıştır.

Muhtelif illerin sıbyan mekteplerinde görev yapan öğretmenler ile usûl-i cedîdeyi öğretmek amacıyla açılan Dârülmuallimîn okulunun yenileşme hareketleri içinde önemli bir yeri vardır. Zira İstanbul Fatih'te açılan Darülmuallimîn, eğitim tarihimizin ilk öğretmen okuludur. Usûl-i cedîd hareketinin önde gelen isimlerinden olan Selim Sâbit Efendi de bu okulun ilk

³⁰ UNAT, Faik Reşit : a.g.e., s.133

mezunlarındandır. Öğretim süresi üç yıla sınırlandırılan bu okulda, birinci sene haftada on iki dersle başlanarak, hergün iki ders okutulacaktır. Harflerin şekilleri zihinlere iyi yerleşmesi için aynı zamanda yazmaya da önem verilecektir. İlk bilgilerin öğretilmesinde olağanüstü dikkat ve gayret sarfedilecektir. Bunun için:

- a. Birbirine bitişmeyen harflerin yazılış ve okunuşu,
- b. Harekelerle birlikte harflerin telâffuzu,
- c. Bitişen ve bitişmeyen harflerin yazılış ve okunuşu,
- d. Harflerin başta, ortada ve sonra aldıkları şekiller,
- e. Uzatma, harekeli ve harekesiz okuma uygulamaları,
- f. Tek ve çok heceli kelimelerin yazılıp okunması,
- g. Arapça kelimelere mahsus hemze ve şeddenin örneklerle gösterilmesi,
- h. Uzatma çeşitleri, uzun ve yuvarlak (tâ),
- ı. Tenvin, şemsî ve kamerî harfler örneklerle gösterilecektir.

Ders müddeti bir ve iki öğretmeni bulunan okullarda yarım saat, daha fazla öğretmeni bulunan okullarda 45 dakikayı geçmeyecektir.

Sıbyan ve Rüşdîye mekteplerinde öğretmen yetiştirmek amacıyla kurulan Dârümuallimîn'in müfredat programı şöyledir.³¹

<u>Dersler</u>	<u>Birinci Yıl</u>	<u>İkinci Yıl</u>	<u>Üçüncü Yıl</u>
Elif-bâ	12	-	-
Kur'an ve azîmü'ş-şân	12	6	5
Tecvîd	-	2	2
İlmihâl	2	3	3
Ahlâk	-	2	2

³¹ MAHMUD CEVAD : a.g.e., s.98-101

Sarf-ı Osmanî	-	-	2
İmlâ	3	3	2
Kıraat (okuma)	3	2	1
Mûlahhas Tarih-i Osmanî	-	-	2
Muhtasar Coğrafya-yı Osmanî	-	-	2
Hesab	1	2	2
Hüsn-i hatt	1	2	2

1869 yılında Mekâtib-i Umûmiye Nezareti'nin yerine "Maarif-i Umûmiye Nezareti" kurulur. Kurulan bu yeni Nezaret bir "Nazır" tarafından yönetildiği için maarif tarihimizde bakanlık seviyesinde kurulan ilk teşkilat olarak kabul edilir.

Maarif-i Umûmiye Nizamnamesi ile Osmanlı ülkesinde bulunan okullar genel ve özel olarak ikiye ayrılır. Genel okulların idaresi devlete aittir. Özel okullar ise şahıslar veya cemaat tarafından yönetilir.

Genel Okulların tahsil dereceleri Sıbyan ve Rüşdiyye, İdâdî ve Sultânîye ile Yüksek Okullar olmak üzere üç kısımdan ibarettir.

Her mahalle ve köylerde bulunan sıbyan mekteplerinin yapım ve onarım masrafları, öğretmenlerin maaşı ve diğer giderleri mahalle ve köyünde bulunan cemaatlerin genel kurulları tarafından ödenir. Ayrıca sıbyan mektepleri için gerekli öğretmenler, kanuna uygun olarak seçilerek atanır.

Maarif-i Umûmiye Nizamnamesi ile Sıbyan mekteplerinin öğrenim süresi 4 yıl olarak tesbit edilir ve şu dersler okutulur: Usûl-i cedîde sûretiyle Elif-bâ, tecvid, ahlâkla ilgili risâleler, ilmihâl, yazı talimi, kısa aritmetik bilgisi, kısa Osmanlı tarihi, kısa coğrafya, faydalı bilgileri içeren yazılar.

Sıbyan mekteplerine devam olunması kız çocukları için altı yaşından on yaşına, erkek çocuklar için yedi yaşından onbir yaşına kadar mecburîdir. Sıbyan mektebini bitiren çocuk imtihansız olarak Rüşdiye'ye kabul olunur.³²

1872 yılında usûl-i cedîd üzere ders okutmaya yetenekli öğretmenler yetiştirmek amacıyla, İstanbul Süleymaniye'de bir İlköğretmen Okulu açılmış, bunu 1873 yılında Nûr-u Osmaniye'de açılan örnek okul takip etmiş, daha sonra da örnek okulların sayısı hızla artmıştır.

Bu dönemde Fransız eğitim sisteminin, Osmanlı maarifini derinden etkilediği görülmektedir. Fransız kültürünün Osmanlı toplumuna nüfûz ettiği bu devirde, Fransa'ya birçok talebe gönderilir. Eğitimini tamamlayarak yurda dönen bu talebeler, Osmanlı maarifine fikirleriyle yön vermişlerdir.

Osmanlı maarifinde Batılılaşma, daha çok Fransa tesiri iledir. Batı ile temasların yoğunlaştığı XIX. yüzyılın başlarında Fransa, Avrupa'nın en güçlü devleti olması, ayrıca 1789 Fransız İhtilâli'nin bütün Avrupa devletlerini etkilemesi göz önüne alınacak olursa, Osmanlının Fransız kültürü ve eğitiminden etkilenme sebebi daha iyi anlaşılmış olur. Batı eğitim sistemi ile ilgili tetkikler yapmak üzere yurt dışına gönderilen ilk talebeler de Fransa'da okumuşlardır. Tanzimat döneminde Fransa'ya gönderilen öğrencilerin sayısı 200'e yaklaşır.

Bu öğrenciler içerisinde kendisini yetiştirenler memlekete döndükten sonra, başta yeni açılan okullarda hocalık etmek üzere sadrazamlık, vezirlik, sefirlik, subaylık gibi birçok önemli görevlere getirilmişler ve bazı alanlarda öncü olmuşlardır.³³

³² Maarif-i Umûmiye Nizamnâmesi'nin metni için bkz. UNAT, Faik Reşit: a.g.e., s. 92-96

³³ Fransa'ya gönderilen talebeler hakkında geniş bilgi için bkz. ŞİŞMAN, Adnan: Tanzimat Döneminde Fransa'ya Gönderilen Osmanlı Öğrencileri, İstanbul, 1983, (İstanbul Üniversitesi Basılmamış Doktora Tezi)

İlköğretim işlerine bakan "Mekâtib-i Sıbyanîye" dairesinin adı 1882 yılında "Mekâtib-i İptidaîye İdaresi" olarak değiştirilmiştir. Nezaret, bu değişiklikle usûl-i cedîd üzere eğitim veren İbtidaî Mekteplerin yaygınlaşmasını sağlamıştır. 1876'ya kadar sadece İstanbul'da birkaç iptidaî mektep varken, bu okulların sayısı 20. asrın başlarında onbine ulaşmıştır.³⁴

Sonuç olarak Batılılaşma tarihinin ilk döneminde başta askerî alanda olmak üzere, eğitim ve öğretim kurumlarının her alanında ve maarif teşkilatında birtakım reformlara gidilmiştir. Bu dönemde atılan adımlar günümüzdeki birçok eğitim kurumlarının ve sosyal yapının temelini teşkil etmektedir. Gerçekten de M. Turhan'ın ifadesiyle "bugün (pek az bir istisna) hiçbir maarif müessesemiz yoktur ki, temeli bu devirde atılmamış olsun".³⁵

Tanzimat döneminin en önemli eğitimcilerinden olan Selim Sâbit Efendi, 1855-1861 tarihleri arasında Fransa'da riyâziye tahsili görmüş, aynı zamanda Mekteb-i Osmânî'de Türkçe hocalığı yapmıştır.

Selim Sâbit Efendi, sıbyan mekteplerinde yapmış olduğu yenilikler ve uygulamalarıyla eğitim tarihimizdeki usûl-i cedîd hareketinin öncüsü olmuştur. Rehnümâ-yı Muallimîn ve Elifbâ-yı Osmanî adlı eserleriyle de bu hareketi sistemleştirmiştir.

³⁴ KODAMAN, Bayram: a.g.e., s.122-147

³⁵ TURHAN, Mümtaz: a.g.e., s. 250

BİRİNCİ BÖLÜM

SELİM SÂBİT EFENDİNİN RESMÎ VE HUSUSÎ HAYATI

Tanzimat dönemi eğitim tarihimizin en kıymetli ve çığır açıcı isimlerinden olan Selim Sâbit Efendi, memleketimizdeki eğitim anlayışının yenilenmesinde ve yayılmasında emeği geçenlerin başında gelen bir Osmanlı maarifçisidir.

1.1. Doğumu

Edirne vilâyetinin Saray Vize kasabasında çiftçilik yapan Mehmet Ağanın oğludur. 1829 yılında adı geçen kasabada doğmuştur.

1.2. Tahsil Hayatı

Tahsil için İstanbul'a geldiğinde, bir müddet Çırçır semti civarındaki Gazanfer Ağa Medresesinde ikâmet etmiş, Fatih Medresesine devamla "ulûm-ı Arâbiye'de tekmil-i nüshile icâzetnâme"¹ almıştır. Selim Sâbit Efendinin Dârümuallimîn'de öğretmenlik yaparken vermiş olduğu bilgilere istinaden onun, medresede iyi bir tahsil gördüğü anlaşılmaktadır.

1851 yılında, yeni açılan Dârümuallimîn'e kaydolarak, Tevfik Efendiden Farsça, Esseyyid Osman Sâib Efendiden cebir-geometri, Yahya

¹ Musavver Nevsâl-i Osmânî, "Selim Sâbit Efendi maddesi" İstanbul, 1327-1329, s. 226

Tevfik Efendiden Arapça ve tarih dersleri okumuş, 1854 yılında okulun ilk mezunlarından biri olarak diploma almıştır.²

25 Şubat 1855 tarihli "Meclis-i Maarif Talimatnamesi", Selim Sâbit Efendinin hayatında yepyeni bir safhanın açılmasına vesile olur. Talimatname gereğince "mekâtib-i şâhâne ile mahâll-i sâireden Paris'te tahsilde bulunan efendileri okutmak ve Hristiyan tebaa-ı Devlet-i Âliye'den orada olanlara dahi Türkçeyi öğretmek"³ vazifesiyle Hoca Tahsin (1812-1881) ile beraber, memlekete döndüklerinde Dârülfünûn hocalığına atanmak üzere 1855 yılında 420 frank maaşla Paris'e gönderilir.

Paris'te kaldığı altı sene zarfında, Mekteb-i Osmanî ve Muradyan mekteplerinde Türkçe dersleri vermiş, aynı zamanda da tahsiline devam ederek Fransızca, hesap, cebir, hendese, müsellesat, cerr-i eskal, heyet ve hikmet-i tabîiye tahsil ederek diploma almıştır.⁴

1.3. Memuriyet Hayatı

1861 yılında İstanbul'a dönen Selim Sâbit Efendi, ilk memuriyetine Süleymaniye semtinde bir taş mektepte "Numûne Mektebi" açarak başlar. Paris'te kaldığı süre içinde buradaki eğitimden etkilenen ve bizzat yaptığı öğretim ile de Batı'nın bilimsel metotlarına aşina olduğu gözlenen Selim Sâbit Efendi, usûl-i cedîde göre eğitim ve öğretimi ilk defa bu okulda tatbik eder. Fransa'da olduğu gibi sınıflara sıra, hesap tahtaları ve haritalar koydurur. Lakin kısa bir süre sonra, o zaman için yeni sayılan ders araç ve gereçlerini kullandığından dolayı, dinin özünü kavrayamamış şahısların engelleriyle karşılaşır.⁵

² MAHMUD CEVAD: *Maarif-i Umûmiye Nezâreti Tarihçe-i Teşkilât ve İcraâtı*, İstanbul, 1338, s. 110

³ MAHMUD CEVAD: *a.g.e.*, s. 64-65

⁴ BOA: *Sicill-i Ahvâl Defteri*, Nu. 1, s. 260

⁵ KİLİSLİ MUALLİM RIFAT: "Mektep Hatıraları" MM, Sayı 30, 3 Nisan 1925, s. 1352

Devrin Şeyhülislamı, Selim Sâbit Efendiyi talebelerine Kur'ân-ı Kerîm'i sıra üzerinde bacak sallayarak okuttuğu için cezalandırmak ister fakat durumdan haberdar edilen Sultan Abdülhamid meseleyi hafifleterek Maarif Nazırı ile Selim Sâbit Efendiye haber göndermiş ve "birdenbire değil, tedricen ilerleyelim, efkâr-ı umûmiyeyi de unutmayalım⁶ şeklinde tavsiyede bulunmuştur.

1862 tarihinde okuldaki görevinden alınarak 800 kuruş maaşla İstanbul Belediyesi Altıncı Daire Gümrük Kalemine memur olarak tayin edilir.

Uzun yıllar maarif teşkilatına geçme imkânı bulamayan Selim Sâbit Efendi, 1864 yılında padişah iradesiyle ve 1.800 kuruş maaşla Nafia Nezâreti Turûk ve Meâbir (Bayındırlık Bakanlığı Yollar ve Köprüler) muhasipliğine atanır.⁷

1867 yılında, 4.000 kuruş maaşla Belediye Meclisinin talebi üzerine ve padişahın iradesiyle Altıncı Daire Muhasipliğine geçiş yaparak kendisine Rütbe-i Sâlise (Üçüncü Rütbe) nişânı verilir.⁸

13 Eylül 1868 tarihinde Mekteb-i Sultânî II. Müdürlüğüne tayin edilmesiyle maarif teşkilatına yeniden geçen Selim Sâbit Efendi, bu göreve getirilmesiyle Türk maarifine hizmet etme imkânını tekrar elde eder.

23 Eylül 1869'da 2.500 kuruş maaşla, Meclis-i Kebîr-i Maarif Azalığına atanmış ve rütbesi Rütbe-i Sâniye Sınıf-ı Sânisine (İkinci sınıf, İkinci kademe) yükseltilmiştir. Aynı tarihte 1.500 kuruş maaşla sonradan lağvedilen, İstanbul Üniversitesi Türk Edebiyatı öğretim üyeliği de ek görev olarak verilir.⁹

⁶ KILISLI MUALLİM RIFAT, a.g.m., s. 1352

⁷ BOA: Sicill-i Ahvâl Defteri: Nu. 1, s. 260

⁸ BOA: Sicill-i Ahvâl Defteri: Nu. 1, s. 260

⁹ MAHMUD CEVAD: a.g.e., s. 110-111

Onun daha sonra bulunduğu görevleri şu şekilde sıralayabiliriz: 1872 yılında 2.850 kuruş maaşla Meclis-i Kebîr-i Maarif Başkan Yardımcılığı görevi, 28 Aralık 1875 tarihinde tekrar 2.850 kuruş maaşla Meclis-i Kebîr-i Maarif Azalığına dönüş ve 13 Haziran 1879 tarihinde aynı maaşla naklen Mekâtib-i Rüşdiye İdaresi Müdürlüğüne geçmiştir.

Aynı yıl rütbesi, Rütbe-i Ūla Sınıf-ı Sânilığıne, (Birinci rütbe, İkinci kademe) yükseltilmiştir. 31 Temmuz 1884 tarihinde ise ikinci rütbeden Mecidî Nişânı ile taltif edilmiştir.¹⁰

16 Kasım 1884 tarihinde 4.000 kuruş maaşla tekrar Meclis-i Kebîr-i Maarif Azalığına geri dönmüş, 22 Kasım 1886'da son maaşıyla, becayiş suretiyle Encümen-i Teftiş ve Muayene Riyaseti görevine getirilmiştir.¹¹

Bu ana kadar bulunduğu görevlerden nakil ve tayin suretiyle ayrılmış, memuriyeti ile ilgili hiçbir şeyle suçlanmamış ve yargılanmamıştır.

1.4. Memuriyetten Alınışı ve Emekliye Sevki

Selim Sâbit Efendinin memuriyet hayatındaki tek ve en önemli felaket, Encümen-i Teftiş ve Muayene Riyaseti görevini ifâ ederken meydana gelmiştir.

İlkokullar için yazdığı "Muhtasar Târîh-i Osmânî" adlı ders kitabında, Sultan Abdülaziz'in halli ve ölümü hakkındaki "evâhir-i saltanatlarında umûr-u idareye bazı mertebe sekte geldiğinde müşârûnileyh hal olup, yerine Sultan Murad-ı Hâmis iclâs edilmiş ve bir ay sonra Abdülaziz kendi kendini telef etmiş"¹² satırları, hafiyeler tarafından jurnal edildiğinden dolayı, 3 Ocak 1888 tarihinde adı geçen başkanlıktan azledilmiştir.

¹⁰ BOA: Sicill-i Ahvâl Defteri: Nu. 1, s. 260

¹¹ BOA: Sicill-i Ahvâl Defteri, Nu: 1, s. 260.

¹² SELİM SÂBİT: Târîh-i Osmânî, İstanbul, 1295, s. 37

Birçok tarihî kaynak görevden alınması ile ilgili yukarıda ifade ettiğimiz görüşü savunsa da bazı kaynaklar Selim Sâbit Efendinin görevden alınışını başka sebeblere dayandırmaktadır.

Tarihî kaynaklarımızdan biri olan Sicill-i Ahvâl Defteri'nde, onun görevden alınışını "evvelce basımı için izin almış olduğu Muhtasar Târîh-i Osmânî adlı kitabını sonradan tashih etmiş olduğu hâlde, tekrar izin almaksızın bastırması"¹³ na bağlamaktadır.

İbrahim Alaeddin Gövsa ise, kitap sansörlüğü demek olan bu son vazifesinde, Abdülhamid'in istibdadına uygun hareket etmediği için görevden alındığı¹⁴ görüşündedir.

Günümüz eğitim tarihçilerinden Yahya Akyüz¹⁵ ve Hasan Ali Koçer¹⁶ de Selim Sâbit Efendinin azli konusunda İbrahim Alaeddin Gövsa ile aynı görüşü paylaşmaktadırlar.

Türk maarif tarihinin en kıymetli isimlerinden olan Selim Sâbit Efendinin yazmış olduğu bu kitap, hatta bu kitabın birkaç satırı onun hayatının akışını değiştirmiş, memuriyet hayatının bitmesine vesile olmuştur. Bir ömrün hikâyesi, bir kitabın hikâyesinin başladığı yerde adeta manen bitmiştir.¹⁷

1.5. Ölümü

Görevden alındıktan sonra iki yıl ekonomik sıkıntılar içinde hayatını devam ettiren Selim Sâbit Efendi, Zühtü Paşa zamanında 9 Nisan 1890

¹³ BOA: Sicill-i Ahvâl Defteri, Nu: 1, s. 260

¹⁴ GÖVSA, İbrahim Alaeddin : Türk Meşhurları, İstanbul, 1946, s. 350

¹⁵ AKYÜZ, Yahya: Türk Eğitim Tarihi, Ank. 1989, s. 228

¹⁶ KOÇER, Hasan Ali: Türkiye'de Modern Eğitimin Doğuşu ve Gelişimi (1773-1923), İstanbul, 1991, s. 98

¹⁷ BİRİNCİ, Ali: "Bir Kaderi Değiştiren Kitap: Selim Sâbit Efendi ve Eseri Muhtasar Tarih-i Osmanî", Dergah, Cilt II, Sayı 15, Mayıs 1991, s. 18

tarihinde 1.500 kuruş maaşla emekli edilir.¹⁸

Emeklilik sonrası uzun yıllar İstanbul Dârülmuallimîn'de hocalık yapan Selim Sâbit Efendi, İbtidâiye kısmında; usûl-i tedrîs, terbiye-i beşer, Rüşdîye kısmında; kavâid, kitâbet-i gayr-i resmîye, Âliye kısmında; ilm-i ahvâl-i rûh ve ahlâk dersleri vermiştir.¹⁹

Ömrünün sonlarına doğru kulakları ileri derece sağırlaşan eğitim tarihimizin bu mümtaz şahsiyeti, 5 Ocak 1911 tarihinde Sarıyer'deki evinde vefat etmiş ve Eyüp'teki Kaşgarî Dergâhı yakınına defnolunmuştur.²⁰

Hayatı hakkında bilgi veren eğitim tarihlerinde ölüm tarihi yanlış bir şekilde 1910 olarak verilmektedir.

¹⁸ BOA: Sicill-i Ahvâl Defteri, Nu: 1, s. 260

¹⁹ KİLİSLİ MUALLİM RIFAT: a.g.m., s. 1339

²⁰ MAHMUD CEVAD: a.g.e., s. 111

İKİNCİ BÖLÜM

SELİM SÂBİT EFENDİNİN EĞİTİMCİLİĞİ

19. yüzyıl, Batı'da milliyetçilik hareketlerinin geliştiği, dolayısıyla imparatorlukların yerini milletlerin aldığı bir dönemdir. Batı ile münasebetlerimizin arttığı bu yüzyılda, aydınlarımız arasında millet ve milliyetçilik kavramları çeşitli şekillerde savunulmaya başlanmıştır. Batı'daki bu fikrî tezahürlerin tesirinde kalan Selim Sâbit Efendi, toplumcu bir dünya görüşünü savunmuş, ideallerini gerçekleştirmek için yeni eğitim anlayışı çerçevesinde öğretim yapan sıbyan mekteplerinin açılmasına, bu mekteplerde bizzat hocalık yaparak önayak olmuştur.

Selim Sâbit Efendi, Tanzimat dönemi eğitimcilerimiz arasında Batı'yı şuurlu bir şekilde tetkik etmiş ilk aydınlarımızdan biri olarak toplumumuza, bu yeni dünyanın, pedagojik prensiplere dayanan eğitim anlayışını benimsetmek ve insanımıza yeni bir idrak şekli aşılama gayesi ile yola çıkar. Eserlerini de bu ideale ulaşmak düşüncesi ile kaleme alır.

2.1. Eğitimci Kişiliği

Osmanlı eğitim sisteminin modernleşmesinde büyük emeği olan Selim Sâbit Efendinin Paris'te kaldığı sürede, buradaki eğitimden etkilendiği ve bizzat yaptığı öğretim ile de Batı'nın bilimsel metotlarına aşina olduğunu görmekteyiz.¹

¹ BİLİM, Cahit: "Selim Sâbit Efendi ve Rehnümâ-i Muallimîn", GEFD, C.1, Sayı 1, 1985, s.197

Eğitim tarihimizde, Selim Sâbit Efendiden evvel Batı'daki alfabe öğretim teknikleri konusunda bilgi sahibi olan ve pedagoji kitaplarına ilgi duyan yoktur. Avrupa'ya tahsile gönderilmesi, Paris'te Osmanlı Devleti tarafından açılan "Mekteb-i Osmânî" de ders vermesi, ayrıca kendisinin de uzun bir süre Paris'te tahsilde bulunması, eğitimci kişiliğinin gelişmesinde etkili olmuştur.²

Batı tarzı pedagojik eğitimin ilköğretimde ilk defa uygulanması Selim Sâbit Efendiye aittir. Satı Bey zamanına kadar da yeni metotla eğitim yaptıran olmamıştır. Usûl-i cedîd üzere yapılan eğitimde ilk defa yeni sıralar, hesap tahtaları ve haritaların kullanımı yine Selim Sâbit Efendi tarafından Süleymaniye'deki İbtidâî Mektepte gerçekleştirilmiştir.³

Her ne kadar maarif tarihimizde Selim Sâbit Efendiden önce Batı'nın pedagojik anlayışından esinlenerek ilköğretimde yeni uygulamaları deneyenler olmuşsa da bu hareketler bir deneme niteliğinden öteye geçememiştir.

O, eğitim tarihimizde ders araç ve gereçleri konusunda yenileşme, özellikle öğretmenlerin geleneksel öğretim yöntemlerini bırakıp yeni ve etkili öğretim yöntemlerini uygulanması demek olan usûl-i cedîd hareketinin önderidir. Başka bir ifade ile, ilköğretimdeki Batı tarzı pedagojik eğitim onunla başlamıştır.⁴

"Tanzimat devrinin eğitim ve öğretim teşkilatında Saffet Paşa nasıl ön plânda gelenlerden biri ise, Selim Sâbit Efendi de eğitim ve öğretim metotlarını garplılaştırma yolunda hizmeti dokunanların başında gelir."⁵

² MUALLİM CEVDET: "Selim Sâbit Merhum Hakkında", TM, c. 13, Nu. 68, Eylül 1341, s. 361

³ MUALLİM CEVDET: a.g.m., s.261

⁴ AKYÜZ, Yahya: Türk Eğitim Tarihi, Ankara, 1989, s.228

⁵ KOÇER, Hasan Ali: Türkiye'de Modern Eğitimin Doğuşu ve Gelişimi, İstanbul, 1991, s.97

Maarif tarihimizde eğitimi bir bütün olarak benimseyen, eserleriyle metotlaştıran, fikirlerini görev yaptığı okullarda uygulamaya koyan Selim Sâbit Efendinin eğitim tarihimizdeki önem ve değeri; bize bırakmış olduğu eserlerindeki eğitimle ilgili görüşlerinin yanı sıra, bu fikirlerin onun döneminde oynadığı rol ve etkisiyle de ölçülmelidir.

Kilisli Muallim Rifat, Muallimler Mecmuası'nın otuzuncu sayısında yayımlanan 'Mektep Hatıraları' adlı makalesinde, Dârülmualimîn'de okurken yedi sene içinde kırktan fazla muallimden ders aldığını, bunlar içinde ilmen en fazla Selim Sâbit Efendiden istifade ettiğini ifade etmektedir.⁶

Tanzimat dönemi eğitimcileri içerisinde, eğitimin çeşitli türlerinde Selim Sâbit Efendi kadar değişik eser veren başka bir eğitimci yoktur. Sıbyan ve Rüşdiye Mekteplerinde okutulmak üzere psikoloji, matematik, tarih, coğrafya ve dil bilgisi kitapları yazmış, bu kitaplar uzun yıllar ilköğretimde ders kitapları olarak okutulmuştur.

O, eğitim tarihimiz açısından, Tanzimat devrinin en dikkate değer simalarındandır. Mübalağasız olarak denilebilir ki, Selim Sâbit Efendi, fikirleriyle sıbyan mekteplerinde uygulanan klasik eğitim ve öğretim devrini kapatarak usûl-i cedîd adıyla bilinen ve Türk eğitim tarihinde yeni bir çıkış açmış olan eğitim sisteminin yerleşmesine öncülük etmiştir.

Selim Sâbit Efendiyi muassırlarından üstün kılan eğitimci kişiliğinin esasını, iki kaynağa dayandırabiliyoruz: Biri, tahsil çağında devam ettiği medresenin yanı sıra Dârülmualimîn mektebinden almış olduğu bilgiler, diğeri de Avrupa'da uzun süre tahsil yapmasıdır. O, hem medresede okumuş, hem Dârülmualimîn'den mezun olmuş, hem de Paris'te öğrenim görmüştür. Bu özellikleri onu XIX. asır Türkiye'sinin mühim bir şahsiyeti hâline getirmiştir.

⁶ KİLİSLİ MUALLİM RİFAT: "Mektep Hatıraları", MM, Nisan 1925, Sayı 30, s. 1339

2.2. Türk Eğitim Tarihindeki Yeri ve Önemi

Selim Sâbit Efendi, Tanzimat dönemi ilköğretiminde yenileşme hareketleri içinde çok önemli bir yere sahiptir. Eğitim tarihçisi Yahya Akyüz, Selim Sâbit Efendinin, Türk eğitim tarihindeki önemini üç sebebe bağlamaktadır. Bunlar;

1- Fikirleriyle öncülüğünü yaptığı ilköğretimdeki usûl-i cedîd hareketini başlatması.

2- İlköğretimde reform olarak nitelendirilen usûl-i cedîd üzere eğitim ve öğretimin nasıl uygulanacağını gösteren rehber bir pedagoji kitabı yazmış olması.

3- Medrese zihniyeti ile mücadele ederek usûl-i cedîd üzere talebeler yetiştirmesidir.⁷

Yukarıda da ifade ettiğimiz gibi Avrupada iyi bir eğitim gören ve ilk pedagoglarımızdan olan Selim Sâbit Efendi, eğitim ve öğretim hakkındaki fikirlerini metotlaştırarak, ilköğretimde reform olarak nitelendirilen usûl-i cedîd hareketinin kurucusu ve önderi olmuştur.

Osmanlı eğitim sisteminin ilk basamağı olan sıbyan mekteplerinde bu yeni görüşlerini uygulama fırsatı bulamayan Selim Sâbit, bu mekteplerin yerine usûl-i cedîde göre eğitim yapan "İbtidâî Mektep" lerin kurulmasına fikirleri ile öncülük etmiştir. XIX. asrın ikinci yarısından itibaren ibtidâî mektepler açılmaya başlamış, bilahare sıbyan mektepleri de ibtidâî mekteplere dönüştürülmeye çalışılmıştır.⁸

"Maarif-i Umûmiye Nizamnamesi" ile Osmanlı Devleti'ndeki eğitim ve öğretim kurumları ikiye ayrılmaktaydı. Birincisi mekteb-i umûmîlerdi ki,

⁷ AKYÜZ, Yahya : a.g.e., s.222-223

⁸ KODAMAN, Bayram: Abdülhamid Devri Eğitim Sistemi, Ankara, 1991, s. 68

bunların yönetim ve idaresi devlete aitti. İkincisi ise özel okullardı. Vakıflar eliyle kurulan bu okulların yönetim ve idaresi fertlere ve vakfedenlere aitti.

Her mahallede bulunan sıbyan mektepleri, vakıf müesseseleri idi. Kuruluş aşamasında ve yönetimi esnasında devletten yardım alınmadan, ihtiyaca binâen yapılırdı. Elbette ki böyle bir statüye sahip olan bir kuruma, devletin yenileşme çerçevesi içinde geliştirdiği yeni eğitim metot ve tekniklerini sokması çok güçtü. Nitekim Selim Sâbit Efendinin sıra, karatahta ve haritalarla öğretim yapmaya çalıştığı Süleymaniye'deki bir sıbyan mektebinde başına gelenler görüşümüzü teyit eder mahiyettedir. Devrin Şeyhülislamı tarafından, sıra üstünde ayak sallayarak Kur'ân öğretilmez diye padişaha şikayet edilmişti.

Tanzimat dönemi ilk yenileşme hareketleri ile ibtidâî Mekteplerde eğitim ve öğretim alanındaki reformist fikirlerini uygulama fırsatı bulan Selim Sâbit Efendinin ilk tedrisatta başlattığı en önemli yenilik, geleneksel okuma öğrenme yöntemi yerine, usûl-i cedîd olarak değerlendirilen savtî metotla okuma yöntemini uygulamasıdır. Aslında, geleneksel okuma öğrenme yönteminde amaç; Kur'ân'ın okunmasını öğretmektir.⁹ Bu nedenle Türkçede mevcut olan p, ç, j, ñ harflerine yer verilmezdi. Harfler harekelere göre hecelenmekteydi. Meselâ elif üstün: e, elif esre: i, elif ötre: ü gibi. Bazı öğretmenler, harfleri daha çabuk öğretebilmek için bunları eşya ve hayvanlara benzeterek okuturlardı. Meselâ; elif mertek gibi, be tekne gibi, te ona benzer, cim karnı yarık, t tavşan kulaklı, fe kuzu başlı. Bu uzun hecelemeden sonra harfler birbiri ile birleştirilerek Kur'ân öğretilmeye çalışılırdı. Usûl-i teheccî de denilen bu yöntemle harflerin ve hecelerin öğretilmesi çok zaman alırdı.

⁹ BAYMUR, Fuat: İlk Okuma ve Yazma Öğretimi, İstanbul, 1939, s. 18-19

Usûl-i savtîye denen okuma yönteminde, ilk olarak harflerin isimleri yerine, onların sesleri öğretilir, (e, b, t, s, c, d, v, d), sesler birleştirilerek günlük hayatta kullanılan basit kelimelerden heceler türetilir, daha sonra da bu heceler birleştirilerek kelimeler doğrudan doğruya okutulurdu.

Selim Sâbit Efendi, okuma-yazma öğretimine ilişkin kaleme aldığı "Elifbâ-yı Osmânî" adlı eserinde, usûl-i savtîye metodunun nasıl uygulanacağını geniş bir şekilde ele alır.¹⁰ Yazar, bu eserinde eğitim tarihimiz açısından yeni sayılabilecek görüşleri ortaya koymuştur. Şöyle ki, Usûl-i teheccî denen eski yöntemde yazmaya pek önem verilmezdi. Selim Sâbit Efendi ise ilkokuma ve yazmaya birlikte yer vermiş, okuma-yazma öğretimine harflerin adını ezberleterek başlamak yerine, bilinen bir harfin yanına başka bir harf getirerek heceleme yoluna gitmiştir. Bu yeni okuma usûlü, okuma yazmada bilinenden bilinmeyene doğru gitme metoduna da uygundur. Çünkü, bu usûlle kelimelerin okunuşunda öğrencilerin günlük hayatta kullandığı kelimelerden başlanır. Pedagojik prensibe de uygundur.

Defalarca basılan Elifbâ-yı Osmânî, uzun yıllar İbtidâî Mekteplerde okuma-yazma öğretiminde ders kitabı olarak kullanılmış, usûl-i cedîd hareketinin kabul görmesi ve gelişmesinde büyük katkısı olmuştur. Usûl-i savtîye metodu ile öğrenciler, doğrudan Türkçe okuma ve yazmaya başlamışlar, daha sonra Kur'an okumaya geçilmiştir.

Günümüzdeki ilk okuma yazma öğretimi metotları içerisinde yer alan alfabetik metodun da usûl-i savtîye metodunun ta kendisi olduğunu görmekteyiz. Zira "alfabetik metod"da da önce harflerin sesleri öğretilmekte, sonra da birleştirme çalışmalarına geçilmektedir.

a - b - c

b - a = ba

¹⁰ Bkz. SELİM SÂBİT: Elifbâ-yı Osmanî, İstanbul, 1291

Tüm ünlü harflerle ünsüz harfler birleştirilerek anlamlı ve anlamsız heceler oluşturulur.

ca - te - ki - me vs.

Sonra, heceler birleştirilerek kelimeler oluşturulur.

ka - fa = kafa

ba - ca = baca

ka - pı = kapı

Daha sonra, kelimelerden küçük cümleler meydana getirilir.

Ali kalem al.

Ayşe topu at.

Özetlemek gerekirse alfabetik metot ile önce harf, sonra hece, sonra kelimeler ve daha sonra cümle öğretilir.¹¹

Elifbâ-yı Osmânî adlı kitabı ile savtî metotla alfabe öğretim yöntemini metotlaştıran Selim Sâbit Efendinin bu eseri, eğitim tarihimiz açısından çok değerli bir eserdir. Zira ilkokuma yazma öğretiminde bugün dahi bu ilkelerin bir kısmından yararlanılmaktadır.

Selim Sâbit Efendinin Türk eğitim tarihindeki yerini belirlemede bir diğer önemli eser "Rehnümâ-yı Muallimîn" dir. Bu alanda yazılmış ilk kitap olması sebebiyle eğitim tarihimizin en önemli eserlerindendir.

Öğretmenlere rehberlik etme, yol gösterme amacıyla kaleme alınan bu eser, usûl-i cedîd hareketi açısından son derece önemlidir. Yazar, eserinde usûl-i cedîd üzere açılacak mekteplerin sınıf ve şubelerinin ne şekilde teşkil olunacağı, derslerin tertibi, ders cetvelleri, alfabe öğretimi, yazı talimi, okul yönetimi, sıbyan mektebi öğretmenlerinde bulunması gereken vasıflar, eğitim ve öğretim metotları, tedris usûlleri vs. ile ilgili önemli hususlar, pedagojik bir formasyon dâhilinde ele alınmıştır.

¹¹ Alfabetik metot hakkında geniş bilgi için bkz. CEMİLOĞLU, Mustafa: **İlköğretim Okullarında Türkçe Öğretimi**, Bursa, 1998, s. 56-58

Selim Sâbit Efendi, Rehnûmâ-yı Muallimîn adlı eserinde öğretmenlere yol göstermiş, eğitim ve öğretim metotlarında onlara rehberlik yapmıştır. Devrin eğitim anlayışı içinde yeni sayılabilecek birçok görüşü serdetmiştir.

Ona göre, "Usûl-i tâlimiyye şakirdânın hüsni idaresiyle matlub olan fenleri müddet-i kalîle zarfında ta'lîm ve tefhîmin tariklerini beyan eden bir fendir ki, usûl-i mezkûre (infirâdiyye, ictimâiyye, mütekâbile) isimleriyle üç kısma ayrılır."¹²

Günümüz ifadesi ile öğretim yöntemi; öğrencinin iyi yönetimi ile istenilen gerekli bilimlerin kısa zamanda öğretimi ve anlatımı yollarını açıklayan bir bilimdir ve bu bireysel, toplu ve karşılıklı yöntem olmak üzere üçe ayrılır.

Bireysel yöntem; öğretmenin öğrencileri birer birer huzuruna çağırarak ders vermesinden ibarettir. Yazar, ortalama 50-60 mevcutlu sınıflarda bu yöntemin çok zor uygulanacağını belirterek uygulanmasından sarf-ı nazar etmiştir.

Toplu yöntem; senelerine göre ayrılan sınıflara, öğretmenin sınıf sınıf, topluca ders vermesinden ibarettir.

Karşılıklı yöntem; sınıflar tahsil yıllarına göre düzenlendikten sonra, her sınıfa bir üst sınıftan başarılı bir iki öğrenci müzakereci olarak tayin edilir ve bu müzakereciler vasıtasıyla ders yaptırılır. Öğretmen, okulun tertip ve düzeniyle ilgilenir ayrıca müzakerecilere ders verir.

Selim Sâbit Efendi, yukarıda izahına çalıştığımız her üç yöntemin de iyi ve kötü yönlerinin bulunduğunu, hiç birinin tek başına kullanılamayacağını, mevcut yöntemlerin uygulanabilir yanlarının biraraya getirilerek yeni bir öğretim yöntemi oluşturmanın en doğru yol olduğunu

¹² SELİM SÂBİT: Rehnûmâ-yı Muallimîn, İst. 1299, s. 3

belirtmiş ve bu üç yöntemin müspet, uygulanabilir yönlerini bir araya getirerek, eğitim tarihimizde bir reform hareketi olarak değerlendiren, usûl-i cedîd adını verdiği yeni bir eğitim yöntemini ortaya koymuştur.

Selim Sâbit Efendinin "Rehnümâ-yı Muallimîn" adlı eserinde ortaya koyduğu yeni eğitim ve öğretim sisteminde, ilkokul öğrencilerinin herhangi bir konuda dikkatlerini uzun bir süre teksîf edemeyeceği gerçeğini idrak etmiş, bu sebeple derslerin yarım saat veya en çok 45 dakikayı geçmemesini istemiştir.¹³

Sıbyan mekteplerinde tahsil süresi dört yıldır. Birinci sınıf öğrencilerine günde bir, en fazla iki ders verilmeli, 2., 3. ve 4. sınıflara ise üç ders verilmeli, geri kalan zaman müzakere ve tenefüse ayrılmalıdır.

Klasik öğretimde ise eğitim, sabahtan ikindi vaktine kadar sürer, öğle vakti yemek ve namaz molası verilir, bunun dışında dersler arasına tenefüs konulmazdı. Selim Sâbit Efendi ise ders sürelerinin ortalama 45 dakika tutulmasını ve ders aralarında çocukların oyun oynayabilmesi için mola verilmesini istemiştir.

Selim Sâbit Efendi, okuma derslerinin işlenişinde birtakım yenilikler getirmiştir. Şöyle ki, Türkçe kıraat derslerinde öğretmen, harfleri evvela kara tahtaya yazmalı ve elindeki ince bir değnekle tahtaya yazmış olduğu harfleri göstererek talebelere ayrı ayrı telâffuz ettirmelidir. Daha sonra bu harfleri kendi telâffuz etmeli, akabinde harfleri çocuklara topluca tekrar ettirmelidir. Öğrencilere, bu şekilde harflerin isimleri öğretildikten sonra kâğıt üzerinde yazma talimi yaptırılmalıdır. Harfler ve harekeler bu şekilde öğretildikten sonra öğretmen, tahtaya öğrencilerin günlük hayattan bildiği muhtelif kelimelerin hecelerini yazmalı ve aynı şekilde çocuklara bu heceleri telâffuz ettirdikten sonra tekrar defterlerine yazmalarını istemelidir. Böylece

¹³ SELİM SÂBİT: a.g.e., s.9

kelimelerin okunuşuna geçilir. Öğrenciler, bildikleri kelimeleri bilmedikleri kelimelere oranla daha çabuk öğrenirler. Çocuğun ilgisini günlük hayattan alınan cümleler, bilinen ve yaşanan olaylar daha çok çeker. Bu tür kelime ve cümlelerle çocuğun okumaya özendirilmesi daha kolay olur. Cümlelerin düzenlenmesi ve seçilmesi bu yüzden çok önemlidir. Aynı zamanda bu yöntem bugün pedagojik ilmin okuma öğretimi konusunda kabul ettiği "Bilinenden Bilinmeyene Doğru Gitme" metoduna da uygundur.

Yazı tahtalarının olduğu sınıflar, talebelere usûl ve kaidelerle ilgili bilgilerin talim yaptırılarak öğretilmesi, Selim Sâbit Efendinin eğitim tarihimizde ortaya koymuş ve uygulamış olduğu yeniliklerdendir.

Eski eğitim sistemimizde yazıya pek önem verilmezken Selim Sâbit Efendi, usûl-i cedîd adı altında metotlaştırdığı öğretimde yazı talimini, sıbyan mekteplerinin ilk sınıfında okuma ile beraber başlatmıştır. Yazı taliminde de yeni bir yöntem izleyen Selim Sâbit Efendi, öğrencilere ilk sene okuma ve yazmaya alıştırdıktan sonra ikinci sene sülûs, üçüncü sene nesih ve dördüncü sene rik'a yazısının öğretilmesi görüşündedir.¹⁴

Ona göre matematik öğretiminde, önce ezberden sayma usûlû öğretilmeli, bine kadar sayıları sayma işlemi öğretildikten sonra basit alıştırmalar yapılmalıdır. Mesela, "Birden yüze kadar olan adedler nasıl sayılır? Yüzde kaç on vardır? Otuz beşte kaç on beş vardır?" gibi. Sayılar mümkün olduğunca maddî olarak gösterilerek (parmak veya hububat taneleriyle) öğretilmelidir.¹⁵

Daha sonra, sayıları rakamla ifade etme (yazarak) öğretilmeli, bilahare de toplama, çıkarma, çarpma ve bölme işlemleri öğretilmelidir.

¹⁴ SELİM SÂBİT: a.g.e., s. 19-20

¹⁵ SELİM SÂBİT: a.g.e., s. 20

Selim Sâbit Efendinin coğrafya dersinde kullandığı harita ve yer küresi de eğitim tarihimizde, öğretimde kullanılan araç-gereçler açısından bir yeniliktir. Her ne kadar Selim Sâbit Efendiden önce reformist eğitimcilerimizden olan Satı Beyin babası Kemal Paşa, sınıfta harita kullanmak istemişse de buna muvaffak olamamıştır.¹⁶

Selim Sâbit Efendinin, ilkokul öğretmenlerinde bulunması gereken genel tutum ve davranışlar hakkındaki görüşleri de eğitim tarihimiz açısından yeni sayılabilecek özellikler arz etmektedir.

Onun, ilkokul öğretmenlerinde bulunması gereken vasıflar hakkındaki görüşlerini şu şekilde ifade edebiliriz :

Öğretmenler hanım olmalıdır; çünkü, çocuklar dünyaya gelir gelmez annesiyle, dadısıyla velhasıl aile içindeki hanımlarla ünsiyet peyda ediyor, onlara karşı muhabbet besliyor. Zaten, yaradılış gereği hanımlar da erkeklere oranla daha merhametli ve şefkatlidirler, çocukları yürekten severler. Bir kadın, yabancı bir çocuğu bile yürekten sever. Madem ki çocukların kadınlara, kadınların çocuklara merhameti erkeklerden daha fazla, bundan istifade etmeliyiz. Erkek öğretmenler, çocuğun ufak bir yaramazlığı neticesinde onu çabuk azarlarlar, halbuki hanımlar, çocukları seve seve, okşaya okşaya eğitmeye çalışırlar.¹⁷

Erkeklerin ilkokulda öğretmenlik yapmasını hoş görmeyen Selim Sâbit Efendi, şayet mecburiyet hasıl olursa, hiç değilse bekâr ve genç muallimlerin öğretmenlik yapmamasını ister. Çocuk sahibi, olgun yaştaki erkek öğretmenlerin muallimliğini bir dereceye kadar kabul eder. Çocuğu olan muallimlerin evlat yetiştirmesinden dolayı, ahlâkının yumuşadığı ve hırçınlığının azaldığı görüşündedir.

¹⁶ MUALLİM CEVDET: a.g.m., s.2

¹⁷ KİLİSLİ MUALLİM RIFAT: a.g.e., s. 1345-1346

Selim Sâbit Efendiye göre, ilkokul öğretmenliği birçok meziyet ister. Muallim; rahim, şefik, sabırlı, geniş yürekli ve adaletli olmalıdır. Garez beslememeli; hatır, gönül, iltimas kabul etmemelidir. Güzel ahlâk sahibi olmalıdır. Şayet bir muallim, bu vasıflardan mahrum ise hemen bu mesleği bırakmalıdır. Çünkü gelecekte vatan evlatlarının bu meziyetlerden mahrum bir öğretmenden zarar göreceği gibi, kendisi de bu meslekten usanır, bırakmak ister, belki de bırakması mümkün olamaz. Hayatı üzüntülerle geçer.¹⁸

Ona göre çocuklar, öğretmenlerinin bakışından kalbindeki bütün duyguları sezinler; çocuk, öğretmenin haksız bir davranışını görürse ondan birşey öğrenemez. Öğretmen davranış ve güzel ahlâkıyla talebesine tesir etmelidir. Aksi takdirde talebesini eğitmesi mümkün değildir.

Öğretmenler mümkün olduğu kadar velilerle sık sık görüşmeli, çocuğun başarılı olabilmesi için fikir alış verişinde bulunmalı ve birlikte hareket etmelidirler.¹⁹

Çocuğun kişiliğinin şekillenmesinde öğretmenin rolü çok büyüktür. Okula gitmeden evvel anne ve babasını örnek alan çocuklar, okula başlayınca öğretmenini taklit etmeye başlarlar. Hareket ve tavırlarıyla öğretmenine benzemeye çalışırlar. Çocuğa göre, öğretmen herşeyi bilir ve o her şeyin en iyisini yapar.

Selim Sâbit Efendinin öğretmenlerde bulunmasını istediği vasıflar, günümüzde pedagojik ilmin kabul ettiği ve ortaya koyduğu "öğretmenlerin meslek ahlâkı ve davranışları" ile ilgili görüşler arasında büyük benzerlikler vardır.

¹⁸ SELİM SÂBİT: a.g.e., s. 26-27

¹⁹ SELİM SÂBİT: a.g.e., s. 27

Selim Sâbit Efendinin öğretmenler hakkındaki görüşlerinin, ifade edildiği dönem ve günümüzdeki geçerliliği gözönünde bulundurulduğu zaman, eğitim tarihimiz açısından ne derece önemli olduğu daha iyi ortaya çıkacaktır.

Yazar, "Rehnümâ-yı Muallimîn" adlı eserinde "Mükafâta Dâir" başlığı altında, çalışkan talebelerin ödüllendirilmesi gerektiğini ve bunun ne şekilde yapılacağını uzun uzadıya anlatır.²⁰ Ödüllendirme, öğrencinin çalışmasını teşvik edici bir vasıta olması sebebiyle çağdaş bir uygulamadır.

Talebelerin cezalandırılması hususunda da günümüz eğitim ve öğretiminde kullanılan ceza anlayışına uygun, devrine göre değerlendirdiğimiz zaman, son derece reformist görüşleri vardır. Şöyle ki Selim Sâbit Efendi, cezalandırma işinin sadece öğretmenler tarafından yapılabileceğini, kabahatli olan talebelere evvela bir baba gibi nasihat edilmesi gerektiğini, şayet talebe kabahatte ısrara devam ederse velisiyle görüşerek talebenin terbiye edilmesi fikrindedir. Faili bilinmeyen bir suçtan dolayı bütün sınıfın cezalandırılmasına karşı çıkar.²¹

Selim Sâbit Efendinin öğrenciye ceza verilecekse velisiyle görüşülerek ıslah edilmesi fikri, günümüz eğitimcileri ve veliler tarafından örnek alınması gereken bir husustur. Okulda eğitimin düzenli olması, başarının yüksek olması öğretmen-veli işbirliği ile mümkündür.

2.3. Eserleri

Kendi devrindeki eğitim sisteminin tüm kademelerinde hocalık yapmış olan Selim Sâbit Efendi, eğitimin muhtelif sahalarında eserler yazmıştır. Tanzimat dönemi eğitimcileri arasında onun kadar eğitimin muhtelif

²⁰ SELİM SÂBİT: a.g.e., s.33-35

²¹ SELİM SÂBİT: a.g.e., s. 35-39

sahasında kitap yazan başka bir eğitimci yoktur. Yazarın eğitim ve öğretim hakkındaki görüşlerinin tespiti, ancak eserlerinin incelenmesi ve değerlendirilmesi ile mümkündür. Zira, onun hakkındaki bilgiler eğitim tarihleri ile sınırlıdır. Yazmış olduğu eserleri şöyle sıralayabiliriz.

2.3.1. Rehnümâ-yı Muallimîn

1 Eylül 1869 tarihli Maarif-i Umûmiye Nizamnamesi ile Osmanlı Eğitim Sistemi yeniden tanzim edilmiştir. Beş bölüm ve 198 maddeden oluşan bu nizamname ile Osmanlı ülkesinde bulunan okullar iki kısma ayrılır. Birincisi, Mekâtib-i Umûmiye'dir ki, nezâret ve idaresi devlete aittir. İkincisi ise Mekâtib-i Hususiye'dir ki, yalnız nezareti devlete, tesis ve idaresi şahıslar veya cemaatlara aittir.

Okulların tahsil dereceleri üçe ayrılmıştır. I. Derece; Sıbyan ve Rüşdiyye. II. Derece; İdâdî ve Sultanîye. III. Derece; Mekâtib-i Âliye'dir.

Bu nizamname ile Sıbyan ve Rüşdiyye Mekteplerinde Elifbâ, usûl-i cedîd üzere öğretilmeye başlanmıştır.

Nizamnamenin ikinci bölümü, Maarif Teşkilatının yapılanması ve idaresi ile ilgilidir. Maarif Nezaretinin bünyesinde, eğitim meselelerinin görüşülüp karara bağlanacağı Meclis-i Kebîr-i Maarif Teşkilatı kurulur. Bu teşkilat biri İlmiye, diğeri İdarî olmak üzere iki daireden oluşmaktadır.

İlmiye Dairesi, Türkçeyi iyi bilen, bir yabancı dile vâkıf, sekiz daimi, yeterince geçici üye ve bir kâtipten oluşmaktadır. Görevleri arasında, mektepler için gerekli kitapları telif ve tercüme ettirmek, Avrupa mektepleriyle koordinasyonu sağlamak ve Türkçenin gelişmesine katkıda bulunmak gibi vazifeler vardır. Selim Sâbit Efendi de bu dairenin daimi üyeleri arasındadır.

İdare Dairesi'nin görevi ise ülkedeki bütün mekteplerin, Maarif Meclislerinin, kütüphane, müze ve matbaaların işlerine bakmaktır.

Sıbyan mekteplerinin tanzim ve ıslahı aynı zamanda okutulacak kitapların yazımı amacıyla İlimiye ve İdare Dairelerinden seçilen ve dört kişiden oluşan İslah-ı Mekâtib Komisyonu kurulur.

Selim Sâbit Efendi, sıbyan mekteplerinin ıslahı ve tanzimi ile ilgili, Komisyona bir rapor sunar. Komisyon Selim Sâbit Efendinin hazırlamış olduğu bu raporu kabul ederek Maarif Nezaretine arz eder. Maarif Nezareti de bu raporu kabul ederek 8 Mayıs 1870 tarihinde Takvim-i Vekâyi Gazetesinde "Ulûm-ı Terbiye-i Etfal" başlığı altında yayımlar.

Rehnümâ-yı Muallimîn, Selim Sâbit Efendinin İslah-ı Mekâtib Komisyonuna sunduğu öğretim metotlarıyla ilgili raporun bizatihi kendisidir. Buraya kadar vermiş olduğumuz bilgilerden de anlaşılacağı üzere, Rehnümâ-yı Muallimîn'in yayımlandığı ilk tarih 1870'tir. Eserin daha sonra defalarca basımı yapılmıştır. Bizim tespit edebildiklerimiz; İstanbul 1287, 1294 ve 1299 tarihli baskılarıdır.

Selim Sâbit Efendinin eğitim ve öğretim hakkındaki görüşlerini tespit ederken geniş bir şekilde istifade ettiğimiz bu kitap, öğretmenlere rehberlik yapmasının yanı sıra, ilkokulların bir nevi yönetmelik, müfredat programı niteliğindedir.

Yazar, eğitim tarihimiz açısından çok önemli olan ve kırk sekiz sayfadan meydana gelen Rehnümâ-yı Muallimîn adlı eserinde, insanın bedenî ve ruhî açıdan belirli bir zaman süreci içerisinde olgunlaşacağını, yeni doğan bir bebeğin hızla gelişerek önce ağlama ve gülme gibi davranışlar gösterdiğini anlatarak başlar. Daha sonra tüm çocukların 0-3 yaşlarında kendi ana dillerinde a, b, c, d, m, p gibi harfleri ve bunlardan türettikleri, baba, dede, mama gibi tek hecelerin tekrarından oluşan kelimeleri telâffuz ettiklerine değinir. Yazara göre çocuklar 3-6 yaşları arasında birtakım konularda konuşmaya başlar, fakat öğretim için henüz

hazır değildir. Çocuğun öğretime başlaması için altı yaşını doldurmuş olması gerekir.²²

Ona göre eğitim metodu, gerekli bilgileri belirli bir sürede kazandırma yollarını gösteren bir bilimdir. Bu metot, ferdî, toplu ve karşılıklı öğretim olarak üçe ayrılrsa da her birinin eksikleri vardır. Yazar, bu üç metodun olumlu taraflarının alarak usûl-i cedîd adıyla yeni bir yöntem önerir ve bunun eğitimde bir çığır açacağını söyler.

Bu yöntemde talebeler yıllarına göre dört sınıfa, her sınıfta birkaç şubeye ayrılır. Her sınıfa bir sınıf başı, her şubeye de bir müzakereci tayin edilir. Müzakereciler öğrencilerin derslerini hazırlamalarına yardım eder. Sınıf başılar da disiplini sağlar. Sonra öğretmen, her şubeyi önüne alarak, bizzat kendisi eğitim ve öğretimde bulunur.

Yazar, daha sonra usûl-i cedîd üzere eğitim ve öğretimin nasıl yapılacağı (öğretim yöntemleri, okul yönetimi, ders programları, öğretmenlerden istenilen vasıflar, öğrencilerde bulunması gereken özellikler) hakkında geniş bilgiler verir. Eserin değerlendirilmesi ile ilgili bilgiler III. Bölümde geniş bir şekilde ele alınacaktır.

2.3.2. Elifbâ-yı Osmânî

Selim Sâbit Efendinin yazmış olduğu ilk eserdir. 1282 yılında "Risale-i Elifbâiyye" ve daha sonra "Elifbâ-yı Osmânî" adıyla defalarca yayımlanan bu eserin tespit edebildiğimiz baskıları 1290, 1292, 1301 ve 1302 tarihliidir. Maarif Nezareti tarafından sıbyan mekteplerinde okutturulmak üzere ders kitabı olarak bastırılmış olan bu eser, 46 sayfadan ibarettir.

²² SELİM SÂBİT: a.g.e., s. 2-4

Ayrıca tezimizde çok önemli bir yeri olan ve fikirlerimizi isnat etme noktasında bize delil teşkil eden "Kazan, 1894" tarihli basımı tarafımızca tespit edilmiştir.²³ Eserin Kazan baskısının, Orta Asya'daki Türkler arasında usûl-ü cedîd hareketine tesirleri hakkındaki görüşlerimiz V. bölümde geniş bir şekilde ele alınacaktır.

Elifbâ-yı Osmânî'nin ilk okuma-yazma öğretiminin tarihi gelişiminde çok önemli bir yeri vardır. Klasik alfabe öğretiminde kullanılan "Elifbâ Cüzü"ne oranla alfabe öğretimine birçok yenilik getirmiştir.

Yazar, eski alfabe cüzlerinde bulunmayan p, ç, j, ñ harflerini alfabe kitabına alarak, okuma ve yazmanın birlikte öğretilmesi istenmiştir.

Alfabe öğretiminde eskiden olduğu gibi harflerin isimlerini söyleyerek başlamak yerine, sadece seslerini öğretme yolunu seçmiş, ayrıca hecelemede, harfleri isim ve harekeleriyle uzun uzadıya okumak yerine, bilinen bir harfin yanına başka bir harf getirerek heceleme yoluna gitmiştir.

Hecelendirilecek kelimelerin daha çok anlamlı ve bilinen kelimelerden seçilmesine önem verilmiştir.

Eskiden rik'a, nesih, divanî adlarıyla anılan yazı şekillerinin hepsi de bir yıl içinde öğretilmeye çalışılırdı. Selim Sâbit Efendi, eserinde buna karşı çıkarak yazı şekillerinin her birinin ayrı bir yıl içerisinde öğretilmesini ister.

Kitapta, heceleme şekilleri ve heceler, imlâ, Arapçaya ait harekeler, sayılar, yer, gök, zaman ve inanca ait kelime ve cümlelere yer verilmiş, ayrıca "Vezâyif-i Esâsiye" adı altında çocuklarda bulunması gereken özelliklerden bahsedilmiştir.

²³ SELİM SÂBİT: **Yengi Elifbâ-yı Türkî**, Kazan, 1894

Eserin sonunda ise hicrî ve rumî ayların isimleri ile coğrafi birtakım bilgiler, soru-cevap yoluyla öğretilmeye çalışılmıştır.²⁴

2.3.3. Sarf-ı Osmânî

Yazar, çocuklara kendi ana dilleri olan Türkçeyi, dil bilgisi kaideleri ile öğretebilmek için Sarf-ı Osmânî ve Nahv-ı Osmânî adlı iki ayrı eser yazmıştır.

Sarf-ı Osmânî'nin de yazarın diğer eserleri gibi birçok baskıları yapılmıştır. Bizim bu çalışmamızda tespit edebildiğimiz baskıları İstanbul, 1297, 1298, 1307 ve 1308 tarihli olanlarıdır. 96 sayfadan ibarettir.

Selim Sâbit Efendi, eserinde klasik gramer sistemini takip eder. Dil bilgisi ile ilgili bütün konulara temas etmiştir. Konuları geniş tutmaz. Türkçe yapı ve görev bahislerine ağırlık verir. Yer yer Arapça ve Farsçadan dilimize geçen yapı bilgisinden bahseder.

Yazar, eserin başında sarf ilmini "kelimelerin iştikâk ve ahvâlinde bahseden bir fendir"²⁵ şeklinde açıkladıktan sonra harf, kelimelerin çeşitleri (isim, sıfat, fiil, kinâye), edatlar, zaman ekleri, Arapça ve Farsça kelimelerin nev'ileri hakkında kısa bilgiler verir.

2.3.4. Nahv-ı Osmânî

"Nahv" Osmanlıcada cümle bilgisi manasında kullanılmış olup genellikle "sarf ve nahv" birlikte kullanılmıştır. 1298 yılında İstanbul'da basılan Nahv-ı Osmânî uzun yıllar Rüşdiye Mekteplerinde ders kitabı olarak okutulmuştur. 63 sayfadan ibarettir.

²⁴ Tezimizin "İlk Okuma-Yazma Öğretimi" kısmında eser hakkında geniş bilgi vardır.

²⁵ SELİM SÂBİT : **Sarf-ı Osmanî**, İstanbul, 1307, s. 2

Yazar, eserinde harf, cümle, cümle kuruluşu, isim, fiil, mübteda, haber, meful çeşitleri, tamamlamalar v.b. konuları ele almıştır.

Selim Sâbit Efendi, dilbilgisi ile ilgili olarak biri Sarf-ı Osmânî diğeri Nahv-ı Osmânî olmak üzere iki eser yazmıştır. Rüşdîye kısmında ders kitabı olarak okuttuğu bu eserini her bakımdan yeniden gözden geçirmiş ve çeşitli değişiklikler yapmıştır.

Ona göre, bir müellif için eserini tehzib ve ıslah etmek bir kusur değildir. Bilakis bir vazifedir. Müellif, yazmış olduğu bir eseri her baskısında daha ziyade tekmil etmeye gayret etmelidir.²⁶

2.3.5. Tahvil-i Mikyas Levhaları

1287 yılında, İstanbul, Şevki Bey matbaasında basılan bu eser, matematik ilmiyle ilgili ölçü çevirme tablolarından oluşmaktadır. Eserde, ağırlık ve uzunluk ölçüleri ile bunların birbirleriyle olan oranları listeler hâlinde gösterilmektedir. Eserde adı geçen ölçüler; arşın, endaze, murabba, aşar, mikâb, parmak, kulaç, rub'u, kireh, dirhem, denk, kırat, miskal, kıyye, kantar, çeki, kile, şinik, kutu, mil, fersah, merhale gibi ölçülerdir. 47 sayfa ve matbu bir eserdir.

2.3.6. Miyârü'l Kelâm

Maarif Nezareti tarafından Mekâtib-i Rüşdîye'de okutulmak üzere basılan bu eserin tarafımızca tesbit edilen baskıları 1287, 1289 ve 1302 tarihli olanlarıdır. 47 sayfadan ibarettir.

Kitabın girişinde yazar, sözü "Kelâm-ı nefsi" ve "Kelâm-ı lafzî" olmak üzere iki kısma ayırır. Ona göre Kelâm-ı nefsi; konuşanın nefis ve zihninde

²⁶ KİLİSLİ MUALLİM RIFAT: a.g.m., s. 1351

mutasavvur olan meâni-i mürettebeden ibarettir. Kelâm-ı lafzî ise; Mürettebe-i bî kavalib elfaza ifrağ ve isağa ederek mütekellimin bast ve irâd eylediği nutuk ve ibâreye denilir ki, dil bilgisi kaidelerine uygun birtakım cümle ve cümleyi tamamlayan unsurların telif ve terkibinden hasıl olur.²⁷

Kitapta; cümle, cümle çeşitleri, isim cümlesi, fiil, fiil cümlesi, söz sanatları (sebk-i mevsul, sebk-i mefsul, sebk-i mürekkebi, icaz, icaz-ı makbul, mecaz, mecaz-ı mürsel, kinâye, istiare), kafiye, kafiye türleri, nazım biçimleri (mesnevî, rubaî, gazel) anlatılır.

2.3.7. Muhtasar Hesap Risâlesi

Yazar, isminden de anlaşılacağı üzere bu kitabında matematik ilminin dört işlemini (toplama, çıkarma, çarpma ve bölme) ele alarak örneklerle izah etmektedir.

Hesap öğretiminde, ilk olarak çocuklara ezberden sayabilme ve hesap yapabilme tekniğinin öğretilmesini, sonra da yazılışlarının öğretilmesini ister. Bunun akabinde de ondalık sayılar, yüzlük sayılar gibi sayıların çeşitli kısımlarının güzelce anlatılmasını tavsiye eder.

Talebesi Kilisli Muallim Rifat, onun matematik öğretimi ile ilgili görüşlerini şu şekilde ifade eder: "Merhum derdi ki, ulûm-i riyaziye ve hükme-yi tedris ederken takrirden ziyade talebeye yaptırmaya gayret ediniz. Mesela, mevcut talebenin her birine ayrı ayrı yaptırınız. Gerek vazife tahsisinde, gerekse fikir tahsisinde talebenin şevkini kırmayınız. Bazı hataları atiye bırakarak hoş görünüz ve talebenin fikrini tashih ederken böyle de olabilir, fakat şöyle olsa daha münasiptir zannındayım gibi cümleler kullanınız derdi."²⁸

²⁷ SELİM SÂBİT : *Miyarü'l Kelâm*, İstanbul, 1302, s.5

²⁸ KİLİSLİ MUALLİM RİFAT: *a.g.m.*, s. 1350-1351

Selim Sâbit Efendi, vermiş olduğumuz bilgilerden de anlaşılacağı üzere, matematik öğretiminde de bir metot önermekte, ayrıca dersin okuma ve yazma şeklinde yapılmasını istemektedir. Sayı sayma öğretiminde kolaylık olması amacıyla "parmak, bakla, nohut, fasulye" gibi ders araçlarından yararlanılmasını tavsiye etmektedir.

Matematik ilmi, Selim Sâbit Efendinin hayatında önemli bir yer tutar. Çünkü o, Paris'te kaldığı sürede özellikle matematik tahsil etmiştir.

Dârülmuallemîn'de hocalık yaparken, matematikle ilgili bir konuşmasında şöyle der: "Avrupa'da bilhassa fûnûn-u riyaziye tahsil ettim. Hem de her türlüşünü son derece olmak üzere tahsil ettim. O derecesi bugün memleketimizde mateessüf okunmuyor. Yalnız Harbiye'de Erkân-ı Harp kısmı okuyor, diğerleri hiçtir. Fakat, kader bana riyaziye okutmak nasip etmedi. Ne yapalım maksat hizmettir."²⁹

Kitabın 1. baskısını 1290 tarihinde "Muhtasar Hesap Risâlesi" adıyla, 2. baskısını 1293 tarihinde, 3. baskısını 1295 tarihinde yayımlamıştır. İlkokullarda uzun süre ders kitabı olarak okutulan bu eser 32 sayfadan ibarettir.

2.3.8. Muhtasar Coğrafya Risâlesi

Uzun yıllar ilkokullarda ders kitabı olarak okutulan bu eserde, harita tanıtıldıktan sonra karalar; kıt'alar, ada, yarımada, dil, burun, ova, çöl, dağ, sıradağ, yanardağ, derbend, denizler; körfez, liman, boğaz, ırmak, göl, ark, havuz gibi konular geniş bir şekilde anlatılır.

Daha sonra kıt'alardan söz edilerek, bunları oluşturan devletler ve önemli deniz, boğaz, körfez, dağ, sıradağ, yanardağ, ırmak ve göller

²⁹ KİLİSLİ MUALLİM RIFAT: a.g.m., s. 1354-1355

hakkında bilgiler verilir. İlk baskısı İstanbul, 1287 tarihli dir. Tespit edebildiğimiz diğer baskıları: La Türkî (Turqui) Matbaası 1293 ve Matbaâ-i Osmânî 1301 tarihli dir. 53 sayfa ve 1 haritadan ibarettir. Sıbyan mekteplerinde okutulan coğrafya kitaplarında haritaya yer veren ilk eserdir.

Yazar bu eserinde, coğrafya dersinde öğrencilere harita ve yer küresi üzerinde beş kıt'ayı tanıtmayı ve harita çizmesini öğretmeyi amaçlamıştır.

Coğrafya dersinin öğretiminde konular, harita ve küre gibi ders araçlarının üzerinde gösterilmek suretiyle işlenecektir. Önce talebelere yüzey şekilleri, kara parçaları, deniz, dağ anlatılarak şekil, yer ve renkleri öğretilecek, daha sonra tahtaya çizilerek çocuklardan da kendi levhalarında çizmeleri istenecektir. Talebeye kendi levhasına çizmeyi öğrettikten sonra kurşun kalemle kağıt üzerine çizme usulü gösterilecektir.³⁰

2.3.9. Muhtasar Târîh-i Osmânî

Yazarın "Muhtasar Târîh-i Osmânî" adlı eseri ilk olarak 1291 yılında basılmıştır. Daha sonra sırasıyla 1295 yılında 2. baskısı, 1299 yılında 3. baskısı ve 1301 yılında 4. baskısı yapılmıştır. Biz bu çalışmamızda 1295 tarihli 2. baskısından faydalandık. Eser 38 sayfadan ibarettir.

Selim Sâbit Efendi eserin başlangıcında, Osmanlı hanedanının "Kayı Han Kabilesi"ne mensup olduğunu belirterek, Kayı Han Kabilesinin serdârı Süleyman Şahın Horasan'dan, Moğolların zulüm ve cevrinden bizâr olarak kabilesiyle beraber Anadolu'ya göç ettiğini yazmaktadır.

Eserde, Süleyman Şahın Horasan'a geri dönmekte iken Halep civarında, Fırat nehrine düşerek boğulduğunu, daha sonra yerine geçen Ertuğrul Beyin Horasan'a gitmekten vazgeçerek Selçuklu hükümdarından

³⁰ SELİM SÂBİT: *Rehnümâyı Muallimîn*, İstanbul, 1299, s. 22-23

Anadolu'da kalmak için uygun bir yer istediği ve kendisine önce Ankara civarında Karacadağ yaylağı verilmişken, bir hizmetinden dolayı Söğüt ve Eskişehir ovalarının tahsis edildiğinden bahsedilmektedir.³¹

Yazar daha sonra ilk Osmanlı Padişahı Sultan Osman'dan başlayarak otuz üçüncü Osmanlı Padişahı olan Sultan Abdülmecid devri de dâhil olmak üzere, her padişah dönemini ana hatlarıyla ele alır.

Padişahların, doğumu, tahta çıkış tarihleri, dönemindeki önemli olaylar ve ölümü hakkında kısa bilgiler verir.

Selim Sâbit Efendi, tarih dersinin nasıl işleneceği hususunda Rehnümâ-yı Muallimîn adlı eserinde şu görüşlere yer verir: Tarih dersleri hem okumaya vesile olmak, hem de geçmişteki bazı önemli olayları talebelere öğretmek amacı taşıdığı için her dersin başında öğretmen, o derste işlenecek konunun özetini talebeye hikâye ederek anlatır. Daha sonra kitapta dersin yeri gösterilerek öğrencilerin okuması sağlanır. Bu şekilde açıklanıp okunan ders, ertesi gün öğrencilere anlattırıldıktan sonra, o dersin kapsamındaki önemli olaylar, çıkış sebepleri, oluş tarihleri, yeri ve sonuçları konusunda soru-cevap yoluyla talebelere alıştırmalar yaptırılır.³²

Böylece tarih dersleri, sadece olayların tarihinin ezberlendiği bir ders olmaktan çıkarılarak tarihî hadiselerin nedeni, nasılı ve sonuçları üzerinde müzakere yapılan bir ders şeklinde ele alınır.

Türk eğitim tarihinin yenileşme dönemi önderlerinden olan Selim Sâbit Efendinin bu eserindeki birkaç satır, onun kader çizgisini değiştirmiş, memuriyet hayatının bitmesine vesile olmuştur. Encümen-i Teftiş ve Muayene Riyaseti'ne tayininden bir sene sonra ilkokullar için yazmış olduğu bu eserinde, Sultan Abdülaziz'in (1830-1876) halli ve ölümü hakkındaki

³¹ SELİM SÂBİT: *Târîh-i Osmânî*, İstanbul, 1295, s. 2-3

³² SELİM SÂBİT: *Rehnümâ-yı Muallimîn*, İstanbul, 1299, s. 24

satırları hafiyeler tarafından jurnal edildiği için Maarif Vekâletindeki görevinden azledilmiş, Zühdü Paşa zamanında da emekliye sevk edilmiştir.³³

Hâl tercümesini ihtiva eden bazı kaynaklar ise, bu hadise hakkında farklı görüşler ileri sürmüştür. Konuyla ilgili geniş bilgi Birinci bölümde ele alınmıştır.

³³ Musavver Nevsâl-i Osmânî, "Selim Sâbit Efendi maddesi", İstanbul, 1327-1329, s. 226

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

SELİM SÂBİT EFENDİYE GÖRE USÛL-İ CEDİD ÜZERE EĞİTİM VE ÖĞRETİM

Eğitim tarihimizde usûl-i cedîd hareketi, daha çok sıbyan mekteplerinin ıslâhı çalışmaları çerçevesinde gerçekleştirilen faaliyetler olarak bilinmektedir. Hareketin en önemli yönü sıbyan mekteplerinin Elifbâ öğretiminde o zamana kadar takip edilen "usûl-i tehecci" denen, harflerin isimlerine dayanan, uzun heceleme metodunun terkedilip "usûl-i savtîye" denen, harflerin seslerine dayanan, doğrudan okuma yönteminin benimsenmesidir. Diğer taraftan öğretim metotları, okul yönetimi, ders programları gibi hususlarda yapılan yenileşme faaliyetleri de usûl-i cedîd hareketi içinde mütâlaa edilmektedir.

3.1. Öğretim Sistemleri

Selim Sâbit Efendiye göre, altı yaşından sonra çocuğun organ, fikrî meleke ve kavrayışlarına kuvvet geleceği için öğrenime başlaması gerekir. Ona göre öğretim metodu, çocuğun iyi bir şekilde yönlendirilmesi, yani gerekli bilgileri belirli bir sürede kazandırma yollarını gösteren bir bilimdir. Bu metot infirâdiyye, içtimâiyye ve mütekâbile olmak üzere üçe ayrılır.¹

¹ SELİM SÂBİT : Rehnümâ-yı Muallimîn, İst. 1299, s. 4-5

3.1.1. Usûl-i İnfirâdiyye

Selim Sâbit Efendi, küçükler için ferdi öğretim sistemine taraftardır. Ona göre küçüklere ayrı ayrı ders vermek kadar faydalı bir yol yoktur. Fakat, bu şekilde yapılacak öğretim, uygulanabilirliği itibariyle fazla külfet getirir. Hükûmetler fedakârlık göstermeli ve sıbyan mekteplerinde, hiç olmazsa bir sınıfta on çocuktan fazla talebe bulundurmamalıdır. Öğretmen, çocuklara teker teker ders vermeli, birisine ders verirken diğerleri de dinlemelidir. Çocuklara toplu bir şekilde verilecek ders o kadar fazla tesir bırakmaz, binaenaleyh her birisine ayrı ayrı ders verilmelidir.²

Öğretmenliğin temel şartlarından biri, öğrencileri kendi arzu ve iradesiyle öğrenmeye sevkettir. Yani, öğretim sisteminde ferdî çalışmalara önem veren bir yol izlemektir. Bunun için de öğrenciye, okul hayatında en verimli ve başarılı öğrenme yollarını tanıtmak gerekir.

Ferdî öğretim, çocuğu yapıcılık ve yaratıcılığa sevkettiği gibi, kendi kendine etkinliğe ve serbest çalışmaya yönlendirir. Böylece, sınıfta sessiz ve hareketsiz oturan bir topluluk yerine, araştırmalar, incelemeler, deneyler yapan bir yapı oluşur.

Selim Sâbit Efendiye göre ferdî öğretim; öğretmenin talebeyi birer birer huzuruna çağırarak, ayrı ayrı ders vermesinden ibarettir. Talebesi az olan sınıflarda faydalı ve geçerli bir öğretim ise de sınıfta talebenin çok olması hâlinde uygulanması mümkün değildir. Çünkü öğretmen, bir talebeye onbeş dakikadan az ders veremeyeceğine göre, elli-altmış talebesi olan bir sınıfta ferdî öğretim sisteminin uygulanması zaman açısından mümkün değildir. Ayrıca, öğretmen bir talebeye ders verirken diğer talebelere nezaret edemeyeceğinden sınıfta disiplini sağlaması çok güç olacaktır.³

² KİLİSLİ MUALLİM RİFAT: "Mektep Hatıraları", MM, sayı 30, Nisan 1925, s. 1345

³ SELİM SÂBİT: a.g.e., s. 4-5

3.1.2. Usûl-i İçtimâiyye

Selim Sâbit Efendi, büyükler için toplu öğretim sistemine taraftardır. Ona göre usûl-i içtimâiyye; talebeleri tahsil yıllarına göre sınıflara ayırarak topluca ders okutma usûlüne denir ki, bu usûlde öğrencilerin yaşları ve eğitim seviyeleri farklı olduğundan anlayış ve kavrayışları da farklı olacaktır. Öğrenciler arasındaki bu fark, bir kısım öğrencilere boşuna zaman kaybettireceğinden iyi bir metot değildir.⁴

Toplu öğretim en iyi biçimde, bir öğretmenin, bir sınıfın bütün derslerini okuttuğu okullarda uygulanabilir. Bu bakımdan bu sistemin en iyi uygulama yeri ilkokuldur.⁵

Toplu öğretimde derslere ayrı ayrı yer verilmez. Bu sistem öğrencinin okul hayatını temelinden değiştirecek bir usûldür. Eğitim ve öğretimin bütünlüğünden yanadır. Yani, gösterilen derslerin sınırları birbirinden kesin hatlarla ayrılmaz.

"Toplu öğretim görüşü, ilk kez programlarımıza 1926 tarihinde girmiştir. 1926 tarihli ilkokul programı ve ondan sonra yayımlanan programlar, ilkokulun birinci dönemindeki öğretimin "toplu öğretim" esasına uygun olmasını istemektedir. Bizde uygulanan toplu öğretimde, ilkokulun birinci döneminde bulunan dersler "Hayat Bilgisi" dersi ve çerçevesinde toplanmıştır. Buna göre, ilkokul birinci dönem sınıflarında okunan Türkçe grubu dersleri ile aritmetik, resim, yazı, beden eğitimi ve müzik dersinin kazandıracağı teknikleri, hayat bilgisi dersinden alacağı ünite ve bunların konuları üzerinde yapmaktadır."⁶

⁴ SELİM SÂBİT: a.g.e., s. 5-6

⁵ BİNBAŞIOĞLU, Cavit: Genel Öğretim Bilgisi, Ankara, 1983, s. 67

⁶ BİNBAŞIOĞLU, Cavit: a.g.e., s. 70

3.1.3. Usûl-i Mütakâbile

Selim Sâbit Efendiye göre, Usûl-i mütakâbile üzere öğretim şu şekilde yapılmaktadır: Sınıflar tahsil yıllarına göre ayrıldıktan sonra, her sınıfa, üst sınıflardan birinden bir-iki talebe müzakereci olarak nezaret eder ve bunlar vasıtasıyla öğrenim yapılır. Öğretmen, okulun disiplini ve müzakerecilerle ders vermekle meşgul olur.⁷

Ona göre, bu usûl ile öğretimin de sakıncaları vardır. Şöyle ki; bu sisteme göre yapılan bir eğitimde, öğretme işi bütün bütün müzakerecilerle bırakıldığı için öğretmen, talebenin tahsil durumuna vâkıf olamayacaktır. Ayrıca, müzakereciler birçok derste yeterli bilgiye sahip olmadıkları için eğitim ve öğretimleri eksik olacak, bu surette verilen derslerde okulca arzu edilen başarı sağlanamayacaktır.⁸

Selim Sâbit Efendi, "Rehnümâ-yı Muallimîn" adlı eserinde, ortaya koyduğu bu üç öğretim sistemini de tenkit eder. Usûl-i İnfirâdiyye üzere yapılacak bir öğretimde, sınıfların az olması hâlinde başarı sağlanabileceğini söylese de, elli-altmış kişilik bir sınıfta bu metot ile öğretim yapılmasının zaman açısından mümkün olmayacağını belirtir.

Usûl-i İctimâiyye üzere yapılacak bir öğretimde öğrenciler, öğretim yıllarına göre sınıflara ayrıldığından dolayı derslerden eşit olarak yararlanamayacaklardır. Çünkü, yetenek ve zekâ, kişilere göre farklılık gösterdiği için, sınıflandırmada seviye tespiti yapılmamaktadır.

Usûl-i mütakâbile üzere yapılacak öğretimde ise, çocukların öğretimi tamamen müzakerecilerle bırakılmıştır. Kendileri de birer talebe olan müzakereci çocukların, bir öğretmen kadar yeterli bilgiye sahip olmamaları dolayısıyla öğrencilerin eğitimleri eksik kalacaktır.

⁷ SELİM SÂBİT: a.g.e., s. 6-7

⁸ SELİM SÂBİT: a.g.e., s. 6-7

Böylece, her üç öğretim sisteminin de eksikleri olduğunu belirten yazar, bu usûllerle okullarda eğitim ve öğretim yapmayı doğru bulmaz ve bu üç öğretim sisteminin olumlu taraflarının alınarak usûl-i cedîd adıyla yeni bir öğretim sistemi önerir ve bu yeni öğretim sisteminin öğretimde bir çıkar açacağını söyler. Usûl-i cedîde göre yapılacak eğitimde; öğretim yöntemleri, ilkokuma-yazma öğretimi, okul yönetimi ve ders programları, öğretmenlerden istenilen ve öğrencide bulunması gereken vasıflar şunlardır:

3.1.4. Usûl-i Cedîd

Selim Sâbit Efendi, usûl-i cedîde göre eğitim ve öğretimin nasıl yapılacağı hususunu "Rehnümâ-yı Muallimîn" adlı eserinde tafsilatlı bir şekilde ele alır. Ona göre usûl-i cedîd üzere eğitim ve öğretim şu şekilde yapılmalıdır:

Tahsil senesi sayısınca öğrenciler sınıflara ayrılır (1. 2. 3. 4. sınıf). Sınıflar da birtakım şubelere ayrılır. Her sınıfta bir sınıf başı, her şubeye de bir adet müzakereci tayin olunur. Okulun düzen ve disiplini sınıf başılar vasıtasıyla sağlanır. Dersler de müzakereciler vasıtasıyla öğrencilere hazırlattırılır. Öğrencilerin hazırlık çalışmalarından sonra öğretmenler, bunları şube şube okutmak suretiyle, bizzat kendisi ilgilenmiş olur, yani eksiklerini tamamlar.⁹

3.2. Öğretim Yöntemleri

Eğitimde usûl, yol, yöntem tarz gibi anlamlara da gelen öğretimde yöntem; "öğrencileri eğitim ve öğretimin gayelerine ulaştırmak için takip edilmesi gereken en doğru, en emin yol"¹⁰ dur.

⁹ SELİM SÂBİT : a.g.e., s. 7-8

¹⁰ KOCAÇINAR, Muhip: Genel Öğretim Metodu, İstanbul, 1966, s. 154

İ. H. Baltacıoğlu'na göre öğretimde yöntem, eğitimin veya çevrenin usûlü değil, bizzat öğretmenin usûlüdür. Öğretmen, talebeyi çevreye intibak ettirmeye çalışırken, ister istemez çeşitli yöntemlere başvuracaktır. Bu da çevreye kaç türlü intibak varsa o kadar da yöntemin olduğunu gösterir.¹¹

Öğretimde her ders için standart bir öğretim yöntemi yoktur. Aynı derste, dersin konusuna göre bir veya birkaç öğretim yöntemini kullanma ihtiyacı doğabilir. Bu, insanların farklı kabiliyetlerde yaratılışından kaynaklanan bir gerçektir.

Bu bölümde Selim Sâbit Efendinin eğitim hakkındaki görüşlerinden yola çıkarak, öğretimde uyguladığı temel öğretim yöntemleri ele alınıp genel özellikleriyle açıklanacaktır.

3.2.1. Takrîr Yöntemi

Öğretmenin bilgilerini basit bir şekilde oturarak, öğrencilere ilettiği, öğretme merkezli geleneksel bir öğretim yöntemidir. Öğretmenlerin, bilgilerini sadece anlatmak suretiyle öğrencilere aktarmaya çalışmaları, geçmişten günümüze devam eden etkili bir öğretim yöntemidir.

Anlatım terimi ile ifade edilen bu yöneme, eskiden "takrîr" veya "tahkiye" adı verilmekteydi. Takrîr, genel öğretim terimi olarak; olmuş, yaşanmış veya yaşanmakta olan olayların türlü özelliklerini anlatarak tanıtmak, öğretmek anlamında kullanılır.¹² Bu yöntemde bilgiler, bir nev'î hikâye etme yoluyla kazandırılmak istenildiği için, hikâye etme anlamında "tahkiye" adı da verilmiştir.

¹¹ TOZLU, Necmettin: İsmail Hakkı Baltacıoğlu'nun Eğitim Sistemi Üzerine Bir Araştırma, İstanbul 1989, s.176

¹² AYTUNA, Hasip. A.: Genel Öğretim Bilgisi, İstanbul, 1967, s. 122

Aktif öğretim yöntemlerine ters düşen bu yöntemle eğitimde öğretmen, ziyadesiyle yorulur ve yıpranır. Öğrenci derste daha çok hareketsiz oturmaya ve dinlemeye mecbur kaldığından dolayı, derse olan ilgisi azalır ve aktif olarak derse katılmadığı için yüksek seviyede bir öğrenme olmaz.

Takriri usûlle öğretim yöntemi, sakıncalarının yanı sıra faydaları da olan bir öğretim yöntemidir. Öğretim programının kısa sürede işlenmesine, birçok bilginin verilmesine, ayrıca öğrencinin dinleme-anlama kabiliyetinin gelişmesine uygundur.

Selim Sâbit Efendi, derslerde eğitim ve öğretimin birlikte olmasını ister. Ona göre çocuklar masaldan hoşlanırlar. Öğretmenler derslerde ara sıra hikmetli, ahlâkî, terbiye edici ve düşündürücü masal ve hikâyeler anlatarak kendilerini öğrencilerine sevdirmelidirler. Özellikle anlaşılması zor bir konuyu işlemeyen önce zihinleri dinlendirmek, konuyu kavrayacak bir hâle getirmek için latif bir şey anlatmak, zihinler üzerinde pek faydalı bir tesir meydana getirir.¹³

Selim Sâbit Efendinin burada, hikâye ile öğretim yöntemini daha çok ders anlatma yöntemi olarak değil, derste öğrencileri dinlendirmek, dağılan dikkatlerini zinde tutmak, bilgilendirirken ahlâklı, şahsiyetli ve terbiyeli yetiştirmelerini sağlamak için tavsiye ettiği bir yöntem olarak görmekteyiz.

Onun ders anlatma yöntemi şu şekildedir: Anlatacağı konunun esaslı noktalarını yarım sayfa yazdırıp daha sonra, yazdıklarını okutarak yanlış varsa düzelttirir. Kalan süre içerisinde de geniş bilgiler verir.¹⁴

Selim Sâbit Efendi, hocanın dersi anlatırken önemli gördüğü bilgileri dikte ettirmesini ister. Çünkü, talebe farklı birçok dersi dinleyeceğinden, derslerde anlatılan önemli bilgileri unutacağı veya karıştıracığı

¹³ KİLİSLİ MUALLİM RIFAT: a.g.m. s. 1347-1348

¹⁴ KİLİSLİ MUALLİM RIFAT: a.g.m. s. 1350

görüşündedir. Kendisi de derste işlediği konuyla ilgili mühim noktaları talebeye yazdırır, ayrıca uzun uzadıya açıklamalar yapar. Görüldüğü gibi Selim Sâbit Efendi, anlatım yöntemini öğrencilere ders esnasında not aldirmek suretiyle de desteklemiştir.

3.2.2. Tedrîcîlik Yöntemi

Bir dersin zihinde yer etmesi, öncelikle o dersin iyi anlaşılması ve öğrenilmesine bağlıdır. Hatırda kalmayan bilgiler ezberlense bile kısa bir süre sonra unutulur. Ayrıca anlaşılmadan ezberlenen bilgiler bir mana ifade etmeyeceği gibi hafızayı da yorar. Öğretmen, anlatmış olduğu bilgilerin öğrenciler tarafından iyi bir şekilde anlaşılması için, sade bir dil kullanmalı, bir konuyu tam manasıyla öğretmeden başka bir konuya geçmemeli ayrıca en azından ders sonrası yapacağı tekrarlar vermiş olduğu bilgilerin pekişmesini sağlamalıdır.

Öğretimde tederîcî yöntem; verilmek istenen bilginin yavaş yavaş, merhale merhale öğretilmesidir. Tedrîcî yöntemle ders anlatma, günümüz öğretiminde de tavsiye edilmekte ve uygulanmaktadır.

Selim Sâbit Efendi, derslerin derece derece gösterilmesi taraftarıdır. Ayrıca, geçmişte öğretilen bilgilerin tekrarlanarak pekiştirilmesini tavsiye eder. Hatta sene başlarında geçmiş derslerin tekrarını ve meleke hâline getirilmesini şart koşar.¹⁵

Yazarın, öğretim yöntemleri içinde tederîcî yönteme bu kadar ehemmiyet vermesi pedagojik eğitim açısından dikkate değer bir özelliktir.

¹⁵ KİLİSLİ MUALLİM RIFAT: a.g.m. s. 1349

3.2.3. Soru-Cevap Yöntemi

Eğitim tarihimizde eskiden beri kullanılan öğretim yöntemlerinden biri olan soru-cevap yönteminin ilk uygulanışını, eğitim tarihçileri Sokrates'e kadar uzatır.¹⁶

Bu yöntemi öğretim esnasında diyaloglar şeklinde uygulayan Sokrates, dinleyicilere arifâne bir tecahülle sorular yöneltir ve doğruyu onlara buldurur.¹⁷

Sokrat yöntemi olarak da değerlendirilen bu yöntemin eğitim tarihimizdeki eski adı "cevap almak maksadıyla soru sormak" manasına gelen "isticvâb"tır.

Soru-Cevap Yöntemi, öğretmen tarafından sorulan soruların öğrenciler tarafından cevaplandırılmasına dayanan bir öğretim yöntemidir. Öğretim yöntemleri içinde günümüzde de geçerliliğini koruyan bu yöntem, öğrencinin derste aktif olmasını sağlamada, muhayyile, konuşma ve muhakeme kabiliyetini geliştirmede faydalı bir yoldur. Ayrıca bu şekilde yapılan öğretimle öğrencinin derse olan ilgisi zinde tutulur.

Selim Sâbit Efendiye göre çocukların zekâlarını artırmak ve hakikati keşfetmek lezzetiyle zevkyâp etmek için, bilhassa matematik ve benzeri derslerde Sokrat metodunu uygulamak gerekir. Bu usûlde öğretmen yol gösterir, neticeyi talebe bulur. Herhangi bir ilmî meseleyi birçok kısma ayırarak her bölümü gösterirken "Ne oluyor?", "Nasıl oluyor?" gibi sorularla neticeyi talebeye buldurmak çok faydalıdır.¹⁸

¹⁶ ONGUN, S. Cemil: *Filozoflar Ansiklopedisi*, İstanbul, 1974, c. IV, s. 268

¹⁷ Geniş bilgi için bkz. HANÇERLİOĞLU, Orhan: *Felsefe Ansiklopedisi*, İstanbul, 1979, c. I, s. 338

¹⁸ KİLİSLİ MUALLİM RIFAT: *a.g.m.*, s. 1348

Günümüzde de uygulanmakta olan soru-cevap yönteminin faydalarının yanı sıra ders programını aksatması, yanlış cevapların sık olduğu ortamda zaman kaybına sebebiyet, doğru cevap verememe durumunda öğrencinin kendine güveninin azalması gibi sakıncaları da vardır.

3.2.4. Araştırma Yöntemi

Araştırma yöntemi; "yeni gerçeklere varmak ve bilinenleri, yeni maksatlar için kullanmak amacıyla yapılan 'bulma, keşfetme' anlamında yaratıcı bir etkinliktir."¹⁹

Kilisli Muallim Rifat "Mektep Hatıraları" adlı makalesinde, hocası Selim Sâbit Efendinin konuyla ilgili görüşlerini şu şekilde anlatmaktadır: "Çocuklar tecrübeye çok maildir. Bilhassa eşyayı terkip (birleştirme) etmekten pek zevk alırlar. İşte çocukların bu hayatını ta'tile uğratmayıp (hislerini durdurmayıp) onları kendi haline bırakmak lazımdır. Çünkü birçok keşifler ve buluşlar böyle terkip ve mecze (karıştırma) müteallik tecrübelerden neşet etmektedir. Biz daima gördüğümüz şeylerle yetiniyoruz ki, bu beşeriyet için bir kusurdur. Çalışalım ve zihnimizi kullanalım, gördüğümüz hâl ile yetinmeyelim. Acaba şöyle olsa nasıl olur? Böyle oysa nasıl olur? diye birtakım tecrübeler yapalım. Yapacağımız bu tecrübelerden faydalı neticeler elde ederiz."²⁰

Ona göre çocuklarda araştırma ve keşfetme hisleri, başta, oyun şeklinde tezahür etmektedir. Bu hislerin öğretim esnasında da geliştirilerek devam etmesini ister. Birçok keşif ve buluşlar da bu şekilde ortaya çıkmaktadır. Ayrıca böyle tertibat ile uğraşmayı büyüklere de tavsiye eder.

¹⁹ AYTUNA, Hasip A.: a.g.e., s. 148

²⁰ KİLİSLİ MUALLİM RİFAT: a.g.m., s. 1342

Özellikle matematik, kimya gibi derslerde anlatmaktan ziyade tablebeye yaptırmayı tavsiye eden Selim Sâbit Efendi, "bir problem çözdüreceğiniz zaman mümkün ise o meseleyi mevcut talebenin her birine ayrı ayrı yaptırınız"²¹ diyerek öğretim yöntemlerinde tecrübe ve araştırmanın önemini vurgular.

İlköğretimdeki usûl-i cedîd hareketinin ilk temsilcisi olan Selim Sâbit Efendinin eğitimimizin pedagojik bir karakter kazanmasında çok önemli bir rolü vardır. Onun "öğretim yöntemleri" hakkında kaleme almış olduğu bu görüşler, günümüz öğretiminde de geçerliliğini korumaktadır. Yaklaşık bir asır önce savunduğu ve uyguladığı bu görüşlerin günümüzde de geçerliliğini koruması, Selim Sâbit Efendinin eğitim tarihimizde ne derece önemli bir şahsiyet olduğunun göstergesidir.

Sonuç olarak diyebiliriz ki öğretmen, eğitimde yeri geldiğinde Selim Sâbit Efendinin savunduğu bu öğretim yöntemlerinden faydalanarak, öğrencilerini ümitsizliğe düşmekten ve aşırı güvenden sakındırmalıdır.

3.3. İlkokuma-Yazma Öğretimi

Ana dili bütün bilim dallarının kapısını açar. Okutulan bilim dalı ne olursa olsun, öğrencinin gelişmesi, ana dilini kaidelerine uygun bir şekilde okuma ve yazmasına bağlıdır.²²

Bütün devletlerin eğitim sistemlerinde büyük önem verilen ana dili öğretiminin asıl amacı, kişilerin düşünme ve iletişim becerilerinin geliştirilmesidir. Ana dilinin etkili kullanımı, hem ferdin toplum içinde diğer insanlarla anlaşmasını, hem de eğitim alanındaki öğrenmelerin gerçekleşmesini sağlar.²³

²¹ KİLİSLİ MUALLİM RIFAT: a.g.m., s. 1350-1351

²² MARSHALL, Julia: (Çev. Cahit Külebi) *Anadili ve Yazın Öğretimi*, Ankara, 1994, s. 18

²³ TEKİN, Halil: *Okullarımızda Türkçe Öğretimi*, Ankara, 1980, s. 17

Geçmişten günümüze okuma yazma öğretimi birçok safhalar geçirmiş, konuyla ilgili farklı metotlar uygulanmıştır. İlkokuma-yazma öğretimi için asırlardan beri ortaya sürülen usulleri iki ana metoda dayandırabiliriz:

1- Terkibî Usûl: Yazı diline ait en basit unsurlardan, yani harflerden harekete geçen bütün usûller.

2- Tahlilî Usûl: Cümleyi, kelimeyi veya daha büyük bir bütünü çıkış noktası yapan her usûl.

Osmanlı Devleti dönemindeki eğitim kurumlarında, Türkçe öğretimi Tanzimat dönemiyle başlamış ve uzun müddet heceleme usûlü hâkim olmuştur. İlk okuma-yazma öğretiminde asırlarca "Elifbâ Cüzü" ve bunun çizdiği terkebî usûlle öğretim yolu izlenmiştir.

Tertibi Hazreti Ali'ye izâfe olunan "Elifbâ Cüzü'nün, Türklere nereden ve ne zaman geçtiği bilinmemektedir. Kur'anı öğretmek amacıyla tertip edilen bu kitapta, Türkçede kullanılan p, ç, j, ñ harfleri ve imlâ ile ilgili kaidelere yer verilmemiştir.

"Supara" adı da verilen bu alfabe ile sıbyan mekteplerinde öğretim şu şekilde yapılmaktaydı:

Elifbâ Cüzü'nün ilk sayfasında "Euzü" ve "Rabbiyesir" den sonra, Arap alfabesine âit 29 harf bir sırayı takiben, elif, cim, vav şeklinde gösterilmek suretiyle öğretilir.

ج	ث	ت	ب	ا
ر	ذ	د	خ	ح
ض	ص	ش	س	ز
ف	غ	ع	ظ	ط
ن	م	ل	ك	ق
	ى	لا	هـ	و

İkinci sayfanın başında "besmele" ve "hareke-i resmîye" adı verilen ünlüler (üstün, esre, ötre) gösterilir. Daha sonra bütün harfler üstün, esre ve ötre işaretleri ile gösterilerek, "cim üstü ce, cim esre ci, cim ötre cü" şeklinde heceleştirilir.

اَ بَ تَ ثَ جَ
 حَ خَ دَ ذَ رَ
 زَ سَ شَ صَ ضَ
 طَ ظَ عَ غَ فَ
 قَ كَ لَ مَ نَ
 وَ هَ يَ لاَ

Üçüncü sayfada aynı harfler; bu sefer "iki üstün, iki esre, iki ötre" denilen ve her harfe "en, in, ün" seslerini ilaveye yarayan tenvin ile öğretilir.

اَ	بَ	تَ	ثَ	جَ
حَ	خَ	دَ	ذَ	رَ
زَ	سَ	شَ	صَ	ضَ
طَ	ظَ	عَ	غَ	فَ
قَ	كَ	لَ	مَ	نَ
وَ	هَ	يَ		

Bundan sonra gelen sayfalarda, eliften başlayarak harflerin ikişer ikişer üç hareke yardımıyla birbirine nasıl çatıldıkları gösterilir.

أَبُ	يَبُ	تَبُ	ثَبُ	جَبُ
حَبُ	خَبُ	دَبُ	ذَبُ	رَبُ
زَبُ	سَبُ	شَبُ	صَبُ	ضَبُ
طَبُ	ظَبُ	عَبُ	غَبُ	فَبُ
قَبُ	كَبُ	لَبُ	مَبُ	نَبُ
وَبُ	هَبُ	لَا		

Daha sonraki sayfalarda iki, üç ve dört harften oluşan heceler aynı şekilde hecelenmek suretiyle birleştirilerek cümleler oluşturulur. Sonra da okumaya ait alıştırmalar yapılır.

جو cim vav ötre = cū

تو te vav ötre = tū diye hecelenir.

Alıştırmalardan sonra Kur'ân surelerinin okunması ve ezberletilmesine geçilir. Bazı hocalar, bu usûlde okuma öğretiminin güçlüğüne yenmek için, çağrışım yoluyla, çocuklara, harflerin şekillerini muhtelif eşya ve hayvana benzeterek ezberletmek istemişlerdir.

elif	mertek gibi	şın	ona benzer
be	tekne gibi	sad	deve kulaklı
te	ona benzer	dat	ona benzer
se	" "	tı	tavşan kulaklı
cim	karnı yarık	zı	ona benzer
ha	ona benzer	ayın	ağzı açık
hı	" "	gayın	ona benzer
dal	beli bükük	fe	kuzu başlı
zel	ona benzer	kaf	koyun başlı
re	çengel gibi	lam	orak gibi
ze	ona benzer	mim	çomak gibi
sin	üç dişli	nun	çanak gibi

Harflerin adlarını, bazı yer ve eşya isimlerinin baş harflerinden faydalanarak öğreten hocalar da olmuştur.

Elif, Edirne

Be, Beylerbeyi

Te, Tekirdağ

Cim, Cibali gibi

Harflerin heceleme şekilleri, çocuklar için fevkalade zor olan bir usûlle öğretilmekte idi. Talebe, manası olmayan şeyleri öğrenmek mecburiyetinde kalmaktaydı. Meselâ harfler üstün, esre ve ötre ile şu şekilde hecelenmekteydi.

elif üsü (üstün), e

elif esa (esre), i

elif üstü (ötre), ü

bessün (be üstün), be

bessa (be esre), bi..... gibi

Harfleri birbirine çatmak hususunda izlenen yol, zamanla öyle bir şekil almıştı ki, söylenenlerden ne kastedildiğini hocalar bile anlamazdı.

Elif eyli ele ülü ümbür leyli beb, beb.....

Kısacası, elifba cüzü ile çocuklara sadece Arap alfabesinde bulunan harfler ve harekeler gösterilir, gayet iptidaî ve zor bir heceleme tarzıyla okuma öğretimi yaptırılırdı.²⁴

²⁴ Elifbâ Cüzü ile okuma öğretimi konusunda Fuat Baymur'un **İlkokuma ve Yazma Öğretimi** adlı eserinden yararlanılmıştır.

Selim Sâbit Efendinin "Elifbâ-yı Osmânî" adlı alfabe kitabı, müellifin "Rehnümâ-yı Muallimîn"de ileri sürdüğü okuma-yazma öğretimi ile ilgili görüşlerinin tatbikinden ibarettir.

Elifbâ-yı Osmânî'nin defalarca baskısı yapılmış, uzun yıllar Sıbyan ve Rüşdiye Mekteplerinde Türkçe öğretiminde ders kitabı olarak okutulmuştur. İnas Rüşdiyesi, Kız Sanayi Mektebi, Dersaadet, Kasaba İptidai Mektepleri ve Taşra Köy Mekteplerinin ilkokuma ve yazma öğretiminde Selim Sâbit Efendinin düşüncelerinin hâkim olduğunu görürüz. Hatta bu hususta gözetilen tedricî (derece derece) öğretim, tamamiyle Rehnümâ-yı Muallimîn ve Elifbâ-yı Osmânî'ye göre yapılan öğretimdir.²⁵

Muallim Cevdet, Selim Sâbit Efendinin yazmış olduğu Elifba kitabını "o zamana kadar bizde tatbik edilegelmiş olan gayet muzırr ve ürkütücü bir hece usûlüne karşı yazılmış olduğu cihetle başlı başına hayırlı bir inkılâb"²⁶ olarak görür.

İlk okuma-yazma öğretiminde, bilhassa usûl bakımından Selim Sâbit Efendi, büyük değişiklik yapmıştır. "Elifbâ-yı Osmânî" adlı eserinin önsözünde; eski alfabe cüzlerinde p, ç, j, n (nazal n) harflerinin bulunmadığını, halbuki bu harflerin Türkçede var olduğunu ileri sürerek, mezkûr harfleri de alfabe kitabına almıştır.²⁷

Yazarın, Rehnümâ-yı Muallimîn adlı eserinde ileri sürdüğü görüşler ve Elifbâ-yı Osmânî adlı alfabe kitabında da tatbikini gösterdiği, usûl-i cedîd üzere Türkçe öğretim metodu şu şekildedir:

²⁵ BAYMUR, Fuat: *İlkokuma ve Yazma Öğretimi*, İst. 1939, s. 41-42

²⁶ MUALLİM CEVDET: "Selim Sâbit Merhum Hakkında", TM, c. 13, Nu. 68, Eylül 1341, s. 360

²⁷ SELİM SÂBİT: *Elifbâ-yı Osmânî*, İstanbul, 1291, s. 2-5

3.3.1. Alfabe Harflerini Öğretme Şekli

Elifbâ harfleri, ders tahtasında üçer, beşer yazılmak suretiyle şekil ve sesleri aşağıdaki şekilde öğretilir.

Evvela öğretmen, elinde bulunan bir ders çubuğu ile tahtaya yazdığı harfleri tek tek göstererek kendisi telâffuz edecektir. Bilahare öğrencilere ayrı ayrı telâffuz ettirdikten sonra, hep bir ağızdan öğrencilere tekrar ettirecektir.

Hoca, talebeye bu şekilde harflerin seslerini ve telâffuzlarını öğrettikten sonra, şekilleri öğretmeye başlar. Şekiller sıra ile tanıtıldıktan sonra da harflerin birbirine benzeyen ve benzemeyen tarafları anlatılarak, öğretilir. Daha sonra harflerin sırası değiştirilerek tanıtma alıştırmalarına devam edilir.

Harflerin şekil ve sesleri bu şekilde öğretildikten sonra, tekrar karışık bir şekilde beşer beşer tahtaya yazılarak soru-cevap yoluyla öğretme yoluna gidilir.

Meselâ: ا ب پ ت ث ج harfleri tahtaya yazılarak isim ve telâffuzları, yani (e, b, p, t, s, c) sesleri talebeye güzelce ezberlettirilip, sonra da şekilce birbirinden farklı ve benzeyen yönleri gösterilir.²⁸

Üçer beşer tahtaya yazılan harflerle ilgili şu tarzda sorular sorularak alıştırmalar yapılır:

Lisânı Türkîde müstamel hurûf-u hece kaçtır?

Bunların kaçı noktalı, kaçı noktasızdır?

Bir, iki, üç noktalı olanlar hangileridir? v.b.

Elifbâyı tarz-ı cedîde, yani e, i, ü, b tarzında okutmayı ilk evvel ben düşündüm diyen Selim Sâbit Efendi, öğretmen okulunda talebelerine, alfabe öğretimi konusunda şu şekilde tavsiyelerde bulunur: "Çocuklara alfabeyi öğretirken bir gün bile harflerin isimlerini söylemeyiniz. Mesela d harfini dal diye öğretmeyiniz. Çünkü çocuk onu nerede görse (dal) diye okunacak zanneder. Halbuki yanlışır. Ancak bunu hareke ile (de, di, dü) tarzında öğretiniz."²⁹

²⁸ SELİM SÂBİT: Rehnûmâ-yı Muallimîn, İstanbul, 1299, s. 10-11

²⁹ KİLİSLİ MUALLİM RIFAT: a.g.m., s. 1352-1353

Tahtaya yazılan harflerin öğretmen tarafından okunmasından sonra, öğrencilere tekrar telaffuz ettirilmesindeki amaç, öğrencilerin harfleri ve telaffuzlarını pekiştirmesidir. Bunun için öğrencilere ayrıca alıştırmalar da yaptırılır.

Selim Sâbit Efendinin, alfabe öğretiminde ortaya koyduğu usûlün, klasik okuma-yazma öğretiminden ayrılan en bariz yönü; çocuklara harflerin isimlerini öğretmektense, seslerini öğretmekle iktifa etmesi, ayrıca harflerin hepsinin bir arada değil parça parça öğretilmesidir.

Nitekim Selim Sâbit Efendi, "Elifbâ-yı Osmânî" adlı eserinde de öğretime, harflerin seslerini öğretmekle başlar. Ayrıca, harflerin adlarını öğretmeye kesinlikle karşı çıkar.

3.3.2. Harekeleri Öğretme Şekli

Harekeler (üstün, esre, ötre) yazı tahtasında gösterilerek adları ve işaret ettikleri seslerin özellikleri uygulamalı olarak öğretilir.

Şöyle ki; evvela (— — —) hareketleri bu şekilde tahtaya yazıldıktan

sonra isimleri, yani üstün, esre, ötre olarak öğretilir. Daha sonra harflerin nerelerine kondukları gösterilir. Sonra da hareketli harflerin nasıl telaffuz edileceği, yani e harfi üstün, i harfi esre ve ö harfinin ötre makamında kullanılış şekli ve sadaları öğretilir.

Seslendirme işaretleri talebeye öğretildikten sonra, alfabede bulunan tüm harflerin üstün, esre ve ötre işareti ile nasıl okunacağı gösterilir.

أَ	إِ	أُ	صَ	صِ	صُ
بَ	بِ	بُ	ضَ	ضِ	ضُ
پَ	پِ	پُ	طَ	طِ	طُ
تَ	تِ	تُ	ظَ	ظِ	ظُ
ثَ	ثِ	ثُ	عَ	عِ	عُ
جَ	جِ	جُ	غَ	غِ	غُ
چَ	چِ	چُ	فَ	فِ	فُ
حَ	حِ	حُ	قَ	قِ	قُ
خَ	خِ	خُ	کَ	کِ	کُ
دَ	دِ	دُ	گَ	گِ	گُ
ذَ	ذِ	ذُ	لَ	لِ	لُ
رَ	رِ	رُ	مَ	مِ	مُ
زَ	زِ	زُ	نَ	نِ	نُ
سَ	سِ	سُ	وَ	وِ	وُ
شَ	شِ	شُ	هَ	هِ	هُ
			یَ	یِ	یُ

Alfabedeki harfler ve harekeler talebeye (e - i - ü, be - bi- bü, pe - pi - pü, te - ti - tü, se - si - sü) şeklinde öğretildikten sonra heceye başlanacağı için okuma ve yazma beraber öğretilecektir. Öğretmen harflerin hece ve şeklini tahtada gösterdikçe, talebe de bunları kendi yazı tahtasına yazıp okuyacaktır.³⁰

3.3.3. Heceleme ve Okumanın Öğretim Şekli

Harflerin ve seslendirme işaretlerinin şekli iyice öğretildikten sonra, heceler de tahtada gösterilmek suretiyle uygulamalı olarak öğretilir.

Selim Sâbit Efendi, heceleme tarzında da önemli değişiklikler yapmıştır. Şöyle ki: "hurûf-ı hecâ hareketlerinin isimleriyle teheccî olunmayıp belki harflerin müsemâmâlarıyla, harekelerin sadâları birlikte zikrolunarak usûl-i hecâları icrâ kılınır."³¹ Yani, talebe eskiden olduğu gibi:

(ع)	cim üstün ce
(ع)	cim esre ci
(ع)	cim ötre cü, şeklinde hecelelemeyip;
(ع)	ce
(ع)	ci
(ع)	cü şeklinde heceleyecektir.

Bu sırada se, sin, sad gibi ses itibarıyla birbirine yakın olan harflerin mahrecleri de mümkün mertebe öğretilir. Ayrıca, başta ortada ve sonda yazılış şekilleri, kelime içinde misaller vermek suretiyle tahtada gösterilir.

³⁰ SELİM SÂBİT: a.g.e., s. 12-14

³¹ SELİM SÂBİT: a.g.e., s. 14

Bundan sonra iki harf ile bir harekeden oluşan kelimelerin okunuş ve heceleme şekli öğretilir. Fakat bu kelimeler, çocuğun manasını bilmediği lafızlardan olmayıp belki günlerin, ayların ve mevsimlerin isimleri, insan aza ve milletlerin isimleri, hayvan, balık ve kuşların isimleri, memleket, dağ ve şehirlerin isimleri gibi talebenin bildiği kelimelerden seçilerek tahtaya yazılmak suretiyle öğretilir.³²

Meselâ: sen, ben, biz, yaz gibi kelimelerin okunuşunda;

بَنَ ba - nun - üstün : ben

سَنَ sin - nun - üstün : sen

بِزَ ba - za - esre : biz

يَاَزَ ya - elif - za (üstün) : yaz, şeklinde hecelenmeyip;

بَنَ b(e) - en : ben

سَنَ s(e) - en : sen

بِزَ b(e) - iz : biz

يَاَزَ y(e) - az : yaz, şeklinde usûl-i cedîd üzere hecelenir.

Kelimelerin heceleme tarzı bu şekilde öğrencilere öğretildikten sonra, iki heceli kelimeler de aynı şekilde heceleltirilir.

Meselâ: yazmak ve çizmek kelimeleri;

y(e) - az ; yaz

³² SELİM SÂBÎT: a.g.e., s. 15

m(e) - ak ; mak yazmak

ç (e) - iz ; çiz

m(e) - ek ; mek şeklinde heceleştirilir.

Çok heceli olan kelimeler de bu şekilde öğretildikten sonra, alıştırma yapmak için birtakım kelimeler tahtaya yazılır ve talebeye okutulur. Çocukların günlük hayatta kullanacakları ve manasını bildikleri bu kelimeler talebeye iyice öğretildikten sonra, adap ve ahlâka dair kısa anlamlı okuma parçaları, hecelemeden okutma yoluna gidilir.

Bundan sonra Kur'ân-ı Kerim öğretileceğinden Arapçaya mahsus hareke ve işaretler öğretilir.

Bilahare ilm-i hâl, tecvid ve kısas-ı enbiya gibi islâm akideleri ile ilgili bilgiler öğretilir. Ayrıca abdest, namaz gibi faaliyetler bilfiil gösterilmek suretiyle öğrenciye icrâ ettirilir.³³

Görüldüğü gibi Selim Sâbit Efendi, heceleme tarzında da önemli bir değişiklik yapmıştır. Harflerin uzun uzadıya hecelenerek okutulması (cim üstün ce, cim esre ci, cim ötre cü) olan usûl-i teheccî yöntemini terkederek, usûl-i savtîye denenen ve harflerin seslerini doğrudan doğruya okutan (ce, ci, cü) yöntemi benimsemiştir.

Usûl-i savtîye yöntemi, usûl-i cedîd hareketinin temel ilkelerindendir ve bilinen kelimelerin okutulmasında da başarı ile uygulanabilir.³⁴ Alfabe öğretiminde uzun heceleme yönteminin terkedilerek, harflerin seslerine dayanan ve kelimeyi doğrudan okuma yöntemi olan savtî metodun uygulanmasında Selim Sâbit Efendinin "Elifbâ-yı Osmânî" adlı eserinin çok önemli bir tesiri vardır.

³³ SELİM SÂBIT: a.g.e., s. 14-19

³⁴ AKYÜZ, Yahya: Türk Eğitim Tarihi, Ankara, 1989, s. 224

Konuyla ilgili görüşlerimizi toparlayacak olursak, Selim Sâbit Efendinin Türkçe öğretimine getirmiş olduğu yenilikleri maddeler halinde şu şekilde sıralayabiliriz:

1- Heceledede harflerin adları yerine, bir ünlü ile söyleyiş şeklini benimsemiştir.

2- Harflerin hepsini bir arada öğretmeyip azar azar öğretme yolunu seçmiştir.

3- Harflerin başta, ortada ve sondaki şekillerini tek başına göstermeyip hece ve kelime içinde göstermiştir.

4- Heceledede, harflerin uzun uzadıya hecelenerek okutulması yolunu terk ederek doğrudan doğruya seslerini okutmuştur.

5- Talebeye hecelettirilecek kelimenin seçiminde eğitici bir tavır sergileyerek, bu kelimelerin çocukların eğitimine katkıda bulunacak türden sade ve kısa Türkçe cümlelerden seçilmesine özen göstermiştir.

6- Okuma ve yazmaya bir arada yer vermiştir.

7- Elifbâ-yı Osmânî adlı eserinin telifinde Elifbâ Cüzü'nün tesirinden kurtularak, Türkçe kelimelerin okunuşlarını verdikten sonra Arapça imla kâidelerine geçmiştir.

3.3.4. Yazının Öğretim Şekli:

Osmanlı eğitim sisteminde okuma, tanzimat dönemindeki yenileşme hareketlerine kadar hep yazının önünde gelmiştir. 1869 tarihli Maarif-i Umûmiye Nizamnamesi ile ders programlarında okumanın yanı sıra yazıya da yer verilmiştir. Nitekim Rehnümâ-yı Muallimîn'de de Selim Sâbit Efendi, yazının önemi üzerinde durmuş, okuma ile yazmanın birlikte öğretilmesini istemiştir.

Selim Sâbit Efendi, öğrencilere harf ve seslendirme işaretlerinin şekillerini, okunuşlarını ve hecelemeyi öğrendikten sonra okuma ile yazmayı birlikte göstermiştir.

Ona göre öğrencilere yazı talimi şu şekilde yaptırılmalıdır: Talebeler harflerin yazılışlarını önce siyah taş levha üzerinde öğrenecek, daha sonra kurşun kalemle kağıt üzerine yazma usûlü gösterilecektir. Bu sırada harflerin bitişik ve ayrı yazılma şekilleri ve iki heceli kelimelerin imlâları öğretilip, Elifba risalesinin bazı cetvelleri örnek verilerek talebeye yazdırılacaktır. Öğrenci bu şekilde okuma ve yazmaya alıştırdıktan sonra adî kalem ve mürekkep ile yazıya başlatılacak, Hatt Mecmuasından örnekler gösterilerek ikinci sene sülûs, üçüncü sene nesih ve dördüncü sene rika hattı ile yazma talimi yaptırılacaktır. Bu arada ezberden yazma öğretimine de ağırlık verilecek, imlâ kuralları anlatılıp öğretildikten sonra tezkire, pusula ve ufak mektup suretlerinin yazımına geçilecektir.³⁵

3.3.5. Lisân-ı Osmânî'nin Öğretimi

Türkçenin o zamanki mekteplerdeki adı Lisân-ı Osmânî'dir. Selim Sâbit Efendi, Türkçeyi kemâl-i takdir ile yâd eder ve lisanımızın kolaylığından, kemâlinden yalnız imlâmızı ıslah etmenin lüzumundan bahseder.³⁶

Yazar, öğretmen adaylarına kısa cümle kurmayı, zorunluluk olmadıkça Arapça ve Farsça kelimeler kullanmamayı öğütler. Bu dillerden alınan kelimelerle Türkçenin güzelleştiği şeklindeki iddianın yanlış olduğunu, sade Türkçe ile konuşup yazmanın daha iyi olacağı fikrini savunur. Çağdaşı olan Şinasi'yi, üslûbunu sadeleştirmesi hususunda defalarca ikaz eder.³⁷

Rehnümâ-yı Muallimîn'de bu dersin uygulamalı olarak yapılmasını isteyen Selim Sâbit Efendiye göre, Osmanlı lisanında kullanılmakta olan Türkçe kelimelerin türleri tamamiyle tarif edilip anlatıldıktan sonra, hem

³⁵ SELİM SÂBİT: a.g.e., s. 19-20

³⁶ KİLİSLİ MUALLİM RIFAT: a.g.m., s. 362

³⁷ MUALLİM CEVDET: a.g.m., s. 362

okuma ve yazmayı öğretmek, hem de kelime türlerini çocuklara göstermek için her bir tür kelimenin kullanışlarını içeren soru-cevap yoluyla birtakım ibareler tertip edilerek, aşağıdaki gibi öğrencilere öğretme yoluna gidilir.

Meselâ; isimlerin hâlleri anlatıldığı sırada örnek olarak "elma" kelimesi alınıp, bu kelimeye dair tahtaya birtakım sorular yazılır ve öğrenciler bunları kendi defterlerine kaydedip cevaplarını ödev olarak ertesi gün öğretmene yazılı olarak verirler.

isim	sual	isim	cevap
Elma	nerelerde biter?	Elma	ağaçlarda biter.
Elmayı	kimler satar?	Elmayı	manavlar satar.
Elmaya	ne aşılır?	Elmaya	ayva aşılır.
Elmadan	ne yapılır?	Elmadan	reçel yapılır.
Elmada	çekirdek olur mu?	Elmada	çekirdek olur.
Elmanın	rengi nasıldır?	Elmanın	rengi kırmızıdır.

Kelime türlerinden olan sıfat, fiil, zamir gibi kelimeler de sırasıyla tahtada gösterilip çekimleri ve imlâları anlatıldığı gibi öğrencilere öğretildikten sonra, basit cümlelerin çözümlenmesine geçilir.³⁸ Selim Sâbit Efendi , Lisân-ı Osmânî dersinin öğretimi için de yine kısa cümlelerden oluşan soru-cevaplar önerir.

³⁸ SELİM SÂBİT: a.g.e., s. 25-26

3.4. Okul Yönetimi Ve Ders Programı

Selim Sâbit Efendi çocuğu tüm temâyül ve davranışlarıyla bir bütün olarak ele alır ve onun mektep içindeki bütün davranışları ile ilgilenir. Amacı çocuğu en iyi şekilde geleceğe hazırlamaktır. Bunun için öğretim kurumlarının ilk basamağını teşkil eden mekteplerin, toplumun ihtiyaçlarına cevap verebilecek bir şekilde tanzim edilmesini ister. Onun okul yönetimi ve ders programları hakkındaki görüşlerini şu şekilde ele alabiliriz:

3.4.1. Öğrencilerin Okula Kayıt Şartları

Selim Sâbit Efendi, sıbyan mektebine kayıt edilecek talebenin altı yaşını doldurmuş ve çiçek aşısı yaptırmış olması, ayrıca bulaşıcı hastalığı bulunmaması şartını öne sürer.³⁹

Onun, bir talebenin okula kabulü için öne sürdüğü bu şartlar günümüzde de geçerlidir. Altı yaşını doldurmayan çocuklar günümüzde de okula kabul edilmemektedir. Ayrıca, bulaşıcı bir hastalığı olan çocuğun okula kabul edilmemesi şartı, Selim Sâbit Efendinin insan sağlığına vermiş olduğu önemi göstermektedir. Her ne kadar bugün, örgün eğitimde böyle bir tehlike ile karşı karşıya değil isek de, devrine göre düşündüğümüz zaman gayet isabetli bir karar olduğunu idrak etmemiz güç olmasa gerek.

3.4.2. Çocuklarını Okula Vermeyenlerin Cezalandırılması

Osmanlılarda sıbyan mektebine devam mecburiyeti yenileşme dönemine rastlar. II. Mahmud'un 1824 yılında yayımladığı fermanla ilköğretim mecburî tutulmuştur. Öncelikle İstanbul için hazırlanan bu ferman, daha sonra taşra için de geçerli kılınmıştır. Her ne kadar daha önceki dönemlerde ilköğretimin mecburiyeti ile ilgili fermanlar çıkarılmışsa da 1824 tarihli bu

³⁹ SELİM SÂBİT: a.g.e., s.28

ferman, ilkokula devam mecburiyetine geniş bir şekilde yer verdiği için zorunluluğu getiren ilk belge olarak kabul edilmektedir.

Bu ferman gereği, kimse çocuğunu bulûğa ermeden ve dinî bigileri gereği kadar öğretmeden okuldan alıp usta yanına çırak olarak veremez. Çıraklığa verilecek çocuklar, ancak hocası tarafından verilecek mühürlü bir izin belgesini aldıktan sonra usta yanına verilebilecektir. Ustalar ve esnaf kethüdaları da elinde böyle bir belge bulunmayan çocukları yanlarına çırak olarak alamazlar. Eğer ebeveyn ve ustalar buna uymazlarsa, okulun hocası veya mahallenin imamı vasıtasıyla kadılara durumu bildirir. Kadılar da durumu araştırıp, fermana uymayanları ceza görmeleri için hükümete bildirir.⁴⁰

Selim Sâbit Efendi, çocuklarını okula göndermeyenler hakkında yapılacak işlemler ve cezaî müeyyidelerle ilgili görüşlerini "Rehnümâ-yı Muallimîn" adlı eserinin "Sıbyan Mekteplerine Mûteallik Fıkarât-ı Nizâmiye" bölümünde geniş bir şekilde ele almıştır.

Bir mahalle veya köyde sıbyan mektebine gidecek çocukların ve ailelerinin isim ve adresleri, İhtiyar Meclisi marifetiyle bir deftere kaydedilerek mektep hocasına teslim edilir. Listede ismi olup da mektebe gelmeyen olursa öğretmen tarafından mahalle muhtarına haber verilerek, o çocuğun ebeveyni ihtiyar meclisine çağrılmak suretiyle ihtar edilir. Bir özü olmaksızın üç defa ihtar alan bir aileye, maddî durumuna göre, Maarif İdaresi Sandığı'na teslim edilmek üzere para cezası uygulanır. Cezanın tesiri görülmezse çocuk, hükümet tarafından zorla mektebe getirilir.⁴¹

Tanzimat öncesinde olduğu gibi Tanzimat sonrasında da çocukların okutulmasına büyük önem verilmiş, konuyla ilgili devlet tarafından birçok yaptırım uygulanmıştır.

⁴⁰ Geniş Bilgi İçin Bkz. Mahmud Cevad: **Maarif-i Umûmiye Nezâreti Tarihçe-i Teşkilât ve İcraâtı**, İstanbul 1338, s: 1-4

⁴¹ SELİM SABİT: **a.g.e.**, s. 44-45

3.4.3. Okula Başlama Yaşı

Osmanlı toplumunda çocuklar 4-5 yaşlarında tören (Amin Alayı) ile okula başlardı. İslam dini kadın ve erkek herkesi eğitimle yükümlü tutmuştur. İlim tahsil için bir sınır yoktur. Her insan, her zaman, her yerde bilgi edinebilir. Hazreti peygamberin "Beşikten mezara kadar ilim öğreniniz" sözü halk arasında çok yaygın ve muteberdir. Müslüman olan herkesin çocuğu sıbyan mektebine giderdi. Bu nedenle İslam dünyasında ve Osmanlılarda çocuklar, küçük yaşlarda mektebe başlatılırdı. Kısacası, sıbyan mekteplerine başlama yaşında kesin bir sınır yoktu.

Muhtelif zamanlarda çıkarılan ferman ve talimatlarla okula başlama yaşı konusuna açıklık getirilmeye çalışılmıştır. Meselâ 1847 tarihli talimatname, öğrenime başlama yaşını yedi olarak belirlemekte, daha küçük çocukların ebeveyninin rızasıyla mektebe kabul edilebileceği hükmünü getirmektedir.⁴²

1869 tarihli "Maarif-i Umûmiye Nizamnâmesi" nde ise kız çocukları için okula başlama yaşı altı, erkek çocukları için de yedi olarak belirlenmiştir.⁴³

Günümüz eğitimcileri arasında da henüz güncelliğini koruyan okula başlama yaşı konusu bütün ülkelerde, küçük farklar da olsa, aynı yaş safhaları eğitim devresi olarak kabul edilmektedir.

Selim Sâbit Efendiye göre, insan bedeni, aldığı birtakım gıda maddeleri ile gelişerek ancak yirmi otuz yılda olgunluğa eriştiği gibi; aklı, düşüncesi, irdeleme ve karşılaştırma yeteneği de bu kadar süre içinde, bedenle uyumlu olarak gelişir. Nitekim yeni doğan bir çocukta, yalnız ses ve nefes gibi canlılık belirtileri bulunurken, aldığı gıdalarla otuz-kırk gün sonra

⁴² Sıbyan Mekâtibi Hocaları Efendilere İta Olunacak Talimat için Bkz. BERKER, Aziz: *Türkiyede İlk Öğretim*, Ankara, 1945, s.28-35

⁴³ Talimatname metni için Bkz. MAHMUD CEVAD: a.g.e., s. 469-473

sinir ve organları kuvvet kazanarak gülmeye ve ağlamaya başlar. Organları gittikçe gelişen çocuk, bir yaşına doğru duygusal güçlerini kullanmaya, ana dilince bazı sözleri anlamaya, isteklerini de kolay sözcüklerle anlatmaya başlar. Bir-üç yaşları arasında sözlerin çoğunu anlayıp konuşmada da ilerleme sağlar. Üç yaşından altı yaşına kadar, artık, siyah ve beyazı ayırt etmeye başlar. Fikir üretmeye başlasa da, aklî ve bedenî yeteneklerinin zayıf olmasından dolayı okul çağına henüz gelmemiştir. Altı yaşından sonra çocuğun organ ve fikrî melekelerine kuvvet geleceği için öğrenim çağı gelmiş sayılır. Yedi yaşına girince, usûl ve metotlara uygun olarak öğretimlerine başlanır.⁴⁴

Günümüzde de tercih edilen ve uygulanan görüş, Selim Sâbit Efendinin konuya bakış açısıyla aynıdır. Çocukların altı yaşını doldurduktan sonra okula başlamaları kanunî zorunluluktur.

Altı yaşını doldurmuş çocuğun zekâsı ve bedeni, okula devam edecek kadar olgunlaşmıştır. Çocuk bu yaşta, arkadaş edinmek ve arkadaşlarıyla oynamak ister. Daha küçük yaştaki çocuklar ise, anaokullarına gönderilerek oyun vasıtasıyla örgün eğitimin ilk basamağı olan ilköğretime hazırlanmaktadır.

3.4.4. Eğitim Süresi

Tanzimat döneminden evvel sıbyan mekteplerinin belli bir yönetmeliği veya tanzim edilmiş bir programı mevcut değildi. Bu okulların amacı, çocuğa gereği kadar dinî bilgileri vermek ve Kur'an okumasını öğretmektir. Ayrıca okuma-yazma da öğretilirdi.⁴⁵

⁴⁴ SELİM SÂBİT: a.g.e., s: 3-4

⁴⁵ KODAMAN, Bayram: Abdülhamid Devri Eğitim Sistemi, Ankara 1991, s: 57

Bu dönemde mekteplerin belli bir öğretim süresi de yoktu. Sıbyan mekteplerinin belli bir düzen çerçevesinde tanzim edilmesi yolunda ilk resmî teşebbüs, 1846 yılında "Mekâtib-i Umûmiye Nezâreti" nin kurulmasıyla başlar. Muvakkat Maarif Meclisi tarafından hazırlanan talimatname⁴⁶ ile ilkokulun en az dört, en çok yedi yıllık bir öğretim süresi olabileceği sınırı getirilmiştir.

Selim Sâbit Efendi, usûl-i cedîd üzere yapılacak bir eğitimde öğretim süresini "alel-umûm sıbyan mekteplerinde müddet-i tahsiliyye dört sene" olarak belirlemiştir.⁴⁷

3.4.5. Okulda Bulunması Gereken Kayıt Defterleri

Selim Sâbit Efendiye göre, sıbyan mekteplerinde üç adet kayıt defteri bulunmalıdır. Bu defterlerden birine mektepte mevcut olan kitaplar, ders araç ve gereçleri ile okuldaki muhtelif eşyalar kaydedilir. Bu defter günümüzde de "Demirbaş Kayıt Defteri" adıyla okullarda kullanılmaktadır.

İkinci deftere öğrencilerin isimleri, doğum tarihleri, ailesi hakkında bilgiler ve adresleri yazılır. Üçüncü deftere ise öğrencinin tutum ve davranışları ile ilgili bilgiler ve imtihan sonuçları yazılır.⁴⁸

Selim Sâbit Efendi'nin ikinci ve üçüncü deftere işlenmek üzere zikrettiği bilgiler, günümüzde "Sicil Dosyası" adı altında tek bir dosyada toplanmaktadır.

3.4.6. Sınıf ve Şubelerin Teşkili

Selim Sâbit Efendi, sıbyan mekteplerinde öğrenim süresini dört yıl olarak belirler. Öğrenciler dört sınıfa, her sınıfın öğrencileri de gereği kadar

⁴⁶ Talimatnâme metni için Bkz. BERKER, Aziz: a.g.e., s. 28-35

⁴⁷ SELİM SÂBİT: a.g.e., s. 8

⁴⁸ SELİM SÂBİT: a.g.e., s. 28

şubelere ayrılır. Her sınıfa bir sınıf başı, her şubeye de okulun en seçkin öğrencilerinden birer adet müzakereci tayin edilir. Şubeler, mümkün olduğu kadar öğrencilerin yaş ve yeteneklerine göre düzenlenir. Her şubenin öğrenci sayısı sekiz kişiyi geçmemelidir. Öğrencilerin toplamı elli kişiyi geçince, bunlara bir öğretmen yetmeyeceğinden dolayı bir de vekil öğretmen tayin edilerek birinci, ikinci sınıflara vekil, üçüncü ve dördüncü sınıflara öğretmen ders verir.⁴⁹

Selim Sâbit Efendi eğitimde öğrenci sayısı üzerinde de durarak, her şubenin en çok sekiz kişiden oluşmasını, yetenek ve zekâlarına göre sınıflandırılması gerektiği fikrini savunmuş, ayrıca ders saatlerinin kırkbeş dakikayı geçmemesi üzerinde durarak, ilkokul öğrencilerinin uzun süre dikkatlerini bir konuda yoğunlaştıramayacakları hususuna dikkat çekmiştir.

3.4.7. Ders Programı

Tanzimat dönemi sıbyan mekteplerinin ders programı dinî bilgiler ve Kur'an öğretimi noktasında yoğunlaşmıştı. XIX. yüzyıl ortalarında yaşamış olan Mehmed Efendi adında bir sıbyan mektebi muallimi, bir şiirinde öğretmenlik yaptığı okulu şöyle tasvir etmektedir:

Dolardı mektebimin içi sıbyan,
Ederdim onlara talim-i Kur'an
Oturdular çü tertib üzre sıbyan,
Kimi heyce okurdu kimi Kur'an.
Önümde her biri tekrar ederdi,
Alıp dersini yerine giderdi.⁵⁰

⁴⁹ SELİM SÂBİT: a.g.e., s. 9

⁵⁰ ERGİN, Osman: Türkiye Maarif Tarihi, İstanbul, 1977, s: 86

Eğitim ve öğretimde ıslahat çalışmalarının en yoğun olduğu II. Mahmud döneminde de aynı prensipler çerçevesinde öğretim yapıldığını görmekteyiz. 1824 tarihli II. Mahmud'un fermanında öğretim programı şöyle belirlenmiştir:

"Mektep hocaları dahi, mektepte bulunan çocukları güzelce okutup, Kur'an-ı Kerim'i talim akabinde, her bir çocuğa haysiyet ve istidadına göre tecvid ve ilmi hal gibi risâleler okutarak, İslam şartlarını, din akîdelerini öğretmekliği sa'y ve ikdam edeler..."⁵¹

Fermandaki ifadeden anlaşılacağı üzere, Osmanlıda ilköğretimin dini bir muhteva taşıdığını görmekteyiz.

Osmanlıca diye tabir edilen o zamanki Türkçeyi iyi bir şekilde yazabilmenin, ancak Arapça ve Farsçaya vâkıf olmakla mümkün olacağı düşüncesiyle 1871 yılında I. Abdülhamid tarafından yapılan programa Arapça ve Farsçanın öğretimi de konmuştur. Programdaki bir başka değişiklik de çocukların okula başlama merasimi olan Amin Alayları'nda ilahî söylemek üzere, sesi güzel olan çocuklara müzik eğitimi yapılmasıdır. Böylece sıbyan mekteplerine müzik eğitimi faaliyeti de girmiştir.⁵²

1869 tarihli "Maarif-i Umûmiye Nizamnamesi" nin altıncı maddesinde, sıbyan mektebi müfredatı şöyle belirlenmiştir: "Usûl-i cedîde veçhile elifbâ, Kur'an-ı Kerim, tecvid, ahlâka müteallik risâil, ilm-i hâl, yazı talimi, muhtasar fenn-i hesap, muhtasar Tarih-i Osmanî, malûmât-ı nafiâ-yı cem'i risâle"⁵³

Selim Sâbit Efendi, Rehnümâ-yı Muallimîn adlı eserinde bir sene zarfında okutulacak derslerin isim ve sürelerini tesbit ederek, konuların ana başlıklarla ve sade bir dil ile işlenmesini istemiştir. Ona göre, birinci sınıf

⁵¹ AHMED CEVDET PAŞA: Tarih-i Cevdet, c. XII, İstanbul, 1309, s: 277

⁵² ERGİN, Osman: a.g.e., s. 83-85

⁵³ UNAT, Faik Reşit: Türkiye Eğitim Sisteminin Gelişmesine Tarihi Bir Bakış, Ankara, 1964, s. 96-97

öğrencilerine günde bir veya iki ders verilir ve bu derslerin süresi yarım saat, en fazla 45 dakika ile sınırlandırılmalıdır. Dersler işlenirken, bir konuyu iyice öğrendikten sonra ikinci konuya geçilecektir. İki, üç ve dördüncü sınıf öğrencilerine ise, günde en fazla üç saat ders verilir. Bu derslerin süresi 45 dakika olup geri kalan zaman teneffüs ve müzakereye ayrılır.

Yeni eğitim anlayışında, öğretmen bir sınıfa ders anlatırken diğer sınıf tabelalarına yazı, hesap gibi sessiz çalışmayı gerektiren müzakereler verilir. Sınıf başlıklar da talebelere nezaret edecektir. Muallim ve halifelerin önlerinde birer sıra ve yanlarında birer talim levhası bulunur, Kur'an-ı Kerim ve İslam dini ile ilgili olan derslerin dışındakiler, bu talim levhasına yazılarak eğitim yapılır.

Sıbyan mektebinde okutulacak olan derslerin isimleri şunlardır. Birinci sınıf: Elif-bâ, Kur'ân-ı Kerîm, ahlâk, hesab-ı zihnî, yazı. İkinci sınıf: Kur'an-ı Kerîm, ilm-i hâl, malumat-ı ibtidâiye, tadad ve terkîm, hatt-ı sülûs. Üçüncü sınıf: Kur'an-ı Kerîm, tecvîd, tarih-i enbiyâ, amal-i erbaa, hatt-ı nesih. Dördüncü sınıfta ise, Kur'an-ı Kerîm, coğrafya, tarih-i osmânî, sarf-ı türkî, hatt-ı rika dersleridir.⁵⁴

Selim Sâbit Efendinin hazırlamış olduğu bu müfredat programının, devrinin müfredat programlarına oranla en bariz üstünlüğü, matematik ve yazı eğitimine yer vermesidir. Zira, Osmanlı eğitim sisteminde genellikle okumaya ağırlık verilmiş, yazı ikinci planda kalmıştır. Halbuki Selim Sâbit Efendi öğretimin ilk yılından itibaren yazıya yer vermiştir. Çocuklara okuma ve yazmanın birlikte öğretilmesini, önce ellerindeki taş levhalarda alıştırma yaptıktan sonra, kurşun ve mürekkepli kalemle kâğıda yazmalarını istemektedir. Böylece öğrenciler okumanın yanı sıra geleneksel hat yazılarını da öğrenirler.

⁵⁴ SELİM SÂBİT: a.g.e. s. 10

3.4.8. İmtihanlar

Eğitim ve öğretimde imtihan, öğrenciye verilen bilginin ne derece öğrenildiğinin kontrol edilmesi amacıyla yapılır. Bu imtihanlarda öğrencilerin bilgi, maharet ve kabiliyetleri ölçülür. Aynı zamanda eksiklerin ortaya çıkması sağlanır.

Osmanlı medreselerinde talebe, öğrenciliğinin son safhasında sıkı bir imtihana tâbi tutulur, başarılı olması hâlinde kendisine diploma verilirdi. Diplomaya genellikle okumuş olduğu dersler ve hocaların isimleri yazılır, son olarak da belgeyi veren hocanın adı yazılırdı.⁵⁵

Günümüzde ise imtihan ölçü olmaktan ziyade, genellikle öğrencilerin bir üst sınıfa geçmelerini sağlamak amacıyla yapılan bir uygulamadan ibarettir. Ayrıca örgün eğitimin hiçbir kademesinde bitirme imtihanları yoktur.

Selim Sâbit Efendi, yılda bir kez imtihan yapılmasını tavsiye eder. Öğretim yılı sonunda öğrenciler, bulundukları sınıfa mahsus olan derslerden imtihana tâbi tutulur, başarılı olanlar üst sınıfa geçirilir, bilgileri yetersiz olanlar ise sınıfta bırakılır. Tahsil süresini tamamlayıp imtihanlarda başarılı olan öğrencilere diploma verilir. Okul bitirme imtihanları mahallenin ileri gelenleri ve mektebin bağlı olduğu kurumun memurları huzurunda yapılır. Başarılı olan talebelerin isimleri şeref levhasına yazılarak kitap, defter, kalem gibi uygun hediyeler verilir.⁵⁶

Ona göre, konunun esasını bilmek yeterlidir. İmtihanlar kolay olmalıdır. İnsafsız imtihan ömrü tüketir. Vatan evlatlarını, diploma aldıktan sonra ölmek için değil, yaşatmak ve onlardan hizmet beklemek için okutuyoruz. Bunun içindir ki imtihanda talebeye kolaylık sağlanmalıdır.⁵⁷

⁵⁵ BAYRAKTAR, M. Faruk: *Öğretmen-Öğrenci Münasebetleri*, İstanbul, 1994, s. 254

⁵⁶ SELİM SÂBİT: *a.g.e.*, s. 39-40

⁵⁷ KİLİSLİ MUALLİM RIFAT : *a.g.m.*, s. 1350

Burada imtihanlar kadar, imtihanların yapılış şekli de önemlidir. İmtihanların mahallenin ileri gelenleriyle okulun bağlı olduğu birimin memurları huzurunda yapılması, eğitim-öğretimin kalitesinin ortaya çıkması ve okul-çevre ilişkisi yönünden değer taşır. Nitekim diploma töreninde de okul ile çevrenin iç içe olduğunu görmekteyiz.

3.4.9. Teneffüs

"Oyun, çocuğun üç yaşında başlayan ve bütün eğitim yaşlarında hatta erişkinliğinde devam eden en esaslı faaliyetlerden biridir. Onun birçok yetileri (algı, hayal gücü, düzenli hareket, karakter ve disipline bağlılık v.s.) o sırada gelişir."⁵⁸

Sınıfta verilen eğitim her ne kadar çocukta bilgi, beceri ve alışkanlık sağlasa da, bunlar öğrencinin kişiliğinin gelişimi için yeterli değildir. Teneffüs diye tabir ettiğimiz ders aralarındaki boş zamanlarda, çocukların hafif spor etkinliklerinde bulunması, açık havada arkadaşlarıyla oyun oynaması, müzik dinlemesi vb. etkinlikler onun kişiliğinin gelişmesinde önemli rol oynar.

Çocuklar oyun olsun diye oynamazlar. Oyun onlar için ciddi bir iştir. İlk yıllarda amaçsız gibi görünen çocuk hareketliliği, giderek bir amaca dönük olduğunu hissettirir. Oyun ile hem beden, hem ruh kendini ifade etme imkânı bulur.⁵⁹

Oyunun, çocuk gelişiminde oynadığı müsbet tesire vâkıf olan Selim Sâbit Efendi, teneffüs esnasında onları zihnen ve bedenen geliştirecek oyunların öğretilmesini ister. Çocuklar için zararlı oyunların da yasaklanması görüşündedir. Ona göre, teneffüs vakitlerinde öğrenci, okul bahçesinde ayak talimi gibi sıhate medar olacak bazı münasip eğlenceler ile meşgul

⁵⁸ ÜLKEN, Hilmi Ziya: *Eğitim Felsefesi*, İstanbul, 1967, s. 167

⁵⁹ BİLGİN, Beyza: *İslâm'da Çocuk*, Ankara, 1987, s. 147

edilmelidir. Okulun avlusu müsait değilse teneffüslerin, sınıflarda ilahî talimi, hesap ve hikmete dair uğraşlarla geçirilmesi sağlanır. Sağlığa zararlı ve adaba uygun olmayan her türlü oyun yasak edilmelidir. Öğrencilerin uygunsuz şekilde bağırıp çağırımları engellenmeli, bina ve çevreye zarar vermelerine müsaade edilmemelidir.⁶⁰

Selim Sâbit Efendi, Rehnümâ-yı Muallimîn'de ders sürelerini belirtmesine rağmen, teneffüs sürelerine dair herhangi bir görüş bildirmemiştir. Dinlenmenin üzerinde durarak öğrencilere, teneffüs vakitlerinde okul çevresinde yürüyüş yapmalarını tavsiye etmiştir.

3.4.10. Disiplin

İnsan iradesinin müsbet ve yapıcı olacak tarzda tezahürüne yardım eden tedbirlerin hepsine birden disiplin diyoruz.⁶¹ Bu manada disiplin itaat eğitimi anlamına da gelmektedir. Büyükler tarafından verilen emirlerin yapılması, yasaklanan davranışlardan uzak kalma durumudur.

Disiplin bir baskı unsuru olarak değerlendirilmemelidir. Gerçek disiplin, şahsın kendi içinden gelen bir arzu ve istekle kurallara uyması ve bunu alışkanlık hâline getirmesidir. Yani, bir davranış şeklidir.

Okuldaki disiplinin amacı, öğrencinin ilgili yönetmelik hükümlerince belirlenen disiplin kurallarına uymasını sağlamak, ayrıca öğrenciye hayatta her zaman ve her yerde kendiliğinden uyması gereken kuralları öğretmek, onları devamlı ve kalıcı kılmaktır.

Disiplinin geçerli kılınabilmesi için eğiticinin bazı özellikler taşıması ve koyduğu kurallara hassasiyet göstermesi gerekir. Şöyle ki, öğretmen,

⁶⁰ SELİM SÂBİT: a.g.e., s: 32

⁶¹ AYTUNA, Hasip A.: Orta Dereceli Okullarda Öğretmenlik ve Problemleri, İstanbul, 1974, s. 258

öğrenciden yapmasını istediği şeyi öncelikle kendisi yapmalı ve koymuş olduğu kurala başta kendisi uymalıdır. Söyledikleri ile yaptıkları arasında tezat olmamalıdır. Aksi taktirde öğrenci üzerinde güvenilirliği ortadan kalkar.

İtaati gerektiren emirler, sükûnet ve sade bir üslûp ile ifade edilmeli, sebepleri hakkına kısa da olsa açıklama yapılmalıdır.⁶²

Öğrenci tarafından uyulması istenilen kurallar birbiri ile tezata düşmemeli, mutlaka uygulanmalı, iyice anlaşılması şartıyla bir kere söylenmelidir. Uyulması istenilen kuralların bazan uygulanıp bazan uygulanmaması, öğrencileri emirlere itaat etmemeye alıştıırır.

Selim Sâbit Efendi disiplini "Mektebin nizam ve intizamını sağlayarak öğrencileri ahlâken ve ilmen yetiştirmek"⁶³ şeklinde tarif eder.

Ona göre, insan yavrusunu başı boş bırakmaya gelmez. Fakat çocuk İbn-i Sînâ dahi olsa, bazan çocuksu yaramazlıklar yapmaktan kendini alamaz. Bundan dolayı öğretmenler, çocukların her hareketini denetleyerek cezalandırma yoluna gitmemeli, müsamahakâr olmalıdırlar.⁶⁴

Selim Sâbit Efendinin çocuğun eğitiminde müsamahakâr olunması isteği, günümüz eğitimi anlayışı ile de uyumludur. Zira, çocuklara emir verirken sinirlilik alametleri göstermemeli, ses tonunda bir ahenk, yumuşaklık ve kararlılık olmalıdır. Bağırıp çağırmaktan, kaba davranmaktan kaçınılmalıdır.

3.4.11. Öğrencilerin Ödüllendirilmesi

Günümüz öğretiminde, öğrencilerin ödüllendirilmesi hususunda eğitimciler farklı görüşleri savunmaktadırlar. Bazı eğitimciler ödüllendirmenin

⁶² KANAD, H. Fikret: *Ailede Çocuk Terbiyesi*, İstanbul, 1969, s. 72

⁶³ SELİM SÂBİT: *a.g.e.*, s. 38

⁶⁴ KİLİSLİ MUALLİM RİFAT: *a.g.m.*, s. 1348

sakıncalarını savunurken, bazıları da dikkatli bir şekilde yapılmasının gerekliliğini savunmaktadır.

S. Celal Antel, ödüllendirmenin talebeyi arkadaşlarının zararına olarak yükselmeye, öğretmenin dikkat, alâka ve takdirini kendi üzerinde toplamaya sevkettiği, iyi arkadaşlık hislerinin inkişâfına mâni olduğu, buna mukabil haset, gurur, kıskançlık gibi içtimaî ve ahlakî olmayan hisleri körüklediği görüşündedir.⁶⁵

Ödüllendirmenin uygun zamanda yapılmasını isteyen H. Fikret Kanad'a göre de göze batan her iyi hareket ödüllendirilmemeli, böyle hareketleri bazan tabii görmeli, çünkü her iyi hareketin mükafatla neticeleneceği hissi alışkanlık meydana getirebilir. Eğer çocuk her vakit mükafat almaya ve takdir görmeye alışır, bir gün iyi hareketi mükafatsız kalınca hayal kırıklığına uğrar ve iyi hareketlere karşı ilgisiz kalır.⁶⁶

Selim Sâbit Efendi, eserinin "Mükafata Dair" başlığı altındaki bölümünde ödüllendirme konusunu ayrıntılarıyla ele alır. Ona göre verilecek ödüller sırasıyla şöyledir.

- 1- Aferîn Belgesi (Kırmızı renkli),
- 2- Tahsin Belgesi (Yeşil renkli),
- 3- İmtiyaz Belgesi (Sarı renkli),
- 4- Sınıf Birincisi İlan Etme,
- 5- Öğrencilerin Önünde Övme,
- 6- İsmi Onur Listesine Yazma.

Bu ödüllerin hangi durumlarda verileceği de şöyle belirtilmektedir: Bir talebe, bir hafta ders ve ahlakça başarı gösterirse "Aferin belgesi", bir ay boyunca ders ve vazifelerini yerine getirirse "Tahsin belgesi", altı ay

⁶⁵ ANTEL, S. Celal: **Umûmî Didaktik**, İst. 1952, s.140

⁶⁶ KANAD, H. Fikret: **a.g.e.**, İst. 1997, s.116

boyunca bu başarısını sürdürenlere "İmtiyaz belgesi", bir öğretim yılı boyunca başarılı olursa kendisine imtiyaz belgesi ile birlikte uygun bir hediye verilir. Bunların yanısıra tutum ve davranışlarıyla örnek olan öğrencilere de ödül verilir. Sınıf başkanları ve müzakereciler çalışmalarından dolayı nâil oldukları mükâfatın iki katı ile mükâfatlandırılır.⁶⁷

Selim Sâbit Efendi, öğrencinin ödüllendirilmesi için yalnızca çalışkan olmalarını yeterli görmemekte, aynı zamanda ahlâkının da güzel olmasını istemektedir.

Günümüz eğitim anlayışı içinde başarıyı artıracak, arkadaşlık bağlarını güçlendirecek ve güzel ahlâk sahibi olmaya sevk edecek bir ödüllendirmenin eğitim açısından son derece faydalı olacağı muhakkaktır.

3.4.12. Öğrencilere Verilecek Cezalar

Çocukların şahsiyet ve karakteri, ilk tahsil yıllarından itibaren şekillenmeye başlar. Sınırsız bir hürriyet onların kötü huy edinmelerine, aşırı baskı ise onların pısrık, mahçup ve ürkek bir şekilde yetişmelerine vesile olur. Mutedil bir disiplin anlayışı, her iki mahzuru da ortadan kaldıracak uygun bir yoldur.

Osmanlı eğitiminde dayak konusu, mutedil olmak şartıyla ve en son çare olarak düşünülmüşse de son devirlerde çocukların, özellikle cahil hocalar tarafından çokça dövüldüğü müşahade edilmiştir.⁶⁸

Osmanlı devletinin son dönemlerindeki siyasî ve ekonomik çöküntüler, sosyal hayata da yansımış, bunun sonucu olarak da eğitim ve öğretim yozlaşmaya yüz tutmuştur.

⁶⁷ SELİM SÂBİT: a.g.e. s. 34-35

⁶⁸ BAYRAKLI, Bayraktar: *İslamda Eğitim*, İstanbul, 1980, s. 171

Bilhassa küçük çocuklara sert davranmak, eğitim açısından zararlıdır. Çünkü bu tür davranışlar onların neşesini, iş ve çalışma sevgisini yok ettiği gibi, onları tembelliğe ve yalana sevkeder. Eğitimde soğukkanlılık ve itidalin önemine vâkıf olan Selim Sâbit Efendi, çocuğun bazan yaşının gereği yaramazlık yapmaktan kendini alamayacağını, bundan dolayı öğretmenlerin, çocukları her kabahatinden dolayı cezalandırmaması gerektiği görüşünü savunur.

Selim Sâbit Efendi, eserinin "Mücazata Dair" başlığı altında, Muallimler tarafından derecelerine göre sırasıyla şu cezaların verilebileceği görüşünü savunuyor:

- 1- Nasihat,
- 2- Uygun bir dil ile tekdir,
- 3- Şubesinden aşağı koymak,
- 4- Şubesinden ayırıp mücazat mahallinde ders çalıştırmak,
- 5- Kitaplarını alıp ayakta durdurmak,
- 6- Teneffüs ve yemek vakitlerinde sınıfta kalmasını sağlamak,
- 7- Velisiyle görüşerek birkaç gün okuldan uzaklaştırmak.

Ona göre, öğretmen bir talebeyi cezalandıracağı zaman, yanına çağırıp yaptığı hareketin yanlış olduğunu yaşına uygun bir şekilde anlatmalı, cezalandırılması gereken öğrenciyi hemen cezalandırmayıp hiddeti geçtikten sonra cezalandırmalıdır. Cezalandırma kabahatlerin nevine göre ayarlanmalı ve lüzumu takdirde icra kılınmalıdır. Faili meçhul bir kabahatten dolayı tüm sınıf cezalandırılmamalı, gürültü ve yaramazlık yapan talebe ders sonuna kadar ayakta tutulmalıdır.⁶⁹

Bu ceza türlerinde bugün için kabul edilmez yanlar var ise de "tenbih nasihat, tekdir gibi cezalarla durum düzeltilecekse diğer cezalardan

⁶⁹ SELİM SÂBİT: a.g.e., s. 33-36

kaçınılmalıdır" diyen Selim Sâbit Efendi, aslında öğrenciyi cezalandırma taraftarı değildir. Onun cezalandırma hususundaki görüşlerini genel olarak ele aldığımız zaman modern ceza anlayışına uygun olduğunu görmekteyiz.

3.5. Öğretmenlerde Bulunması İstenilen Özellikler

Öğrencilerin yetişmesinde en etkili unsurlardan biri de hiç şüphesiz öğretmendir. Eğitim ve öğretimde öğretmenin nitelik ve kişiliğinin büyük bir rolü vardır. Öğretmen, öğrencinin düşünce yapısında ve şahsiyetinin şekillenmesinde birinci derecede rol oynar. Öğretmen, öğrencide davranış değişikliğine yol açan ve böylece öğrenmeyi sağlayan önemli bir öğedir. Bu nedenle öğretmenin nitelikleri, öğretimi büyük oranda etkiler.⁷⁰ O hâlde öğretmen bilgili ve kültürlü olduğu kadar iyi bir karakter ve şahsiyete de sahip olmalıdır.

"Sıbyan mekteplerinde öğretmenlik yapacak olanlar, mahallenin şeref ve haysiyet sahibi simaları arasından seçilirdi. Bir öğretmenin, toplum içindeki saygınlığıyla mütenasip olmayan yerlere gitmesi şöyle dursun, avam arasına girip oturması ve mahalle dedikodularına karışması dahi hoş görülmezdi."⁷¹

Ancak, zamanla bu usûl değişmiş, sıbyan mekteplerinde hocalık yapabilmek için medreseden icâzet almak kâfi görülmüştür. Daha sonraları öğretmenlik, medrese eğitimi olmayan cami imamı ve müezzinlerin bile yapabileceği bir meslek hâline gelmiştir.⁷²

İlkokul öğretmenlerinin özel bir eğitimle yetiştirilmesi gereği ise ancak Tanzimat döneminde anlaşılmış ve ilk Türk pedagogu sayılan Selim Sâbit

⁷⁰ BİNBAŞIOĞLU, Cavit: a.g.e., s. 241

⁷¹ KOÇU, R. Ekrem: Tarih Mecmuası, Mart 1966, s. 2

⁷² KOÇER, Hasan Ali: Türkiye'de Modern Eğitimin Doğuşu ve Gelişimi, İstanbul, 1991, s. 7

Efendi, "Rehnümâ-yı Muallimîn" adlı eseriyle sıbyan mektepleri için gerekli öğretim metotlarına ve pedagoji meselelerine temas etmiştir.⁷³

Selim Sâbit Efendi, "Muallimlere Dair Mevadd-ı Mühimme" başlığı altında öğretmenlerde bulunması gereken vasıfları şu şekilde ifade etmektedir.

3.5.1. Güzel Konuşma

Öğretmenlik mesleğini seçenler, talebelerine her şeyden önce Türkçeyi öğretmeli, onlara ana dillerinin ses, ifade ve mana zenginliklerinden, ses ve söz güzelliklerinden örnekler vermelidir. Çünkü diller milletlerin en aziz, en tılsımlı servetleridir. Yeryüzünde diller kadar millet fertlerini birbirine bağlayan başka bir kuvvet yoktur.⁷⁴

Bir topluluğun millet vasfına ulaşabilmesi, başta, gelişmiş bir dile sahip olması ile mümkündür. Milletlerin tarih, kültür ve düşünce tarzları ile dili arasında sağlam bağlar vardır. Ana dil vasıtasıyla oluşan millî değerler, aynı zamanda toplumun birliği ve bölünmezliğinin de teminatıdır.

Dilin millet hayatındaki ehemmiyetine vâkıf olan Selim Sâbit Efendiye göre, sıbyan mektebi muallimleri Türkçeyi güzel konuşmalı, gereği kadar yazı ve imlâ bilmeli, Arapça ve Farsçaya vâkıf bulunmalı, hesap ve coğrafyayı da yeteri kadar bilmelidirler.⁷⁵

Ona göre çocuklar açık ve sâde dile hayrandırlar. Bu yüzden öğretmenler, çocuğa anlatacakları şeyi kısa cümleler ve sade bir dil ile anlatmalıdırlar. Ağdalı sözler çocuğu sıktığı gibi, ilgisinin dağılmasına da sebep olur.⁷⁶

⁷³ NAFİ ATUF: *Türkiye Maarif Tarihi Hakkında Bir Deneme*, İstanbul, 1930, s. 94-95

⁷⁴ BANARLI, Nihat Sami: *Türkçenin Sırları*, İstanbul, 1978, s. 6

⁷⁵ SELİM SÂBİT: a.g.e., s. 26

⁷⁶ SELİM SÂBİT: a.g.e., s. 25

3.5.2. Şefkat ve Merhametli Olmak

Çocuk kişiliğinin gelişiminde sevgi, güven ve samimiyetin çok önemli bir yeri vardır. Bu sebeple çocuğun, öncelikle sevgi ve şefkate ihtiyacı vardır. İyi bir öğretmen öğrencilerine karşı engin bir sevgi beslenmeli, onlara güven duygusu aşılamalıdır. Güven duygusundan mahrum yetişen bir çocuğun yardımlaşma, hizmet ve fedâkarlık duyguları gelişmez. Sevgiden yoksun bir çocuk merhametli ve şefkatli olamayacağı gibi, toplumun kabul ettiği iyi bir insan da olamaz.

Eğitimin temelinde de sevgi ve merhamet vardır. Yapılan tüm fedakârlıklar bu aslî meziyetlerin tezâhüründen ibarettir. Sevgi ve saygı, aynı zamanda öğretmen-öğrenci münasebetlerini düzenleyen en önemli unsurdur. Öğretmen müşfik olup onları sevgi ve saygıyla kucaklamalıdır. Doğru yolu gösteren, başkalarını bu yola teşvik edenlerin, öncelikle kendilerinin güzel ahlâk sahibi olmaları gerekir. Çünkü hâl ve hareketleriyle örnek olamayanlar, fikirleriyle tesirli olamazlar.

Selim Sâbit Efendi, çocukların bayan öğretmenler tarafından okutulmasını ister. Ona göre çocuklar dünyaya gelir gelmez annesiyle ve daha sonra dadısıyla velhasıl ev içindeki kadınlar ile arkadaşlık yapar, bunlara karşı muhabbet besler. Kadınlar da fıtratı gereği erkeklere oranla daha merhametli ve şefkatlidirler. İstisnasız hepsi de çocukları yürekten severler. Madem ki çocukların kadınlara, kadınların çocuklara merhameti daha çok bundan istifâde etmeliyiz. Erkekler kadınlar kadar merhametkâr olamaz. Erkek öğretmenler, çocuğu en ufak yaramazlığında azarlar, fakat bayan öğretmenler bunu yapmaz, çocukları seve seve okutmayı isterler ki, çocuklar için bundan daha güzel bir usûl olamaz.⁷⁷

⁷⁷ KİLİSLİ MUALLİM RIFAT: a.g.m. s. 1345-1346

Ona göre mecbur kalınmadıkça erkeklerin, sıbyan mekteplerinde öğretmenlik yapmasına müsaade edilmemeli, şayet mecburiyet hasıl olursa bekâr ve gençlerin dışında, evlat sahibi yaşlı öğretmenler hocalığa kabul edilmelidir. Çünkü onlar çocuk yetiştirdiklerinden dolayı ahlâkları yumuşamış, hırçınlığı gitmiş ve bir çocuğun ne büyük fedakarlıkla meydana geldiğini öğrenmiş olduğu için, çocukların yaramazlıklarına karşı daha hoşgörü ile yaklaşırlar.

İlkokul öğretmenliği yapabilmek için rahîm, şefik, merhametli ve adaletli olmalı, asla kin beslememeli, hatır, gönül, iltimas kabul etmemeli, güzel ahlâk sahibi olunmalıdır. Bu meziyetlere sahip olmayanlar asla öğretmenlik mesleğini tercih etmemelidirler.⁷⁸

3.5.3. Adaletli Olmak

Lûgat manası "hakka riayetkârlık, hak tanırılık, haklılık, doğruluk"⁷⁹ olan adalet, Selim Sâbit Efendinin öğretmenlerde aradığı en önemli vasıflardan biridir.

Adalet, aynı zamanda her işte ifratla tefrit arasında orta yolu tutmak, ifrat ve tefritin ortası anlamına gelir.⁸⁰

Selim Sâbit Efendiye göre öğretmenler, çocuğun eğitimi konusunda ailesi ile işbirliği yapmalı ve müşterek hareket etmelidirler. Talebe bir kez öğretmenin haksızlık yaptığına şahit olursa artık, o talebenin öğretmeninden feyzi kesilir. Ondan birşey öğrenemez. O da birşey öğretemez. Öğretmen davranış biçimi ve ahlâkıyla öğrencisine örnek olmalı, tesir etmelidir. Öğrenci, muallim hakkında hiçbir surette bir kusur bulmamalıdır. Eğer böyle olursa, o öğretmenin başarılı olması mutlaktır.⁸¹

⁷⁸ KİLİSLİ MUALLİM RİFAT: a.g.m., s. 1346

⁷⁹ DEVELLIOĞLU, Ferit: *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, Ankara, 1982, s. 10

⁸⁰ ÇAMDİBİ, Mahmut: *Şahsiyet Terbiyesi ve Gazâlî*, İstanbul, 1983, s. 176

⁸¹ KİLİSLİ MUALLİM RİFAT: a.g.m., s. 1346-1347

3.5.4. Müsamahakâr Olmak

Öğrenciyi hatasından dolayı azarlamak ve cezalandırmak yerine, onu ikna etmek suretiyle bu hatasından vazgeçirmeye gayret etmeli, müsbet gelişme neticesinde de affetmek yoluna gidilmelidir. Zaten öğretmenin aslî görevi de çocuklarda görmüş olduğu hatalı davranışları önleyip, doğru olanı yapmalarına vesile olmaktır. Öğrencilerin hataları karşısında öfkelenmek, cezalandırma yoluna gitmek bu tip hareketlerin devamına yol açar.

Selim Sâbit Efendiye göre en muhterem öğretmen, öğrenciye mektebi bir cennet, dersi en güzel bir sevinç kaynağı hâline getirendir. En fena öğretmen ise öğrencisine okulu cehennem yapan, kendisini de zebâni vaziyetine koyandır. Bir çocuk İbn-i Sinâ dahi olsa yaşının gereği bir takım çocuksu yaramazlıklar yapmaktan kendini alamaz. Bu yüzden öğretmen çocuk karşısında biraz müsamahakâr olmalı, hemen cezalandırma yoluna gitmemelidir. Çocukları azarlamak hiç doğru değildir. Bilakis çocuklara büyük adamlar gibi hürmet etmeli, şahsiyetinin gelişmesine yardımcı olmalı ve bir yaramazlık yaptığı zaman en aşağıdan başlayarak "Evladım sana yakışıyor mu? Bunu senden beklemezdim." gibi sözlerle dikkatini çekmeli, mümkünse hiç ceza vermemelidir.⁸²

Öğretmen çocuklara babaları gibi davranmalı, onların hareketlerindeki yanlışları düzeltmeli, şefkatle muamele etmelidir. Derse giriş ve çıkış saatlerine titizlik göstermeli, kendi aralarında anlaşarak, arkadaşlık yapmalarına gayret sarfetmelidir.⁸³

Mümkün olduğu kadar çocuğun velisiyle sık sık temasta bulunmalı, icap ettikçe çocuğun hâlini ıslah için birlikte istişâre etmeli, çözüm yolları aramalıdır.⁸⁴

⁸² KİLİSLİ MUALLİM RİFAT: a.g.m., s. 1347-1348

⁸³ SELİM SÂBİT: a.g.e., s. 27-28

⁸⁴ SELİM SÂBİT: a.g.e., s. 26

Selim Sâbit Efendinin öğretmenlik hakkındaki bu düşünceleri, öğretmenlerin meslek ahlâkı ve davranışları ile ilgili olarak ileri sürülmüş görüşler arasında önemli bir yer tutar.⁸⁵

3.6. Öğrencilerde Bulunması Gereken Özellikler

Selim Sâbit Efendi okula başlayacak öğrencide birtakım şartlar aramıştır. Bu temel şartlar, şüphesiz şimdi istenen şartlardan farklıdır. Günümüzde de okula başlamak isteyen çocuklarda birtakım şartlar aranmaktadır. Selim Sâbit Efendinin bir çocuğun okula başlayabilmesi için aradığı şartları şu şekilde ele alabiliriz:

3.6.1. Ahlâklı, Sağlıklı ve Temiz Olmak

Selim Sâbit Efendi, çocuğun doğar doğmaz temizliğine önem verilmesini, sık sık banyo yaptırılarak sağlıklı bir şekilde büyütülmesini ister. Ona göre, sıbyan mekteplerine gidecek çocukların altı yaşından aşağı olmamak üzere, çiçek çıkarmış yahut bulaşıcı hastalığı olmaması gerekir. Okula giden çocuklardan herhangi birinde uyuz veya çiçek gibi bulaşıcı hastalıklardan biri görüldüğü vakit ailesine haber verilerek iyi oluncaya kadar o talebe mektebe gönderilmez. Yine talebede gayrisıhî bir durum görüldüğü zaman ailesine haber verilmelidir.⁸⁶

Sıhhate bu derece önem veren Selim Sâbit Efendi, talebenin aynı zamanda sıhhatin bir ön şartı olan temizliğe gerekli özeni göstermesini ister. Talebe, ellerini, yüzlerini, elbise ve kitaplarını temiz tutmalı, çevreyi kirletmemelidir.

⁸⁵ AKYÜZ, Yahya: a.g.e., Ankara, 1989, s. 226

⁸⁶ SELİM SÂBİT: a.g.e., s. 28

Selim Sâbit Efendi, öğrencinin güzel ahlâklı olmasına büyük önem verir. Birbirlerini kardeş gibi sevmelerini, anne, baba, öğretmen ve büyüklerine karşı saygıda kusur etmemelerini ayrıca kendilerine ait olmayan bir şeyi buldukları zaman öğretmene teslim etmelerini ister.⁸⁷

3.6.2. Disiplinli Olmak

Selim Sâbit Efendiye göre, talebe ders programında gösterilen vakitlerde mektebe gelmeli, ders saati başlamadan önce edepli bir şekilde sırasına oturmalı, öğretmen sınıfa girmeden önce yoklama yapılarak gelmeyenler ilgili deftere kaydedilmelidir. Dersler başladıktan sonra gürültü yapmamalı, herkes kendi ders ve yazısıyla meşgul olmalıdır. Ders başladıktan sonra mazeretsiz bir şekilde iki saat geç gelen talebe, o gün mektebe kabul edilmemelidir. Derslerine çalışırken diğer arkadaşlarını rahatsız edecek şekilde yüksek sesle ders çalışmamalıdır. Muallim veya halife şubelerden birini okutmak üzere huzuruna çağırdığı zaman talebeler, sırasıyla birbiri arkasına dizilerek huzura gidecek, yerlerine dönerken de aynı şekilde döneceklerdir. Talebelerden biri dışarı çıkma ihtiyacı hissederse öğretmen veya müzakerecilerden izin almak suretiyle dışarı çıkacak, bir şey söylemek istediği zaman da oturdukları sıradan bağırarak değil, öğretmenin huzuruna gelerek meramını anlatacaktır. Mazeretsiz bir şekilde on beş gün okula gelmeyen talebenin kaydı silinecektir.⁸⁸

Görüldüğü üzere Selim Sâbit Efendinin öğrencide bulunmasını istediği özellikler günümüz için de geçerlidir. Öğrencinin temiz, çalışkan, öğretmenini can kulağıyla dinleyen, ona bağlı ve saygılı olması ilköğretim kurumlarında öğrencide aranan ve istenen özelliklerdir.

Bu bölümde, Osmanlı sıbyan mekteplerinde usûl-i cedîde göre yapılan eğitim ve öğretimin üzerinde durduk. Dördüncü bölümde ise Rusya Türkleri içinde ortaya çıkan ve zamanla bütün Türk dünyasına yayılan, Türk dünyası sıbyân mekteplerindeki cedîdcilik hareketi üzerinde durulacaktır.

⁸⁷ SELİM SÂBİT: a.g.e., s. 29

⁸⁸ SELİM SÂBİT: a.g.e., s. 29-30

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

TÜRK DÜNYASINDA EĞİTİM REFORMU VE USÛL-İ CEDÎD

19. asrın sonlarında özellikle Türkiye'deki eğitim ve fikir hareketlerinin tesiriyle başta Kırım, İdil-Ural ve Azerbaycan olmak üzere zamanla Türkistanın bütün kısımlarında eski usûl mektep ve medreseler yerine eğitimde reform, yani müsbet bilimler ile millî kültürü geliştirme düşüncesi yayılmaya başlar.¹ Bu fikirleri savunanlara da Cedîdciler adı verilir. Cedîdciler mektep ve medreselerde okutulan dinî derslerin yanında dünyevî ilimlerin de (tıp, coğrafya, tarih, hendese, riyaziyat, edebiyat) öğretilmesini talep ediyorlardı. Cedîdci aydınların çalışmaları sonunda eski usûl medrese ve mektepler yerine yeni usûl öğretim yapan ve müsbet bilimler öğreten okullar açılmaya başladı. Bu okulların özelliklerine geçmeden önce 19. yüzyılda Türk dünyasındaki mekteplerin durumuna kısaca değinmek istiyoruz.

4.1. Eski Usûl Mektepler

Eski usûl mektepler genellikle mahalle mescidi veya medreselerin hemen yanında olurdu. Her köyde ve her mahallede bir cami bulundurmak gibi bir de mektep bulundurmak müslümanların en eski âdetlerindendi. Hatta caminin olmadığı yerlerde dahi mekteplerin bulunduğu bilinmektedir. Bu mektepler fizikî görünümü itibariyle diğer İslam dünyasındaki mektepler ile

¹ SARINAY, Yusuf: Türk Milliyetçiliğinin Tarihi Gelişimi ve Türk Ocakları, İstanbul, 1994, s. 53

hemen hemen birbirinin aynıdır.² Büyük bir kısmı vakıf malıydı. Bunların bazıları da bağışlarla desteklenirdi. Bu okullarda tahsil ücretsiz olmakla beraber öğretmenlerin geçimini temin etmek ve okulun yakacak ve benzeri ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla az miktarda da olsa para toplanırdı.

Her mektep genellikle bir öğretmen tarafından yönetilirdi. Bu öğretmenler Mekteptar, Damolla veya sadece Molla adı ile anılırdı. Bunlar çocukların mektep içinde ve dışında ikinci babası konumundaydı. Öğretmen ve din adamı olmanın yanı sıra günümüz toplumunda bir öğretmenden beklenen tüm fonksiyonlara da sahiptiler.³ Ayrıca toplumun bazı üyeleri için mektup yazıcısı ve okuyucusu, anlaşmazlıklarda ara bulucu rolü üstlenirdi. Büyük camilerin bulunduğu mahallelerde mollanın yardımcısı olarak çalışan müezzin de bulunurdu. Mollanın olmadığı zamanlar çocukları müezzin okuturdu. Mollalar medrese düzeyindeki talebelerden daha bilgili kimseler değildi. Bunlar daha çok medreseye devam etmeyen talebelerden seçilirdi. Hanım öğretmenler “Hatun” olarak adlandırılırdı. Hatun, genellikle mollanın eşi ve ev kadınıdır. Talebeleri ise kız çocuklarıdır. Hatunun evi mektep olarak kullanılır, hiç bir zaman okul olarak adlandırılmazdı.

Bu mekteplere bulunduğu coğrafyanın iklim şartlarına göre beş-altı yaşından on-on iki yaşına kadar olan çocuklar talebe olarak kabul edilirdi. Mektepler cuma ve bayram günleri hariç her gün açık olurdu. Genellikle sabahdan ikindi vaktine kadar günde ortalama yedi-sekiz saat ders yapılırdı. Talebe mektebe ne vakit gelirse gelsin kabul edilirdi. Sınıfların mevcudu ortalama seksen çocuğa kadar çıkardı.⁴ Standart bir öğretim müfredatı yoktu. Mektebin aslî gayesi; çocuklara dinî bilgilerin yanı sıra Kur'an-ı Kerim'i

² HABLEMITOĞLU, Necip: **Çarlık Rusyası'nda Türk Kongreleri (1905-1917)**, Ankara, 1997, s. 24

³ DEVLET, Nadir : “Cedîdcilik Hareketi”, **Tarih ve Medeniyet Dergisi**, Sayı 15, Mayıs 1995, s. 45

⁴ İSMAIL GASPRINSKI: **Rehber-i Muallimîn**, Bahçesaray, 1998, s. 5

okutmayı öğretmekti. Okul yönetimindeki tasarruf ise tamamen öğreticiye aitti.

Gaspıralı İsmail Beyin verdiği bilgilere göre 1881 yılında Rusya'da on yedi milyon Türk vardır. Bunların da on altı bin mahalle mektepleri ve iki yüz on dört medreseleri mevcut idi. Ortalama her mektepte otuz çocuğun okuduğu düşünülürse yarım milyon Türk evladının sıbyan mekteplerinde ve medreselerde eğitim gördüğü anlaşılmaktadır.⁵

Bu mekteplerde eğitim süresi tam olarak belirlenmemekle beraber, bir çocuk ortalama üç, dört hatta beş sene okula giderdi. Bu zaman süresince çocuklara Elifbâ, Aşr-ı Şerif, Kelâm-ı Kadim, imanın şartları, Heftyek ve yazı dersi gösterilirdi. Bazı mekteplerde bu derslere ilâveten basit aritmetik, tarih ve coğrafya bilgisi de verilirdi. Çocuklar öğretimlerinin herhangi bir kademesinde, hiç bir zaman imtihana tâbi tutulmaz, birkaç yıl okula devam ettikten sonra gerekli bilgileri öğrendi düşüncesiyle mektepten alınarak usta yanına çırak olarak verilir veya Arapça tahsil etmeleri için medreseye gönderilirdi.⁶

Yaşları farklı olan çocuklar öğrenme seviyeleri ve kabiliyetleri dikkate alınmadan aynı sınıflarda öğrenim görürlerdi. Alfabe gösterilir gösterilmez doğrudan ya Arapça ya da Farsça öğretilirdi. Türk çocukları için bu tarz bir öğrenim zor geldiğinden pratik olarak kendi dillerinde okumayı çok zor öğrenirler, hatta çoğu yazmayı bile öğrenemezdi. Okulda geçirdikleri dört-beş yıldan sonra kendi dillerindeki bir yazıyı okumada büyük güçlük çekerlerdi. Çünkü mevcut öğretim sisteminde alfabe öğretiminden sonra hemen Arapça imlâ kaidelerinin öğretimine geçilirdi. Çocuklar için çoğu anlamsız olan bu kelimelerin öğrenimi zor olduğundan öğrenme de yavaş olurdu.

⁵ İSMAIL GASPRİNSKİ : "Türk Yurdcularına", *Türk Yurdu*, C.I, Sayı 7, Şubat 1912, s. 190

⁶ İSMAIL GASPRİNSKİ : *a.g.e.*, s. 4-6

Eski usûl mekteplerde yeni okula başlayan çocuğa önce “Elifbâ” vasıtasıyla iki-üç ay içerisinde bütün harfler öğretilir, sonra Arapça bazı dualar ezberlettirilir, daha sonra da “Heftyek-i Şerif” ayetlerinin öğretilmesine geçilirdi. Bir-iki sene bunun kıraatına devam edilirdi. Birkaç sene talebeye yazı gösterilmez, dinî bilgiler öğretilmezdi. Dersler yalnız Kur’ân okumaya mahsustu. Talebe bir derece Arapçayı öğrendikten sonra yazı dersi gösterilirdi.⁷

Çocuklar altı-yedi saat sınıf içinde bir ders ile meşgul edildiğinden tabii olarak usanırlardı. Yapmış oldukları yaramazlıklar neticesinde de dayak yerlerdi. Mekteplerde ödüllendirme çok az görülmesine rağmen, cezalandırma her zaman var ve hazır vaziyetteydi. Öğretmenler bedenî cezalandırmayı disiplini sağlayan bir araç olarak düşünürdü. Aynı zamanda bedenî cezalandırma iyi huy ve alışkanlık aşılamanın bir aracı olarak görülürdü. En yaygın cezalandırma aracı ise “falaka” adı verilen, öğrencilerin çıplak ayaklarına sopayla vurmaktı.⁸

Yukarıda genel hatları ile ele aldığımız bu eğitim tarzı, yozlaşmaya başlayan ve 19. asrın son çeyreğinde büyük ölçüde bozulan Orta Asya mekteplerinin genel çehresinden ibarettir. 19. asrın son çeyreğinde mektep ve medreseler endüstrileşme ve ekonomik gelişme yönünden süratle değişen hayat şartlarına ayak uyduramamış, bundan dolayı zaman içerisinde nüfuzlarını da kaybetmeye başlamışlardır. Bir de Çarlık Rusyasının bu müesseseleri maddî destekten mahrum kılmak için bunlara ait vakıflara el koymasıyla eski tip mektep ve medreselerin ıslahı kaçınılmaz olmuştu. Rusların bu okullara karşı kayıtsız ve ilgisiz görünen bir tavrı vardı. Mektep ve medreselerde öğrenim gören talebelerin mevcut bilimsel gelişmelere ayak uyduramaması Rus idaresinin işine geliyordu. Her ne kadar bu okullarda

⁷ İSMAIL GASPRİNSKI : a.g.e., s. 6-7

⁸ İSMAIL GASPRİNSKI: a.g.e., s. 7

Rus dilinin öğretilmesi hususunda bazı teşebbüsler olmuşsa da halkın Rusçaya ilgi göstermemesi ve sadece yasak savma kabilinde öğretilmesi neticesinde bu uygulamadan zamanla vazgeçilmiştir. Netice olarak Rus hükümetinin takip ettiği siyaset Müslümanları devletten uzaklaştırarak, cahil kalmalarına sebep olmuştur.

19. yüzyılın sonlarında mekteplerde dinî bilgilerin yanı sıra dünyevî bilgilerin de öğretilmesi mecburiyeti zamanın meselesi hâline gelmişti. Halkın aydınlatılması ve terakki yolunun açılması için yeni hareketlere ihtiyaç duyuldu. Zira körü körüne taklidî davranışlar Müslümanların değer ölçüsü olmuştu. İslamın özünden uzaklaşan Müslümanlar batıl inançlara ait efsanevî şeyleri dinin özüyümüş gibi algılamaktaydılar.

Bu durumdan rahatsız olan münevver tabaka birtakım çıkış yolları aramaya başlar. Nitekim Kazan İli'nde ilk hareketler kendini gösterir. 19. asrın son çeyreğinde Osmanlı eğitimindeki yenileşme ve fikir hareketlerinin de tesiriyle Kırım, İdil-Ural ve Azerbaycan'da kültür ve eğitim sahasında birtakım yeniliklere gidilir.⁹

Türk dünyasını aydınlatmaya çalışan bu hareketler belirgin bir şekilde iki sahada kendini gösterdi. Biri "dinî reform", diğeri de usûl-i cedîd adı altında değerlendirilen eğitim ve öğretimde yenileşme hareketleridir. Önceleri dinî bir görüntü arz eden yenileşme hareketleri zaman içerisinde dünyevî bir vasıf almış ve Türk dünyasının terakkisinde önemli bir rol oynamıştır.¹⁰

Biz bu çalışmamızda eğitim ve öğretimdeki yenileşme hareketlerini "mekteplerde yapılan değişiklikler" şeklinde ele aldık. Dinî sahada yapılan reform hareketleri zaman içerisinde Gaspıralı İsmail Beyin önderliğini yaptığı eğitim ve öğretimdeki yenileşme hareketleri ile birliktelik göstermiş, bu

⁹ YARKIN, İbrahim : "Türkistan'ın Eğitim ve Kültür İşlerine Bir Bakış", Türk Kültürü, Sayı 18, Nisan 1964, s. 144-145

¹⁰ TAYMAS, Abdullah Battal: Kazan Türkleri, Ankara, 1998

çerçevede faaliyet gösterenler de Cedîdci olarak nitelendirilmişlerdir. Cedîdcilere göre Türk dünyasının içinde bulunduğu menfi durumdan kurtuluşunun tek yolu halkı usûl-i cedîde göre eğitim ve öğretime tâbi tutmaktan geçer.

4.2. Gaspıralı İsmail Bey ve Usûl-i Cedîd Mekteplerinin Ortaya Çıkışı

Osmanlı eğitim tarihinde Tanzimat öncesi başlayan eğitim ve öğretimdeki yenileşme hareketleri Tanzimat döneminde de tüm hızıyla devam etmiştir. Bir süre sonra da Türk dünyasını etkilemiştir. İstanbul'a tahsile gelen Türk aydınları başta olmak üzere Türkistanlı aydınlar arasında hızla kabul gören yeni eğitim anlayışı 19. asrın sonlarına doğru Türk dünyasında mahiyetinden çok daha fazla derin izler bırakmış olan usûl-i cedîd hareketini başlatmıştır.

Osmanlı eğitim sahasında görülen usûl-i cedîd hareketi, Rusya Türkleri içindeki münevverler tarafından takdir ve sempati ile takip edilmiş, İstanbul'a tahsile gidenlerin sayısı gittikçe çoğaldığı gibi, burada yayımlanan eserler de yakından takip edilmiştir. Osmanlı'da serdedilen yeni fikirler bu suretle Rusya Türkleri arasında hızla yayılma imkânı bulmuştur.¹¹ Bu aydınların çalışmaları sonucunda eski usûl medrese ve mekteplerin yerine yeni usûl öğretim yapan ve müspet bilimler öğreten okullar açılmaya başlanmıştır.

Türk dünyasında ilim ve teknolojiye geri kalmışlığa bir başkaldırı olarak ortaya çıkan usûl-i cedîd hareketinin ilk temsilcisi ve uygulayıcısı Gaspıralı İsmail Beydir. Rusya Türklerinin eğitim ve kültür hayatında çok önemli hizmetleri olan Gaspıralı İsmail Bey, Kırım'ın Gaspıra köyünde doğan Mustafa Ağanın oğludur. 1849 yılında Kırım asilzâdelerinden İlyas Mirza Kaytazof'un kızı Fatma Hanımla evlenen Mustafa Ağanın ilk çocuğu olan

¹¹ KURAT, Akdes Nimet : "Kazan Türklerinin Medenî Uyanış Devri", *DTCF Dergisi*, C.XXIV, Sayı 3-4, Temmuz-Aralık 1966, s. 117-118

İsmail, 1851 yılında Kırım'ın Bahçesaray ehri yakınındaki Avcıky'de dünyaya gelmiştir. Babası Gaspıra köyünden olduğu için kendisine de Gaspıralı lakabı verilir.¹²

Kırım'ın önemli kültür merkezlerinden biri olan Bahçesaray, İsmail'in çocukluğunun geçtiği yerdir. Alfabeyi Hacı İsmail Efendi adında bir muallimden ğrenen İsmail, on yaşında Akmescit Jimnazı'na gönderilmiş, iki sene burada okuduktan sonra Varonej ehrindeki askerî mektebe nakledilmiştir. Oradan da Moskova Askerî İdadisi'ne yerleştirilen İsmail, bu mektepleri kendine yabancı addederek burada Türk çocuklarıyla arkadaşlık yapmıştır. Moskova Askerî İdadisinde hâkim görüş olan Rus milliyetçiliği fikri İsmail'in ruhunda menfi izler bırakarak okulu terk etmesine vesile olur. 1867 yılında Girit'te kan döken asilere karşı İdadi'den dost olduğu arkadaşı Mustafa Mirza Davud ile Osmanlı ordusuna katılmak için İstanbul'a gitmeyi düşünmüşse de pasaportları olmadığı için bunu başaramamışlardır.

Bu olaydan sonra Moskova'daki okuluna geri dönmeyen İsmail Bey, henüz on yedi yaşındayken Kırım'daki Zincirli Medresesinde Rusça ğretmenliğine başlar. Burada ğretmenlik yaparken Rusya'daki fikir hareketlerini ve Rus edebiyatını tetkik etme imkânı bulur. 1869 yılında taltif ile Yalta'da bulunan Dereköy Mektebine muallim olarak tayin edilir. Burada da iki yıl öğretmenlik yaptıktan sonra tekrar Bahçesaray'daki eski vazifesine döner.¹³

1871 yılında Osmanlı ordusunda zabıt olma ideali ile İstanbul'a gitmeyi düşünmüşse de yarım kalan tahsili yüzünden bu idealini gerekleştirmeyeceğini düşünerek, tahsilini tamamlamak ve Batı'yı yakından tetkik etmek amacıyla 1872 yılında Paris'e gider. Kısa zamanda Fransızca'yı öğrenerek geçimini tercüme ve tercmanlıkla kazanmaya başlar. Geriye kalan zamanını ise Batı eğitim sistemini ve fikir cereyanlarını öğrenmekle geçirir. Daha sonraları Paris'teki intibaları ve Batı medeniyeti ile

¹² KIRIMER, Cafer Seydahmet : **Gaspıralı İsmail Bey**, İstanbul, 1934, s. 12-13

¹³ KIRIMER, Cafer Seydahmet : **a.g.e.**, s. 18

ilgili görüşlerini ele aldığı “Avrupa Medeniyetine Bir Nazar-ı Muvazene” adlı eserini yayınlar.¹⁴

1874 yılında İstanbul’a gelen İsmail Bey askeriyede tercümanlık yapan amcası Halil Efendinin yanında kalır. Rusçanın yanı sıra Fransızca’yı da öğrenen İsmail Beyin arzusu Osmanlı ordusunda zabıt olmaktır. Bu ideale ulaşabilmek için çok uğraşmışsa da müracatı uzun süre sürüncemede kalmış ve nihayet akamete uğramıştır. İstanbul’da kaldığı süre içerisinde Osmanlı eğitim sistemindeki yenileşme hareketlerini, devletin idaresini ve milletin içtimâî meselelerini yakından inceleme fırsatı bulur.

1875 yılında Kırım’a dönen İsmail Bey 1878’de Bahçesaray Belediye Başkanlığına seçilinceye kadar resmî bir görev almamış, içtimâî meselelerle ilgili tetkiklerde bulunmuştur. 1878-1883 yılları arasında Bahçesaray Belediye Başkanlığı yapan İsmail Bey, 1882 yılında Kazan eşrafından olan Akçuralar ailesinden İsfendiyar Beyin kızı Zühre Hanım ile evlenir. İsmail Beyin ideallerini gerçekleştirmede en büyük destekçisi olan Zühre Hanım, manevî desteğinin yanı sıra eşine önemli oranda maddî destekte de bulunmuştur.¹⁵

İsmail Bey uzun ve meşakatli çabalar sonucu 1883 yılında Tercüman adıyla müstakil bir gazete çıkartır. Bu gazete uzun yıllar Türk dünyasının en çok okunan gazetesi olma ünvanını alır. İsmail Bey Tercüman gazetesini çıkartmaktaki gayesini şu şekilde ifade eder :

“Halk indinde mektep, okumak, tahsil, ilim ve ders gibi lafızların hakiki manaları meçhul olduğu hâlde bu lafızlara karşı besledikleri muhabbet ve hürmet bana hayli ümitler verdiğiinden halkın nazar ve hissiyatını

¹⁴ ÖLKÜSAL, Müstecib : “Büyük Düşünür ve Öğretmen Gaspıralı İsmail Bey”,Türk Kültürü, Sayı 337-338, Mayıs-Haziran 1991, s. 90-91

¹⁵ ERTEM, İnci: "Dedem, İsmail Gaspıralı", Türk Kültürü, Sayı 337-338, Mayıs-Haziran 1991, s. 71-72

sermayeden addedmiştim. Binaenaleyh, efkâr-ı umûmiyeyi uyandırıp celbetmek, ıslah edilecek mekteplere muallim yetiştirmek ve bunların maaşlarını temin etmek ile beraber ahalinin cehl ve taasubunu kuşkalandırmamak üzere içe başlamak lâzım idi. Bu maksada binaen 1883 senesi Bahçesaray'da "Tercüman" gazetesi tesis edildi." ¹⁶

Tercüman, Rusya'da yayımlanan ilk Türk gazetesi değildir. Fakat üstlendiği misyon ve verdiği mesajlar ağıısından en önemlisidir. 1903 yılına kadar haftalık çıkmış, 1903-1912 yılları arasında haftada birkaç nüsha ile yayım hayatına devam etmiş, nihayet 1912 yılından sonra da günlük olarak yayım hayatına devam etmiştir. 1916 yılına kadar tam otuz üç yıl aralıksız bir şekilde yayımlanmıştır.¹⁷

İsmail Bey, Tercüman gazetesindeki yazıları ve eserlerindeki fikirleriyle eğitim ve kültür alanında yapılmasını istediği ıslahatçı fikirlerini ortaya koyarak, hayatını Türklüğün cehalet ve taasuptan kurtulup yükselmesi uğrunda vakfetmiştir. Muhtelif zamanlarda Türkistan, Türkiye, Mısır ve Hindistan'a giderek müslümanların ilim ve teknolojiye çağdaş ülkeler seviyesine çıkabilmeleri için konferanslar vermiştir.

Ona göre müslümanların içinde bulunduğu geri kalmışlıktan kurtulabilmesi ancak eğitim alanında yapılacak reform ile mümkündür. Bu da yeni bir eğitim sisteminin inşası ile gerçekteşebilir. Eğitimdeki yenileşme hareketlerinin mekteplerden başlamasını düşünen Gaspıralı İsmail Bey, içe, çıkartmakta olduğu Tercüman gazetesi vasıtasıyla fikirlerini neşretmekle başladı. Halka kırk gün içinde çocuklara okuma yazma öğreteceğini duyurdu. Daha sonra 1884 yılında Bahçesaray'ın Kaytmaz Ağa mahallesindeki harebe bir mektebi tamir ettirdi. Bekir Efendi adında bir zatı usûl-i savtîye metodu ile

¹⁶ İSMAİL GASPRİNSKİ : a.g.m., s. 192

¹⁷ KAFALI, Sevgi: İsmail Beğ Gaspıralı'nın Fikir Dünyası ve Batı Türklüğü, **Türk Kültürü**, Sayı 337-338, Mayıs-Haziran 1991, s. 12-13

alfabe öğretiminin nasıl yapılacağı ve pedagojik bir eğitimin önemli özellikleri hakkında eğittikten sonra bu okulda muallim olarak görevlendirir. Böylece Gaspıralı İsmail Bey, programını kendi hazırladığı ilk Cedîd mektebini eğitime açmış oldu.¹⁸

Bahçesaray'da açılan bu okulda usûl-i cedîde göre eğitim yapılmış ve altı ayda okula yeni başlayan çocuklar okuma, yazma, hesap, ilmihâl bilgileri öğrenmiş, cemaat huzurunda yapılan imtihan sonucunda diploma almışlardır.¹⁹

Yeni metotla eğitim yapan bu mektepte alfabe öğretiminde Gaspıralı İsmail Beyin Hâce-i Sıbyan adlı eseri okutulur. Usûl-i savtîye metoduna göre yazılan bu eserde harflerin seslerinden hareketle çok kısa zamanda çocuklara Türkçe okuma ve yazma öğretilir. Tahsil süresi üç yıl olarak tespit edilen bu okulun ders programı; Türkçe, kıraat-ı Kuran, ilmihâl, hüsn-i hat, sarf-ı Türkî, zihnî hesap, amal-i erbaa, tarih-i İslam, coğrafya ve tarih derslerinden ibaretti.

On iki talebenin kayıt olduğu bu okulda ilk başta günde dört saat ders yapıldı. Yeni usûl ile eğitim ve öğretimin halk tarafından benimsenmeye başlanması üzerine eski tarz eğitimi savunanlar (Kadimciler), yeni mektep ve usûlû halkın nazarından düşürmeye çalıştılar. "Çabuk öğrenilen ilim çabuk unutulur, dinî mektepler bozulacak" gibi bahanelerle yeni mektebe karşı dört bir yandan hücumla başladılar. Gaspıralı İsmail Bey, bu hücumlara karşı koyabilmek için Bahçesaray pazarındaki bir kahvehanede "Akşam Mektebi" açar. Burada yirmi kadar hamal ve bakkal çırağına kırk gün bizzat kendisi ders vererek okuma ve yazmayı öğretir.²⁰

Tercüman'da yazmış olduğu yazıların da tesiriyle, savtî metotla alfabe

¹⁸ İSMAİL GASPRİNSKİ: Hâce-i Sıbyan, Bahçesaray, 1894, s. 1

¹⁹ İSMAİL GASPRİNSKİ: a.g.e., s. 1

²⁰ İSMAİL GASPRİNSKİ: a.g.e., s. 1

öğretiminin nasıl yapılacağını öğrenmek isteyen muallimler, Kafkasya'dan, Rusya içlerinden Bahçesaray'a gelmeye başladılar. Bunlar Gaspıralı'nın "Birinci Numûne Mektep" adı altında açtığı okulda bir-iki ay eğitime tâbi tutuluyor, sonra da öğrenmiş oldukları savtî metotla eğitim yapmaları istenerek memleketlerine gönderiliyorlardı.

Kazan'ın batısındaki Nijni Novgorod şehrinde her yıl yaklaşık bir ay devam eden bir panayır düzenlenmekte idi. Mekerce panayırı adı verilen bu panayıra Kafkasya, Asya ve Rusya'nın her tarafından Müslüman tüccarlar katılırdı. Gaspıralı İsmail Bey, bu panayıra giderek orada bulunan Müslüman tüccarlara yeni metod eğitimin faydaları hakkında propagandalar yaptı.²¹

Bahçesaray'daki Numûne Mektep'te muallimlik yapan Bekir Efendiyi 1887 yılında Rezan vilayeti, Han Kerman beldesine göndererek "İkinci Numûne Mektebi" açmasını sağılayan Gaspıralı İsmail Bey, Nijni Novgorod, Tambof ve Penza vilayetlerindeki Türkler arasında yeni metotla eğitim ve öğretimin yaygınlaşmasını sağladı.

Gaspıralı'nın başını çektiği bu faaliyetler neticesinde Türk dünyasındaki Müslümanlar maarife dört elle sarıldı. Bahçesaray'daki Numûne Mektep'te yeni mekteplerin ne şekilde tanzim edileceğini ve öğretim metotlarını öğrenen yaklaşık seksen öğretmen, verdikleri söze binaen Rusya'nın her vilayetinde bir kaç mahalle mektebini ıslah ettiler.

Rusya Türklerindeki bu gelişmelere mukabil Türkistan'daki inkişaf çok geriydi. Buradaki yenileşme hareketlerini zayıf gören Gaspıralı İsmail Bey, 1893 yılında Türkistan'a gider. Burada Farsçanın ön plânda olduğunu, Türkçeye fazla itibar edilmediğini görür. Semerkant'ta Orenburglu tüccar Abdulgani Beyin evinde savtî metotla Türkçe öğretimi yapmak üzere "Üçüncü Numûne Mektebi" açar. Bakülü Abdulceyyid Beyin muallimliğinde

²¹ KIRIMER, Cafer Seydahmet: a.g.e., s. 107

talebelere yeni metotla Türkçe okuma ve yazmayı öğretir. Lakin üç ay sonra gayri resmî eğitim yapılan bu yer hükümet tarafından kapatılır. Fakat bu süre zarfında ahali yeni metodun faydalarını idrak etmiş, hızla mekteplerini ıslah yolunu seçmiştir.

Gaspıralı İsmail Beyin 1884 yılında Bahçesaray'da başlatmış olduğu sıbyan mekteplerindeki yenileşme hareketleri, bu faaliyetler neticesinde Kaşgar'a kadar yayılır. Yirmi sene içinde Rusya'daki cami ve mescitlerin yanında bulunan mektep ve medreselerin hemen hemen tamamı usûl-i cedide göre eğitim yapan müesseseler hâline gelir. Maarife karşı millette uyanan bu istek sonucunda altı bine yakın mektep açılır. Bu usûl ile yapılan eğitim neticesinde özellikle Rusya Türkleri arasında okuma yazma bilmeyen genç kalmaz.²²

Bütün bu yenilikler yapılırken Rusya hükümetinden veya vakıf akarından herhangi bir maddî yardım alınmamıştır. Zengin tüccarların maddî yardımları ve halkın bağışlarıyla binlerce Türk mektebi açılmış, eski mektepler ıslah edilmiştir. Bu okulların açılmasında manevî desteklerinin yanı sıra maddî destekte de bulunan zevat arasında Bakülü Hacı Zeynelabidin Takiyef, Orenburglu Hüseyinof Kardeşler, Sibiryalı Hacı Nimetullah, Akçuraoğulları, Apanayoğulları ve Abdulmennanoğulları'nı sayabiliriz. Ayrıca "Cemiyet-i Hayriye", "Terbiye-i Etfal" gibi yardım dernekleri kurularak Cedîd mektepleri maddî açıdan desteklenir.²³

4.3. Cedîdcilik Alanındaki Gelişmeler

Rusya Türkleri arasında ortaya çıkan Cedîdcilik hareketi, ilk başta dinî düşüncelerin yeniden gözden geçirilmesi şeklinde zuhur etmiş, 1880'lerden

²² KIRIMLI, Hakan: *Kırım Tatarlarında Millî Kimlik ve Millî Hareketler (1905-1916)*, Ankara, 1996, s. 56

²³ HAYİT, Baymirza: *Sovyetler Birliği'ndeki Türklüğün ve İslamın Bazı Meseleleri*, İstanbul, 1987, s. 87-88

sonra eğitim ve kültür alanında yenileşme şeklinde faaliyetlerine devam etmiştir. Dinî sahadaki reform hareketleri zaman içerisinde önderliğini Gaspıralı İsmail Beyin yaptığı eğitim ve öğretimdeki yenilikleri ifade eden usûl-i cedîd hareketi ile birleşerek genel manâda “Cedîdcilik” adı altında anılır olmuştur.

Gaspıralı İsmail Beyin teşvikleri ile açılan usûl-i cedid mektepleri gösterdiği başarı neticesinde Türkistan’ın birçok şehrinde de açılır ve taraftar bulur.²⁴ Özellikle Gaspıralı İsmail Beyin Türkistan’ı ziyaretinden sonra mektep açma faaliyetleri yoğunlaşır. 1901 yılında Münevver Kâri tarafından ilk usûl-i cedîd mektebi açılır. Bunu 1903’te Mahmud Hoca Behbûdî’nin Semerkant’ta açtığı okul takip eder. Daha sonra İşan Hoca Hanî, Şakircan Rahimî, Semî Kâri, Kayyum Ramazan başta olmak üzere pek çok idealist mektep hocalarının gayretleri ile Taşkent ve muhtelif illerde usûl-i cedîd mektepleri açılır.²⁵

1905 yılında Rusya’da meşrutiyetin ilânından sonra usûl-i cedîd hareketi daha da güçlenerek bütün Türklerin medenî uyanış hareketi hâline gelir. Çocuklara kısa yoldan okuma ve yazmayı öğretmek amacıyla başlayan bu cereyan, yalnız mektepleri ıslah meselesinden ibaret kalmayıp kültürel ve sosyal hayatta da etkin olmaya başlar. Rusya’da ilân edilen meşrutiyetin getirdiği hürriyet havası, halkı Cedîdcilere daha da yaklaştırır. Rusya Türklerinin binlerce köyünde sadece halkın desteği ile sayısız mektepler açılır.²⁶

Fakat bu hürriyet havası uzun sürmez. Çok geçmeden Çar hükûmeti Cedîd mekteplerini gözetim altına alır. Cedîdcilik hareketi 1910’dan sonra Osmanlı toplumundaki gelişmelerin de tesiriyle bir teşkilat karakteri arz

²⁴ Cedidciliğin Tarihi Gelişimi Hakkında Bkz. HAYİT, Baymirza: **Türkistan Devletlerinin Millî Mücadeleleri Tarihi**, Ankara, 1995, s. 192-198

²⁵ SARAY, Mehmet : **Türk Dünyasında Dil ve Kültür Birliği**, İstanbul, 1993, s. 44-45

²⁶ KIRIMLI, Cafer Seydahmet : **a.g.e.**, s.112-113

etmeye başlar. Buhara Emirliği'ndeki Cedîdciler 1910 yılında "Cemiyet-i Terbiye-i Etfal" isimli bir teşkilat kurar. Bu teşkilat Türkistan ve Buhara Emirliği'nden İstanbul'a gönderilen talebeleri maddî ve manevî yönden destekler. Türkistan'daki Cedîdciler ise "Maarif ve Bereket" adı altında bir cemiyet kurarak maarif ve kültür alanında faaliyetler gösterir.²⁷

1917 Ekim ihtilâlinden sonra Türkistan'daki isyanları bastırarak duruma hâkim olan Sovyetler Birliği hükümetleri eğitim siyasetini de değiştirmeye başlar. Cedîdcilik hareketi de kendine yeni bir yol takip etmek zorunda kalır. Türkistan'daki Cedîdciler Münevver Kâri önderliğinde "Şura-yı İslâm" adı altında yeni bir teşkilat kurar. Türkistan'daki kültürel faaliyetlere destek vermek amacıyla kurulan bu teşkilat, aynı zamanda ülkenin Türkistanlılar tarafından yönetilmesi için siyasî faaliyetlerde de bulunur. Halkta siyasî bilincin gelişmesine de zemin hazırlar. Türkistan'a "Millî Muhtariyet" kazandırmak yönünde toplantılar düzenler.²⁸

Türkler kendi aralarındaki Cedîdci-Kadimci gruplaşmalarını bir yana bırakarak millî düşüncenin istikbâlini düşünmek mecburiyetinde kalır ve birlikte hareket etmeye başlarlar.²⁹ Türkeli, Türk Sözü, Uluğ Türkistan, El Bayrağı, Çolpan gibi yayımlarla millî kültür politikalarını devam ettirmeye çalışırlar.

Kızıl yönetim evvela dinî eğitimi yasaklar. İdealist Türk muallimler "millî burjuva ideolojisi"ni yürütenler olarak ilân edilir. Çoğu sürgüne gönderilerek birtakım cezalara çarptırılır. Cedîdcilerin çıkartmakta olduğu gazete ve dergiler kapatılarak, Cedîdizm ideali yok edilmeye çalışılır. Bilhassa 1937 ve 1938 yıllarında binlerce öğretmen, yazar, idareci sürgüne gönderilir.³⁰

²⁷ HAYİT, Baymirza : **Sovyetler Birliği'ndeki Türklüğün ve İslamın Bazı Meseleleri**, İstanbul, 1987, s. 86-87

²⁸ HAYİT, Baymirza : **Türkistan Devletlerinin Millî Mücadeleleri Tarihi**, Ankara, 1995, s. 245-252

²⁹ KOÇAR, Çağatay : "Türkistan'da Cedîdçilik Hareketinin Başlaması", **Türk Kültürü**, Sayı 269, Eylül 1985, s. 23

³⁰ YARKIN, İbrahim : **a.g.m.**, s. 145

1917 Ekim ihtilâlinden sonra Cedîdcilerin toplumdaki misyonu da değişir. Halk arasında gizli faaliyetler sürdürerek teşkilatlanırlar. Birtakım sosyal aktivitelerle faaliyet alanlarını genişletirler. Yerel gazete ve dergiler çıkartmak, amatör tiyatro grupları kurmak, kütüphaneler açmak gibi faaliyetlerde bulunurlar. 20. asrın ilk çeyreğinde de cedîdcilik, bütün Türk dünyasında siyasî bir akıma dönüşür.

Türk dünyasında 19. asrın son çeyreğinde ortaya çıkan ve 20. asrın ilk yarısına kadar mevcudiyetini devam ettiren usûl-i cedid mekteplerinin faaliyetleri sonucunda;

1. Eğitim alanında yapılan reformlarla millî okulların açılması sağlandı.
2. Açılan bu yeni okulları maddî ve manevî açıdan desteklemek amacıyla hayır cemiyetleri kuruldu.
3. Türk dünyasını ortak bir dil etrafında birleştirme ideali çerçevesinde millî bir basın oluştu.
4. Okur-yazar oranı artırılarak halkın eğitim seviyesi yükseltildi.
5. Kız çocuklarının okutulmasına önem verildi.
6. Müslüman cemiyetin yaşayış tarzı modernleşti.
7. Millî aydınlar zümresi oluştu.³¹

Kızıl yönetimin baskıcı siyaseti karşısında Cedîdcilerin millî kültürün tekâmülü ve millî devlet kurma yolundaki faaliyetleri 20. asrın ikinci yarısında durma noktasına gelmiştir.

4.4. Eski Mektepleri Cedîd Usûle Koyma Şekli

Rusya Türkleri içinde usûl-i cedîd üzere eğitim ve öğretim anlayışı yaygınlaşmaya başlayınca, mevcut sıbyan mekteplerinin düzenlenmesi hususunda birtakım karışıklıklar ortaya çıktı. Gaspıralı İsmail Bey, bu

³¹ HABLEMİTOĞLU, Necip : a.g.e., s. 19-20

keşmekeşliği ortadan kaldırmak amacıyla eski usûl mekteplerdeki sınıfların ve öğretim programının ne şekilde düzenleneceğini birtakım kurallara bağladı.

Bu kurallara göre, iyi Kur'an okuyan ve yazıya başlayan talebeler bir sınıf, bunlardan geri olanlar ve Heftyek okuyanlardan da bir sınıf oluşturulmaktaydı. Alfabeyle yeni başlayanlar ile Cedîd usûlü öğrenim görmek üzere okula yeni kaydolanlar da ayrı bir sınıf olarak değerlendirildi.

Bunların cümlesine, yani üç sınıfa da "Hâce-i Sıbyan" adlı kitap okutularak okuma ve yazmaya başlatıldı. İyi Kur'an okuyanlar ve Heftyek okuyan talebelere bir-iki haftada Hâce-i Sıbyan tamamlatılarak bu talebelerin Arapça okuma dersine geçmeleri, böylece daha iyi bir şekilde Kur'an okumaları sağlandı.

Alfabeyle yeni başlayanlar ile okula yeni kayıt olan çocuklara ise Hâce-i Sıbyan yavaş yavaş izah edilerek okutuldu. Kitap bitirdikten sonra Kelâm- Şerif okumaya ve kalem ile meşk, hesap, ilmihâl ve sarf-ı Türkî derslerine geçildi.³²

Eğer okulda eski talebe bulunmayıp dersler yeni gelen talebeler ile başlayacak ise ilk önce bir sınıf açılıp yukarıda izah edildiği gibi altı ay ders verilir. Sonra yeni gelen talebeler kabul edilir. Böylece mektep iki sınıflı olur. Altı ay sonra tekrar yeni talebeler alınarak üçüncü sınıf teşekkül ettirilir. İkinci senede, yani dördüncü kabulde dört sınıf tertip edilmiş olur ve dördüncü sınıf talebeleri okuldaki eğitimini tamamlayarak diploma alırlar.

Yeni mektebe ilk kaydını yaptıranlar birinci sınıf olarak kabul edilir. İkinci sınıf; bunlardan önceki talebelerin oluşturduğu sınıftır. Üçüncü sınıf daha büyükler, dördüncü sınıf ise en büyükler olup mezun olacak talebelerden müteşekkildir.

³² İSMAIL GASPRİNSKİ : Rehber-i Muallimîn, Bahçesaray, 1898, s. 19

Birinci sınıf hariç tüm sınıflarda birer “sınıf başı” talebe tespit edilerek öğretmene yardımcı olması sağlanır.

Her altı ayda basit bir imtihan yapılır. İmtihanda başarılı olan talebeler bir üst sınıfa geçer. İmtihani geçemeyen talebeler ise aynı sınıfı tekrar ederler. Senede bir kez ise umûmi imtihan yapılır.³³

4.4.1. Öğretmenlerin Yetiştirilmesi

Osmanlı eğitim sistemi içerisinde ihtiyaç duyulan öğretmenler devlet tarafından açılan Darülmuallimîn, yani öğretmen okullarında yetiştirilen talebeler vasıtasıyla karşılanmakta idi.

Rusya'daki usûl-i cedîd mekteplerinin ihtiyacı olan öğretmenler ise Darülmuallimînden yetişmediler. Çünkü Rusya'daki Türklere ait öğretmen okulu yoktu. İhtiyaç duyulan bu öğretmenlerin yegâne menşei 1883 yılında Bahçesaray'da Gaspıralı İsmail Bey tarafından tesis edilen “Numûne Mektebi” olmuştur. Her yıl Rusya'nın muhtelif bölgelerinden buraya birçok öğretmen adayı gelerek usûl-i cedîde göre yapılan eğitim ve öğretimin teorik ve pratiğini öğreniyorlardı. Kursu gelen öğretmenlerin tahsil süresi üç ile dört hafta arasında değişiyordu. Bunlardan dua dâhil hiç bir karşılık beklenmiyordu. Sadece memleketlerine döndükleri zaman kendileri gibi yeni metot eğitim ve öğretimi öğrenmek isteyen en az iki öğretmeni yetiştirmeleri isteniyordu. Aynı zamanda burada tahsilini tamamlayan öğretmenlere Gaspıralı İsmail Bey tarafından diploma da veriliyordu.³⁴

Yeni açılan mekteplerin öğretmen ihtiyacını bu şekilde karşılamak hayli güçtü. Zira yetiştirilen öğretmenlerin sayısı yeni açılan mekteplerin ihtiyacını karşılamada yetersiz kalıyordu. Bu açığı kapatabilmek için

³³ İSMAIL GASPRİNSKİ : a.g.e., s.20

³⁴ İSMAIL GASPRİNSKİ : a.g.m., s. 190-195

Mahmud Fatih Efendi, Orenburg'da gayri resmî olarak "Muallim Dersanesi" açtı. Burada yetişen öğretmenler İdil-Ural ve Sibiry'a'da yeni metotla eğitim yapılmasına vesile oldular.

Cedîd mekteplere öğretmen yetiştirmek amacıyla açılan okullar arasında etkili olan bir diğer öğretmen okulu, Alimcan Barudî'nin açtığı okuldur. Kazan münevverlerinden olan Alimcan Barudî Efendi medresesinde "Muallim Şubesi" açarak yeni metotla eğitim yapan birçok öğretmen yetiştirdi.³⁵ Burada yetişen öğretmenler de Rusya içlerindeki Cedîdcilik hareketinin gelişmesinde önemli rol oynadılar.

4.4.2. Okul Yönetimi

Usûl-i cedîde göre eğitim yapılacak bir mektebi muntazam bir şekle koymak için başta şu iki hususa özellikle dikkat edilir. Birincisi, mekteplerin, çocuğun oturabileceği, içi aydınlık ve sıcak, tabanı döşemeli ve sıraları olan, yazı yazmak için duvarda "yazar-bozar" tahtası bulunan bir bina şeklinde tefriş edilmesi; ikincisi de, mektebin kâfi miktarda vakfı yoksa, muallim efendiye rahat geçinebileceği kadar maaş bağlanmasıdır.³⁶

Eski usûl sıbyan mekteplerinde talebeye gösterilen dersler, usûl-i cedîd üzere eğitim yapan mekteplerde iki senede daha mükemmel bir şekilde verilir. İki senelik zaman içerisinde çocuklara okuma, yazma, ibadet, ilmi hâl, kıraat-ı Kur'an, bir miktar hesap ve dil bilgisi kaideleri öğretilir.

Yeni metotla eğitim yapan okullarda uyulması gereken temel kurallar şunlardan ibarettir:

1. Çocuklar yedi yaşına gelmeden okula kabul edilmez.
2. Usûl-i cedîde göre yapılan eğitimde çocuklar aynı zamanda okula

³⁵ GEORGEON, François (Çev: Alev Er): *Türk Milliyetçiliğinin Kökenleri Yusuf Akçura (1876-1935)*, Ankara, 1996, s. 54

³⁶ İSMAIL GASPRINSKI : a.g.e., s. 18

başlarlar. Yıl sonunda yapılacak olan genel imtihanda başarılı olan talebeler bir üst sınıfa geçerler, başarısız olanlar ise aynı sınıfı tekrar ederler.

3. Bir sınıf kırk talebeden fazla olmamalıdır. Şayet bir sınıfta kırktan fazla öğrenci olursa mutlaka muallim muavini bulundurulması gerekir.

4. Talebenin mektebe kabulü yılda iki kez olmalıdır. Okula başlama zamanı da vilayetin durumuna göre tesbit edilmelidir. Her zaman okula öğrenci kabul edilmez.

5. Aynı zamanda okula başlayan çocuklar bir sınıf olarak kabul edilecek, hepsine de aynı zamanda Elifba gösterilecektir. Her ne kadar insanların istidad ve kabiliyetleri birbirinden farklı ise de bu durum onların beraber ders görmelerine mâni değildir. Bilakis aynı zamanda okumaya başlamaları, arkadaşlarından geri kalmak istememelerine vesile olur.

6. Mektepler üç ya da dört sınıftan müteşekkil olmalıdır. Mektebin üç sınıflı olması muallim için daha iyidir. Dört sınıf olmasında herhangi bir sakınca yoktur, ancak beş sınıf olursa derslerde ilerleme sağlanamaz.

7. Mektep üç sınıf olursa, birinci sınıfı okula yeni başlayanlar teşkil eder. Bunlar Elifbâ okur ve yazarlar. Ders aralarında zihnî hesap ile meşgul edilirler. İkinci sınıf talebeleri Türkçe ve Arapça okurlar, zihnî hesap yaparlar, rakam yazmaya ve kalem ile yazı yazmaya başlarlar. Üçüncü sınıf talebeleri ise, Türkçe ve Arapça, ilmihâl, usûl-i ibadet, Türkçe dil bilgisi kaideleri ve ilmî hesap dersleri görürler. Ezberden yazı yazmaya devam ederler.

8. Bir çocuğun yedi-sekiz saat aralıksız bir şekilde ders görmesi mümkün değildir. Tıbben ve ruhen talebelere istirahat vererek okutmak lâzımdır. Ders süresinin sabahtan öğleye kadar üç saat ve öğle namazından sonra iki saat olmak üzere toplam beş saat olması yeterlidir. Her dersten sonra on dakika teneffüs verilmelidir. Teneffüste çocukların ders yapmasına müsadde edilmemelidir. Öğle vaktinde okul yarım saat veya kırkbeş dakika tatil edilmeli, talebelerle beraber camide namaz kılınmalıdır.

9. Okul, cuma günleri, ayrıca bayramlarda birer hafta tatil edilmelidir.

10. Usûl-i cedîde göre yapılan eğitim ve öğretimde senede on ay ders yapılmalı, yaz mevsiminin en hararetli ve sıcak ayında mektep tatil edilmelidir. Tatilde mümkün olduğu kadar çocukların dinlenmesine imkân sağlanmalıdır.

11. Talebeyi sıkmadan ve yormadan okutmak lâzımdır. Bunun için dersleri 45 dakika ile sınırlı tutmalıdır. Bir sınıf günlük eğitimini tahminen bir saat okuma, bir saat yazma, bunların arasında yarım saat zihni hesap, bir saat ilmi hâl ve bir saat Türkçe dil bilgisi, ezber yazı ile geçirmelidir. Böylece, farklı derslerle öğretim yapılırsa, talebeler okuldan ve dersten sıkılmazlar, ayrıca zihinleri de yorulmaz. Her saat ayrı bir ders okutmak zor bir şey değildir, ama bütün ders saatinde yalnız bir ders ile uğraşmak zihni yorar. Hiçbir çocuk beş saat yazı yazamaz veya kitap okuyamaz.

12. Talebeleri azarlamaya, dövmeye gerek yoktur. Usûl-i cedîde göre eğitim yapılan bir mektepte tembel talebe olmaz, mektepten nefret eden görülmez. Bütün çocuklar okula gönüllü gelir, hevesle okur. Ancak, gerektiği zaman nasihat verilebilir, söz ile ikaz edilebilir. Aferinnâme verilmez.

13. Her hafta sonunda talebeye haftalık tezkere verilmelidir. Buna hafta boyu derslerini dikkatli bir şekilde okuyup bitirdiği işaret edilip “aferin” yazılmalıdır.

14. Mektep pencerelerinin büyük olmasına ve sınıf içinin aydınlık olmasına dikkat edilmelidir. Döşemesi temiz ve kışın sıcak olması gerekir. Soğuk sınıfta ders vermek ilim öğretmek değil, günahsız çocukları cezalandırmaktır. Mualimler bu hususta cemaate ve büyük adamlara müracat ederek mektebi hoş hâle getirmelidir.³⁷

4.4.3. Ders Programı

Gaspıralı İsmail Bey, usûl-i cedîd mekteplerinin tahsil süresini üç yıl olarak belirlemiştir. Bu mekteplerde okuyan kız ve erkek çocuklara

³⁷ İSMAIL GASPRİNSKİ : a.g.e., s. 8-11

okutulacak dersler öğretmen tarafından haftalık ders cetveli şeklinde tespit edilerek önceden bildirilmelidir. Öğretmen ders programını tanzim ederken mektebin sınıflarına ve talebelerin durumuna göre hareket etmeli ve hangi günde, kaç saat, hangi dersi kendisi vereceğini, hangi dersi sınıfbaşı olan talebenin vereceğini ve hangi günde de kitaptan çalışacağını önceden bildirmelidir.

Sınıf başı olan talebeler ders verirken, öğretmen dersi kontrol etmeli, ayrıca sınıf başına derste anlatacağı konu ile ilgili bire bir ders vermelidir.

Her dersten sonra on dakika teneffüs molası verilmeli, böylece talebelerin dinlenmesi sağlanmalıdır.

Günde dört saatten haftada toplam yirmi dört saat verilen bu dersler; kıraat-ı Arabî, kıraat-ı Türkî, ezber yazı, hüsn-i hat, ilmihâl, sarf-ı Türkî ve ilm-i hesap derslerinden ibarettir.³⁸

4.4.4. Ders Verme Usûl ve Kaideleri

Eski eğitim ve öğretim metodunu tenkit eden Gaspıralı İsmail Bey, bu mekteplerde doğru usûlle eğitim yapıldığı takdirde beş senede öğretilen bilgilerin iki sene içerisinde öğretilbileceği fikrini savunur. Kalan üç senede de daha bir çok bilginin verilebileceğini söyler.

İslam dininin ilmi emretmesine, muallimlerin gayretlerine ve birçok maddî fedakârlığa rağmen Müslümanların geri kalmasını mekteplerdeki öğretim usûllerinin yanlışlığına dayandırır.³⁹

Ona göre mektep idare etmek, ders vermek ayrı bir ilimdir. Şayet ilmî usûllerle öğretim yapılırsa öğretmenlerin gayretleri, çocukların cihan-değer zamanları, ebeveynin parası boşa gitmez.

³⁸ İSMAIL GASPRİNSKİ : a.g.e., s. 27-29

³⁹ İSMAIL GASPRİNSKİ : a.g.e., s. 3-4

Gaspıralı İsmail Bey, Hâce-i Sıbyan adlı eserinde usûl-i cedîd metoduyla öğretim yapan öğretmenlerin, ders verirken özellikle şu konulara dikkat etmesini ister :

Dersler sınıf sınıf işlenmelidir. Yeni bir sınıftaki bütün çocuklar o ders saatinde aynı ders ile meşgul olmalı, her bir çocuğa farklı ders gösterilmemelidir.

Sınıftaki bir talebe dersi okuturken, diğer çocuklar da kitaplarından onu takip etmelidir. Çocuk yanlış okuduğu zaman öğretmen müdahale etmeli, öğrencinin biri bilemediğinde ikincisine sormalı, kimse bilmezse hoca kendisi doğruyu söylemelidir.

Derslerde bilgiler azar azar verilmeli, talebe verilen dersi iyice anlamadan başka bir derse geçilmemelidir.

Çocukları dersten usandırmamak için yarım saat okuma gösterdikten sonra yarım saat de yazı dersi gösterilmeli ve ders arasında matematik gibi dersler gösterilerek talebe rahatlatılmalıdır.

Her gün talebeye yeni bir şey öğretmeli, böylece çocuklarda derse karşı ilgi uyandırılmalıdır. Otuz talebelik mekteplerde ise her dersi iki veya üç gün tüm çocuklara tekrar ettirmeli, ayrıca talebeler derslerde öğrendiklerini defterlerine yazmalıdır.⁴⁰

Bu şekilde, usûlüne uygun öğretim yapıldığı takdirde günde dört ya da beş saatlik öğretim yeterlidir.⁴¹

4.4.5. Alfabe (Türkçe) Öğretimi

Gaspıralı İsmail Beyin en kutsî davası ilk mekteplerin ıslahı idi. Hâkim bir milletin mahkum düşmesi, mahkum bir milletin yok olması mektepsizlikten

⁴⁰ |SMAİL GASPRİNSKİ| : Hâce-i Sıbyân, Bahçesaray, 1898, s. 2

⁴¹ |SMAİL GASPRİNSKİ| : a.g.e., s. 2-5

ileri gelir diyen Gaspıralı, ıslah çalışmalarına mekteplerde uygulanan okuma yöntemini değiştirmekle başlamıştır.⁴²

1884 yılında Bahçesaray'da açtığı okulda uyguladığı ve savtî metodu adıyla da anılan bu yöneme göre alfabe öğretimi şu şekilde yapılmaktadır :

İlk derste ا , ب , ت , ن , ر harflerinin başta, ortada, sonda ve müstakil şekilleri, isim ve sesleriyle beraber her bir talebeye ayrı ayrı öğretilir. Daha sonra şekilleri tahtaya yazdırılır. Bu harflerin okunuş ve yazılışları talebelere iyice öğretilmeden ikinci derse geçilmez.

İkinci derste, öğretilen harfler bitleştirilerek heceler oluşturulur. Öğretmen bu heceleri talebelere hem okutmalı hem de yazdırmalıdır. Yazının güzel olmasına gerek yoktur.

ا ب ا ت ا ن ا ر ا ب ا ت ا
را پار تار نار قار قان

Üçüncü derste zihinden alıştırımlar yapılır. Meselâ ;

ده ده kelimesinde kaç harf vardır?

ن harfi kaç şekilde yazılır? gibi sorularla çocukların kavrama yeteneği geliştirilir.

Dördüncü derste harekeler gösterilir. Harekeleri kullanma usûlleri ve metin içinde verdikleri sesler talebeye gösterilerek anlaması sağlanır.

Harekeler de öğretildikten sonra alfabede bulunan tüm harfler başta, ortada ve sonda kullanılış şekilleriyle tadrîcen öğretilir, misallerle de

⁴² KIRIMLI, Hakan:a.g.e., s. 53

pekiştirilir. Örnekler verirken talebenin manasını bildiği kelimelerden seçilmesine özen gösterilir. Her harfle ilgili heceler yazdırmak suretiyle çocukların yazı kabiliyetlerinin de geliştirilmesine çalışılır. (ا) harfi talebeye öğretilirken bu harfin sedasının Türkçede genellikle ـ sedasına benzediği örneklerle talebeye anlatılmalıdır. Ayrıca (و) harfi öğretileceği zaman bu harfin hem hareke gibi hem de harf gibi kullanıldığı örneklerle gösterilerek, ne tür sesler verdiği iyi bir şekilde anlatılır. Meselâ; top, şu, bu, çöp, çörek, tüy, buz kelimelerinde vav'ların sedası farklıdır.

Bu şekilde kelimelerin okunuşları öğretildikten sonra okuma parçalarına geçilir. Okuma parçalarının seçiminde çocukların günlük hayatları ile ilgili olmasına ayrıca millî ve dinî değerler açısından önem arz etmesine özellikle dikkat edilir.

Çocuklar, okuma dersinde metinleri hecelemeden okumaya başladıktan sonra Arapça okuma ve yazma öğretimine geçilir. Türkçe öğretiminde olduğu gibi Arapça öğretiminde de okuma usûl ve kaideleri mertebe mertebe ve basitten zora doğru gösterilir. Bir ders iyice öğretilmeden diğer bir derse geçilmez. Derslerde bol bol örnekler verilerek talebenin konuyu iyice anlaması sağlanır.⁴³

Gaspıralı İsmail Bey'e göre alfabe öğretilirken, kendisinin bizzat kaleme aldığı Hâce-i Sıbyan adlı eser takip edilmeli ve şu hususlara dikkat edilmelidir :

1. Alfabede bütün harfler birden gösterilmemeli, harflerin öğretiminde tadrîci bir yol izlenmeli, yani üç-beş harf gösterilip iyice öğretildikten sonra yeni harflerin öğretimine geçilmeli, öğretilen bu harflerle bazı Türkçe kelime ve heceler tertip edilerek çocukların daha rahat okuması sağlanmalıdır.

⁴³ Alfabe öğretimi konusunda geniş bilgi için bkz. İSMAIL GASPRİNSKİ : Hâce-i Sıbyan, Bahçesaray, 1894

2. Alfabeyi mükemmel bir şekilde öğretmenin birinci şartı talebenin okuduğunu yazabilmesidir. Bunun için birinci dersten itibaren talebeler yazıya başlatılmalıdır.

3. Yazıda, ilk başta mürekkepli kalem kullanmaları gerekmez. Öncelikle tebeşir ve kurşun kalem ile yazma öğretilir. Güzel yazı ve meşk sonra gösterileceği için, talebenin yazdıkları asıllarına azıcık benzer ise ve noktaları tamamsa fazlasına bakılmamalıdır.

4. Alfabe gösterilirken yalnız elif, be, te, dal, nun diye isimlerini söylemekle yetinmemeli, mutlaka her harfin sedasını (sıvını) da öğretmelidir. Harflerin ünlü ile okunuşlarını bilen talebe gördüğünü daha rahat okur ve yazar.⁴⁴

Gaspıralı İsmail Bey, alfabe öğretiminde özellikle talebenin manâsını bildiği kelimelerden başlanmasını, manası bilinmeyen kelimeler gösterildiği zaman neyi ifade ettiğinin geniş bir şekilde anlatılmasını ister.⁴⁵

4.4.6. Harekelerin Öğretimi

Gaspıralı İsmail Bey, harekeler gösterilirken hece ile gösterilmesi taraftarı değildir. Ona göre talebelere harekeleri öğretirken seslerini öğretmek ve örnekler vermek yeterlidir. Şöyle ki :

— üst veya üstün diye ifade edilen bu işaret talebelere öğretilirken üstünün (ه) sesini verdiği örneklerle anlatılmalıdır. Meselâ ; ه = ه , ه = ه ه = ه gibi. Keza است veya esre'nin ع sesini, ötrenin de و sesini verdiği yine örneklerle anlatılmalıdır.

Gaspıralı, Türk çocuklarına Elifbâ gösterilirken ilk başta ana dilinde okuma ve yazma gösterilmesini ister. Bunun Arapçayı ve Farsçayı

⁴⁴ |SMAİL GASPRİNSKİ| :a.g.e., s. 13

⁴⁵ |SMAİL GASPRİNSKİ| : a.g.e., s. 4

öğretmekten çok daha kolay olduğu görüşündedir. Hâce-i Sıbyan'da tertip edilmiş dersleri okuyan bir çocuğun bir ayda ana dilinde okuma ve yazmayı öğreneceğini böylece Kuran'a geçmekte zorluk çekmeyeceğini belirtir.⁴⁶

4.4.7. Yazı Öğretimi

Gaspıralı İsmail Bey'e göre çocuk, ilk dersten itibaren hem okumaya hem de yazmaya başlatılmalıdır. Çünkü, okuma yazmaya, yazma da okumaya yardımcı olur.⁴⁷ İlk başlarda yazının düzgün olması gerekmez. Zira çocuk nasıl yazarsa yazsın önemli değildir. Ancak çocuğun okuduğunu anlama ve yazdığını meleke hâline getirmesine gayret edilmelidir.

Okula yeni başlayan çocuklara ا , ب , ت harfleri öğretildikten sonra tahtaya kaldırılarak tebeşir ile yazı talimi yaptırılır. Daha sonra kurşun kalem ile defterlerine bu harfleri yazması istenir. Yazı öğretiminin bu ilk safhasında harflere ait noktaların eksiksiz yazılmasına özen gösterilir, güzel yazı ve meşk daha sonra gösterilmelidir.

Talebelere birkaç ders sonra ezberden yazı yazdırılmaya geçilmelidir. Muallim, sınıftaki talebelerden birini tahtaya kaldırıp ezbere söyleyeceği bir kelimeyi yazmasını ister. Sınıftaki diğer talebeler de onu izler. Şayet yanlış yazarsa, öğretmen diğer talebelerden sorar. Çocukların hiçbirisi kelimeyi doğru yazamazsa muallim kendi yazar.

Ezber yazı, meleke kazanmak ve okumayı kuvvetlendirmek için en önemli vasıta. Bir beyti ezbere yazdırmak, kitaba bakarak on beyit yazdırmaktan daha faydalıdır. Elifbanın on ikinci dersinden sonra bir-iki satırlık ibareler ezberden yazdırılır. Türkçe alfabe bittikten sonra ise beş-on satırlık metinler ezberden yazdırılır. Ezberden yazılmış bir metni muallim

⁴⁶ İSMAIL GASPRİNSKI : *Rehber-i Muallimîn*, Bahçesaray, 1898, s. 17-18

⁴⁷ İSMAIL GASPRİNSKI : *Hace-i Sıbyan*, Bahçesaray, 1894, s. 3

kontrol ederken bir talebenin yanlışını diğer talebeye sormalı, o da bilemezse başka bir talebeye sormalıdır. Hiç kimse bilemezse doğrusunu kendi yazmalıdır.

Güzel yazı öğretiminde kara boya ile basılmış alıştırma kullandırılmalıdır. Talebe mavi boya ile basmaların üzerinden geçerek, elini ve gözünü yazıya alıştırmalıdır. Böylece kısa zamanda zahmet çekmeden güzel yazı yazmasını öğrenir. Talebeye ilk başta sülüs, yani kalın yazı yazdırılmalı, eli alıştıktan sonra ufak yazılar yazdırılmalıdır.⁴⁸

Eskiden güzel yazı öğretiminde muallimin önceden hazırladığı yazı örneklerine bakılarak kâğıda yazılırdı. Gaspıralı İsmail Bey, okuma bilip de yazma bilmeyeni bir kollu adam, bir kanatlı kuşa benzeterek yazmanın insan hayatında çok önemli bir yeri olduğunu vurgular.

Gaspıralı İsmail Bey'in ortaya koyduğu bu metotla yapılan eğitim sonunda usûl-i cedîd mekteplerinin sayısı hızla artmış ve Türk dünyasında yeni bir safhanın başlangıcına vesile olmuştur.

⁴⁸ İSMAIL GASPRINSKI : Rehber-i Muallimîn, Bahçesaray, 1898, s. 21-25

BEŞİNCİ BÖLÜM

SELİM SÂBİT EFENDİNİN RUSYA TÜRKLERİNDEKİ CEDİDCİLİK HAREKETİNE TESİRLERİ

Gaspıralı İsmail Bey, gençlik yıllarından itibaren Osmanlı Türkiyesi ile yakından ilgilenir. Girit'i kurtarmak amacıyla arkadaşı ile beraber Osmanlı Ordusuna katılmak isteyişi, Paris'te iki yıl kaldıktan sonra İstanbul'a gelerek Osmanlı Ordusuna zabıt olma arzusu onun son müstakil Türk Devleti olan Osmanlıya olan sevgi ve bağlılığının ifadesidir.

Gaspıralı İsmail Bey, Osmanlı'daki fikrî ve siyasî gelişmeleri yakından takip eder. Sık sık İstanbul'a gelerek başta Şemseddin Sami, Mehmet Emin, Ahmet Mithat ve Necip Asım Bey'le olmak üzere o devrin Osmanlı aydınları ile daima yakın temasta bulunur. Türklüğün içinde bulunduğu kötü durumdan kurtulması için siyasî, iktisadî ve kültürel alanlarda yapılan her teşebbüsü destekler. Dilde sadeleşme hareketini savunarak, tek bir yazı ve konuşma dilinin oluşması için mücadele verir.¹

Gaspıralı İsmail Bey'in Osmanlı Türkiyesinde yakından takip ettiği bir gelişme de eğitim sahasındaki reform hareketleridir. Bu dönem Osmanlı eğitim sisteminde çok önemli gelişmeler olur. XVIII. asrın ikinci yarısında başlayan bu hareketler II. Mahmud devrinde daha da gelişmiş Tanzimatın ilanı ile de köklü bir reforma gidilmiştir. I. ve II. Meşrutiyet devrinde de bu çalışmalara devam edilmiştir.

¹ SARAY, Mehmet: *Türk Dünyasında Dil ve Kültür Birliği*, İstanbul, 1993, s.123

Osmanlı devletindeki gelişmelere ilgi duyan Gaspıralı İsmail Bey, muhakkak ki eğitim sahasındaki bu gelişmelerden de haberdardı. Onun Osmanlı eğitim sahasındaki yeniliklerden ilham aldığını gösteren en önemli delil, önderliğini yaptığı Türk dünyasındaki usûl-i cedîd hareketidir. Gaspıralı İsmail Beyin Bahçesaray'da başlattığı usûl-i cedîd hareketi mahiyeti itibariyle incelendiği zaman, onun Osmanlı sahasındaki eğitim ve öğretimdeki yenileşme hareketlerinden ilham aldığını görmekteyiz.

Tanzimat dönemi eğitim tarihindeki yenileşme hareketlerini genel hatlarıyla gözden geçirdiğimiz zaman Türk dünyası eğitim tarihindeki yenileşme hareketine öncülük ettiğini görürüz. Çünkü, bu dönemde ortaya atılan ve uygulamaya konulan yenilikler yaklaşık 15-20 yıl sonra Türk dünyasında da kendini gösterir.²

Bu dönemde Osmanlı, Batı'nın tesirindedir. Batı kültürünün toplumumuza tesiri en geniş manasıyla eğitim yoluyla olmuştur. Avrupa'dan gelen yenilikler ilk olarak askerî alanda kendini göstermiş, sonraları sivil okullara da sirâyet etmiştir.

1824 tarihinde çıkarılan bir ferman ile ilköğretim mecburî hale getirilir ve okul çağındaki çocukların çırak olarak çalıştırılması yasaklanır. Yine II. Mahmud devrinde oluşturulan "Meclis-i Umur-ı Nafia"nın almış olduğu kararlar çerçevesinde mahalle ve sıbyan mekteplerindeki eğitim ve öğretimin yeniden tanzim edilmesi yoluna gidilir. Ferdî öğretimden vazgeçilerek sınıf usulü öğretime geçilir. Ayrıca müfredatın sadeleştirilmesi ve beşerî bilimlerin okutulmasında önemli adımlar atılır.

İlköğretim alanındaki en önemli atılımlardan bir diğeri de 1847 tarihinde çıkarılan "Etfalin Talim Tedris ve Terbiyelerini Ne Vechile İcra Eylemleri Lazım Geleceğine Dair Sıbyan Mekatibi Hacerleri Efendilere itâ

² Çalışmamızın "Giriş" kısmında Tanzimat dönemi eğitim tarihindeki yenileşme hareketleri geniş bir şekilde ele alınmıştır.

Olunacak Talimat"dır. Bu talimat hükümlerince 7 yaşına gelen çocukların okula gönderilmesi mecburîdir. Okulda disiplin aracı olarak kullanılan falaka yasaklanır. Alfabe öğretiminde izlenen eski tarz usûl terkedilerek bir takım yeni uygulamalara geçilir. Ders süresinde kısıtlamaya gidilerek, bir ders saatinin 45 dakikadan fazla olamayacağı hükme bağlanır.

1869 tarihli Maarif-i Umumiye Nizamnamesi ile Okul Yönetimi ve ders programları pedagojik eğitimin prensiplerine dayandırılır. Öğretmenin maaşı devlet tarafından ödenir. Ayrıca sıbyan mektebi için gerekli olan öğretmenler, devlet tarafından atanır. Sıbyan mekteplerinin öğretim süresi dört yıl olarak belirlenir. Ders programında usûl-i cedîd suretiyle alfabe öğretimi mecburî kılınır. Yani, usûl-i cedîde göre alfabe öğretimi 1869 yılında Osmanlı eğitim tarihinde resmî bir uygulamadır. Ayrıca usûl-i cedîde göre eğitim yapan iptidai mekteplerin yaygınlaştırılması için yine bu dönemde binlerce okul açılmıştır. Kız çocuklarının okutulmasına önem verilmiş, altı yaşından on yaşına kadar öğretim mecburiyeti getirilmiştir.

Bütün bu yenilikler daha sonra Türk Dünyasında Gaspıralı'nın ele aldığı ve öncülüğünü yaptığı fikirler olarak karşımıza çıkar. Türk dünyasındaki cedîdcilik hareketi ilk başta dinî düşüncelerin yeniden gözden geçirilmesi şeklinde ortaya çıkmış, 1880'lerden sonra eğitim ve kültür alanında yenileşme şeklinde faaliyetlerine devam etmiştir. Rusya'nın 1904'te Japonlara yenilmesi ve 1905 yılında meşrutiyetin ilan edilmesiyle gelen hürriyet havası, Rusya Türklerinin bu hareketi siyasî alana da taşımasına vesile olur.³

Rusya Türklerinin dinî içerikli ilk yenileşme hareketlerine eser ve fikirleri ile yön verenler arasında Abdulnasır Kursavî (1771 – 1812)

³ Rusya Türklerindeki cedîdcilik hareketi tezimizin "Dördüncü Bölüm"ünde geniş bir şekilde ele alınmıştır.

Şihabeddin Mercanî (1818 – 1889), Rızâeddin b. Fahreddin (1855 – 1936) ve Mûsa Cârullah Bigiyef (1875 – 1949)'i sayabiliriz.

Gaspıralı İsmail Beyin 1884 yılında Bahçesaray'da açtığı ilk usûl-i cedîd mektebi ile birlikte eğitim ve öğretimde yenileşme devri başlar. Bu okullar Türk dünyasında yeni bir sayfanın açılmasına vesile olur.

Tanzimat döneminin en önemli maarifçilerinden olan Selim Sâbit Efendinin, döneminin eğitim anlayışına katkılarının ortaya çıkması ayrıca Rusya Türklerindeki cedîdcilik hareketine fikirleri ile ne derece tesir ettiğinin tesbiti ancak onun eserlerinin latin harflerine aktarılması ve değerlendirilmesi ile mümkündür. Aynı şekilde eğitim tarihimiz açısından önem arzeden Rehnümâ-yı Muallimîn ve Elifbâ-yı Osmanî adlı kitaplarının da neşrine ihtiyaç vardır. Ancak bu şekilde Selim Sâbit Efendinin fikirlerine erişmemiz mümkün olur. Döneminin eğitim anlayışına getirmiş olduğu yeniliklerle çok büyük tesiri olmuş bir insanın, ölümünün üzerinden 88 sene geçmiş olduğu halde hakkında bir bilgiye sahip olamayışımız teessüf edilecek bir haldir. Onun fikirlerini tetkik için şimdilik elimizde kütüphanelerimizde az sayıda bulunan eserleri ile hakkında yazılmış makaleler vardır. Selim Sâbit Efendinin talebelerinden olan Kilisli Muallim Rıfat ve Muallim Naci'nin onun hakkında yazmış olduğu makaleler bu sahadaki boşluğu az da olsa dolduracak yazılardır.

Biz de bu çalışmamızda Selim Sâbit Efendinin fikirlerini incelerken hakkında yazılmış olan makalelere ve eserlerine müracaat ettik. Bu araştırma neticesinde Selim Sâbit Efendinin fikirlerini iki ana maddede toplamak mümkündür:

1. Batının yeni ve faydalı fikirlerini öğrenerek müslümanların terakkisini sağlamak,
2. Osmanlı maarif sistemini yeni usûle göre ıslah etmek.

Tanzimat dönemi eğitimcileri içerisinde öğretimin çeşitli sahalarında onun kadar kitap yazan başka birisi yok gibidir. Müspet bilimlerin matematik, coğrafya, psikoloji, tarih, Osmanlıca gibi her alanında eserler yazarak memleketimizde eğitim anlayışının yenilenmesine ve yayılmasına, devrindeki eğitim sisteminin birçok kademesinde öğretmenlik yaparak hizmet etmiştir. Ona göre keşfedici, dâhi bir nesil yetiştirmek istiyorsak herşeyden evvel müspet bilimlerin mevcut bütün meselelerini ve nazariyatını hakkıyla öğrenmemiz gerekir.⁴

Paris'te kaldığı altı yıl içerisinde Batı'yı şuurlu bir şekilde tetkik etmiş ve bu yeni dünyanın, pedagojik prensiplere dayanan eğitim anlayışını benimsetmek ve insanımıza yeni bir idrak şekli aşılacak gayesiyle faaliyetlerde bulunmuştur. Eğitim tarihimizde usûl-i cedîd adıyla anılan ilk mekteplerdeki yenileşme hareketleri ilk onunla başlamıştır.

Selim Sâbit Efendiden yaklaşık 22 yıl sonra dünyaya gelen Gaspıralı İsmail Bey, fikirleri, eğitimci kişiliği ve içinde yaşadığı toplumdaki misyonu açısından Selim Sâbit Efendi ile birçok benzerlikler arzeder. Bu benzerliklere geçmeden önce Gaspıralı İsmail Bey'in fikirleri ve eğitimci kişiliğine kısa da olsa değinmek istiyoruz.

Eğitimciliğinin yanı sıra iyi bir gazeteci de olan Gaspıralı İsmail Beyin fikirlerini tasnif ve tahlil edebilmek için onun Tercüman'da ve Kamer, ay, Yıldız, Güneş, Şafak, Tonguç gibi gazetelerde çıkan yazılarının derlenmesi ve tahlil edilmesi gerekir. Aynı şekilde Türk Dünyası eğitim tarihi açısından çok önemli olan Rehber-i Muallimîn ve Hâce-i Sıbyan adlı eserlerinin Lâtin harflerine çevrilerek yayımlanması gerekir. Ancak bu şekilde onun fikirleri ve eğitimci kişiliği ortaya çıkacaktır.

⁴ KİLİSLİ MUALLİM RIFAT: "Mektep Hatıraları", MM, Nisan 1925, Sayı 30, s. 1349

Gaspıralı İsmail Bey'in fikirleri ile ilgili (Selim Sâbit Efendi ile mukayese ettiğimizde) hiç de azımsanmayacak oranda makale yazılmış, ayrıca kitaplar yayımlanmıştır.

Fakat ne yazık ki onun eğitim ve öğretim hakkındaki görüşlerinin tespiti ayrıca eski usûl eğitime alternatif olarak ortaya koyduğu usûl-i cedîde göre yapılan eğitimin mahiyeti hakkında geniş bilgi içeren Rehber-i Muallimîn ve Hâce-i Sıbyan adlı eserleri Lâtin harflerine aktarılmadığı gibi lâyıkı vechile de araştırmacılar tarafından değerlendirilmemiştir. Yine yapmış olduğumuz araştırmada Lazzerini'nin "İsmail Bey Gaspirinski and Muslim Modernism in Russia 1878-1914" adlı yayımlanmamış doktora tezinde, Gaspıralı'nın eğitim ve öğretim hakkındaki görüşleri ele alınırken yukarıda adını zikrettiğimiz bu eserlerden geniş ölçüde istifade edildiğini gördük.

Biz de bu çalışmamız esnasında Selim Sâbit Efendinin tüm eserlerini Lâtin harflerine aktardığımız gibi ayrıca Gaspıralı İsmail Bey'in adı geçen eserlerini de Lâtin harflerine aktararak, konuyla ilgili görüşlerinin tespitinde geniş ölçüde istifade ettik.

Rehber-i Muallimîn'in Gaspıralı İsmail Beyin eğitimci kişiliğini ortaya koymadaki önemini anlamak için sadece eserin giriş kısmındaki "sebeb-i telif" kısmını okumamız bile yeterlidir. Yazar, Bahçesaray'a gelme imkanı bulamayan öğretmenlere ayrıca cümle halka usûl-i cedîde göre mektep tertibinin neden ibaret olduğunu anlatabilmek için bu eseri kaleme alır.⁵ Diğer bir ifadeyle Gaspıralı, usûl-i cedîde göre eğitim ve öğretimin sistematik bir şekilde nasıl yapılabileceğini bu eseriyle ortaya koyar.

Gaspıralı İsmail Bey'e göre dünyada yaşamak için daha çok bilmeye ve daha çok çalışmaya ihtiyaç vardır. Her insan gerekli olan dinî

⁵ İSMAIL GASPRİNSKİ: **Rehber-i Muallimîn**, Bahçesaray, 1898, s. 2

bilgileri öğrendikten sonra hayatta lazım olan bilgi, hüner gibi gerekli olan bilgileri de bilmesi gerekir. Bunlar ise eğitim ve öğretim ile olur.⁶

Bir milletin hayatında en önemli şeyin maarif ve mektep olduğu görüşünü savunan Gaspıralı, bir memlekette demiryolundan, bankadan, yoldan evvel mutlaka mektep olmasını ister. Hatta mabedden de önce olması görüşündedir. Gaspıralı da tıpkı Selim Sâbit Efendi gibi pedagojik esasa dayalı, Batı kaynaklı eğitim sisteminin faydalı yönlerinin alınarak müslüman dünyasında uygulanmasını ister. Bu konuda yalnız makale ve kitap yazmakla kalmayan İsmail Bey, eski mekteplerde uygulanan eğitim sisteminin ne şekilde ıslah edileceği ve usûl-i cedîde göre eğitimin nasıl yapılacağını Bahçesaray'da açmış olduğu Numune Mektep'te bizzat uygulamaya koyarak gösterir.

Tanzimat dönemi yenileşme hareketleri çerçevesinde ortaya çıkan ve eğitimde yeni bir usûlü ifade eden usûl-i cedîd tabiri ilk evvel Osmanlı Türkleri tarafından kullanılır. Bu tabir, o zamanlar İstanbul sosyal hayatında kullanılan tabirlerdendir.⁷ 1869 tarihli Maarif-i Umumiye Nizamnamesi ile de usûl-i cedîd suretiyle alfabe öğretimi mecburî kılınır.

Osmanlı sıbyan mekteplerindeki usûl-i cedîd hareketinin önderi ve ilk uygulayıcısı olan Selim Sâbit Efendi, yeni metotla eğitim ve öğretimin nasıl yapılacağını öğretmek amacıyla 1865 yılında Elifbâ-yı Osmanî ve 1870 yılında Rehnümâ-yı Muallimîn adlı eserlerini yayımlar. Türk Dünyasındaki cedidcilik hareketinin önderi olan Gaspıralı İsmail Bey de aynı amaçla 1894 yılında Hâce-i Sıbyân ve 1898 yılında Rehber-i Muallimîn adlı eserleri yazar.

Selim Sâbit Efendi, Elifbâ-yı Osmanî adlı eserinde çocuklara savtî usûlle alfabe öğretmenin metodunu gösterir. Usûl-i Cedid hareketinin çıkış noktası olarak da değerlendirilen savtî metotla öğretim hususunda genel

⁶ İSMAIL GASPRİNSKİ: a.g.e., s. 2-3

⁷ AKÇURA, Yusuf: Yeni Türk Devletlerinin Öncüleri, Ankara, 1981, s. 69-70

olarak şu görüşlere yer verir: Önce eski Elifbâ cüzlerinde bulunmayan p, ç, j, ř harflerini alfabe kitabına olarak okuma ile yazmanın birlikte öğretilmesini ister. Alfabe öğretiminde eskiden olduğu gibi harflerin isimlerini söyleyerek başlamak yerine, sadece seslerini öğretme yolunu seçer ayrıca alfabenin tamamen değil kısım kısım (tedricî) öğretilmesi taraftarıdır.

Hecelemede harfleri isim ve harekeleriyle uzun uzadıya okumak yerine, bilinen bir harfin yanına başka bir harf getirerek heceleme yoluna gider. Hecellettirilecek sözcüklerin anlamlı ve bilinen kelimelerden seçilmesine önem verir. Yazı şekillerinin toplu olarak değil basitten zora doğru her yılda yeni bir yazı şeklinin gösterilmesini ister.

Gaspıralı İsmail Bey de yaklaşık 28 yıl sonra yazdığı Hâce-i Sıbyan adlı eserinde, savtî metotla alfabe öğretiminin nasıl yapılacağını geniş bir şekilde örneklerle anlatır. Onun savtî metotla alfabe öğretiminde izlediği metot Selim Sâbit Efendi ile aynıdır. Gaspıralı İsmail Bey de alfabe öğretiminde okuma ile yazmanın beraber gösterilmesini, harflerin isimlerinin yanında seslerinin de öğretilmesini, alfabenin kısım kısım öğretilmesini, bilinenden bilinmeyene doğru bir yol izlenmesini ister.⁸

Rusya Türkleri bu dönemde Osmanlı devletini ikinci vatan olarak görür. Bilhassa buralardan İstanbul'a devamlı geliş gidişler olur. Bu geliş gidişler Rusya Türklerinin İstanbul'daki gelişmelerinden haberdar olmasını sağlar. Osmanlı Devleti'ndeki siyasî, ilmî ve fikrî hareketler yakından takip edildiği gibi, yayımlanan eserler de Rusya Türkleri tarafından okunur ve kendi yurtlarında da yayımlanır. Nitekim, Selim Sâbit Efendinin bu eseri de 1894 tarihinde "Yengi Elifbâ-yı Türkî" adıyla Kazan'da yayımlanır. Tarafımızca tespit edilen bu eserin bir nüshası Helsinki Üniversitesi Kütüphanesi'nde, Slavonic Lib. POB 37 (Neitsytpolku 1 B) numara ile kayıtlıdır.

⁸ Gaspıralı İsmail Bey, savtî metotla alfabe öğretiminin ne şekilde yapılacağını "Hâce-i Sıbyan" adlı eserinde teferruatlı bir şekilde gösterir.

Bütün bu bilgilerden de anlaşılacağı gibi Gaspıralı İsmail Beyin Osmanlı ülkesindeki gelişmeleri yolundan takip ettiği görülmektedir.

Doğu, kuzey ve Batı Türklüğünün yetiştirdiği alim ve fazıl kişileri iyi okumuş, feyz almış bazıları ile bizzat tanışmış olan Gaspıralı İsmail Beyin, 1894 yılında Tatar Türkçesine çevirilerek Kazan'da basılan ve hazırlayanı belirtilmeyen Selim Sâbit Efendi'nin bu eserini görmüş olması serdedilen görüşlerin müşterekliğinden de anlaşılacağı üzere kuvvetle muhtemeldir. Çünkü Gaspıralı İsmail Bey eserinde savtî metotla alfabe öğretimini göstermesi bir yana alfabe öğretiminde izlenecek yol olarak tespit ettiği prensipler de Selim Sâbit Efendinin eserinde ele aldığı prensiplerle birliktelik arzeder.

Selim Sâbit Efendi, sıbyan mekteplerinde usûl-i cedîde göre eğitim ve öğretimin nasıl yapılacağını göstermek üzere 1870 yılında Rehnümâ-yı Muallimîn adlı eserini yayımlar. Gaspıralı İsmail Bey de aynı amaçla 1898 yılında Rehber-i Muallimîn adlı eserini yayımlar. Selim Sâbit Efendinin eserinde öğretim metodu ile ilgili ele aldığı konu ve fikirlere baktığımız zaman, Gaspıralı İsmail Beyin fikirlerinde ne derece etkili olduğunu görmek mümkün olacaktır. Zira daha önce geniş bir şekilde üzerinde durulduğu gibi Selim Sâbit Efendinin okul yönetimi, ders programları, alfabe öğretimi, dilde sadeleşme isteği, kız çocuklarının okutulması hakkındaki görüşleri, Gaspıralı İsmail Bey'in yaklaşık 30 sene sonra yazdığı Rehber-i Muallimîn adlı eserinde ele aldığı fikirler olarak karşımıza çıkmaktadır.

Selim Sâbit Efendi eserinde kısa cümle kurmayı, zorunluluk olmadıkça Arapça ve Farsça kelimeler kullanmamayı öğütler. Yabancı dillerden alınan kelimelerle Türkçenin güzelleştiği şeklindeki iddianın yanlış olduğunu, sade Türkçe ile konuşup yazmanın daha iyi olacağı fikrini savunur.⁹ Dilde sadeleşme ve birlik mücadelesini veren Gaspıralı İsmail Bey de muhtelif

⁹ MUALLİM CEVDET: "Selim Sâbit Merhum Hakkında", TM, Cilt. 13 Nu. 68, Eylül 1341, s. 362

yazılarında ve Rehber-i Muallimîn'de aynı görüşleri savunur. "Dilde birlik" meselesini bir gaye haline getirmiş olan Gaspıralı, Türk dilinin yabancı unsurlardan temizlenmesi, Arapça, Farsça kelime ve tabirlerden vazgeçilmesi yönünde Tercüman Gazetesinde yazılar yazar. Bunu yaparken de basit, açık ve kısa ifadeler kullanmaya özen gösterir. Osmanlı Türkçesine dayandırdığı bir dil kullanır.

"Gaspıralı'nın Osmanlıcanın çok güçlü tesiri altında kalması gayet normal idi. Çünkü o devirde tek bağımsız Türk ülkesi olan Osmanlı devletinde, yazı dili gelişmişti. Ayrıca Kırım'ın Osmanlı devleti ile tarihî ve kültürel bağları çok sıkı olduğu ve Gaspıralı'nın da bu tesir altında kaldığından İstanbul Türkçesi ile yazdığı görülmektedir."¹⁰

Selim Sâbit Efendi ile Gaspıralı İsmail Beyin eğitim ve öğretim hakkındaki fikirlerinin benzeşmesinde almış oldukları eğitimdeki müşterekliğin önemli tesiri vardır. Zira her ikisi de medrese eğitimi görmüş daha sonra da Batı'daki gelişmeleri bizzat Paris'te eğitimlerine devam ederek tetkik etme imkânı bulmuşlardır.

Fikirleri ve almış oldukları eğitimin yanı sıra mücadeleci karakterleri arasında da önemli benzerlikler vardır. Selim Sâbit Efendi Osmanlı mekteplerindeki usûl-i cedîd hareketinin aksiyon bazında önderliğini yaparken, Gaspıralı İsmail Bey de Türk dünyasındaki cedîdcilik hareketinin mekteplerde uygulanmasına bizzat hocalık yaparak liderlik yapmıştır.

Her ikisi de yenilikçi fikirlerinden dolayı birtakım çevrelerce tenkit edilmiş ve baskılara maruz kalmıştır. Selim Sâbit Efendinin eğitim tarihimize silik kalmasının en büyük sebebi de maruz kaldığı baskılar sonucu siyasî otorite tarafından safdışı bırakılmasıdır.

¹⁰ DEVLET, Nadir: **İsmail Bey (Gaspıralı)**, Ankara, 1998, s. 57

Gaspıralı İsmail Beyin, Selim Sabit Efendiden daha çok tanınması şüphesiz ki eğitimci kişiliğinden dolayı değil, onun siyasî yönünden kaynaklanmaktadır. Çünkü Gaspıralı İsmail Beyin Rusya Türkleri içinde başlatmış olduğu cedîdcilik hareketi özellikle 1905 sonrasında siyasî bir misyon yüklenmiştir. Gaspıralı da bu harekete "dilde, işde fikirde birlik" şîârıyla önderlik yapmıştır.

Selim Sâbit Efendinin öncüsü olduğu ve Gaspıralı İsmail Beyin bu fikirlere dayanarak geliştirdiği usûl-i cedîd hareketini Türk dünyasına yayan kişi de Gaspıralı İsmail Beydir. Onun bütün bu faaliyetleri sonucunda sadece Kırım'da değil bütün Türk dünyasında Türklük bilinci oluşmuştur.

Farklı zaman dilimi ve mekânlarda yaşayıp aynı ideal ve düşünceleri paylaşan ve bunları hayata geçirmeye çalışan yenileşme döneminin bu iki seçkin öncüsünün layık vechile tanınması şüphesiz eğitim tarihimize ışık tutacaktır.

SONUÇ

Osmanlı eğitim kurumlarının ilk basamağını teşkil eden ve çocuklara dinî bilgiler vermek gayesiyle kurulmuş olan sıbyan mekteplerinin geçmişi 13. yüzyıl Selçuklular dönemine kadar uzanmaktadır. Osmanlı devlet idaresinin ekonomik ve kültürel yapısı içinde bu mekteplere büyük önem verilmiş, yaşatılması ve yaygınlaştırılması için vakıflar ve yardım kurumları vasıtasıyla desteklenmiştir.

19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren geleneksel sıbyan mekteplerinin yanı sıra usûl-i cedîd mektebi adıyla yeni ilkokullar kurulmaya başlanmıştır. Usûl-i cedîd, özellikle ilköğretimde ders araç, gereç ve yöntemleri konusunda yenileşmeler, geleneksel öğretim yöntemlerinin bırakılıp, yeni öğretim yöntemlerinin uygulanması ve özellikle de alfabe öğretiminde teheccî metodunun terkedilerek savtî metodun uygulanması demektir.

Selim Sâbit Efendinin Tanzimat dönemi eğitim sisteminin pedagojik bir vasıf kazanmasında büyük hizmeti vardır. O, Batı eğitim sistemi ile ilgili fikirleri ve ilk örnekleri Tanzimat dönemi eğitimine taşıyan, kaleme aldığı eserlerle rehberlik eden, sıbyan mekteplerinde usûl-i cedîd hareketini başlatan ilk eğitimcimizdir. Yaşadığı çağa yenilikçi fikirleri ile yön vermiş, açmış olduğu mekteplerde birçok talebe yetiştirmiş bir şahsiyettir. Onu anlamadan, onun fikirlerini bilmeden usûl-i cedîd hareketini ve bu hareketin mahiyetini kavramanın imkanı yoktur. Çünkü Selim Sâbit Efendiye gelinceye kadar ferdî çalışmalardan öteye geçmeyen eğitim tarihindeki yenileşme hareketleri ancak onun çalışmaları neticesinde bir sisteme ve belli bir programa kavuşur. Bu özellikleri dolayısıyla Selim Sâbit Efendi, kendisinden sonra gittikçe gelişerek devam eden ve yaklaşık yirmi yıl sonra Rusya

Türklerinde de görülen sıbyan mekteplerindeki yenileşme hareketlerinin de öncüsü olarak karşımıza çıkar.

Önderliğini Gaspıralı İsmail Beyin yaptığı Rusya Türklerindeki cedîdcilerin eğitim anlayışı ve bu anlayışın sembolü durumundaki usûl-i cedîd okulları, Selim Sâbit Efendinin öncülüğünü yaptığı Osmanlı sahasındaki usûl-i cedîd okulları ile aynîliğe yakın bir benzerlik göstermektedir. Bu benzerlikten hareketle Türk dünyasındaki usûl-i cedîd mekteplerinin menşei, Tanzimat döneminde açılmaya başlanan usûl-i cedîd mekteplerine götürülebilir. Ayrıca Gaspıralı İsmail Beyin sıbyan mekteplerindeki eğitim ve öğretim hakkındaki görüşlerinin Selim Sâbit Efendinin görüşleri ile örtüşmesi, fikrimizi teyit eder mahiyettedir.

Selim Sâbit Efendinin, Türk dünyası sıbyan mekteplerindeki yenileşme hareketlerine tesirinin yanı sıra Türkiye Cumhuriyeti devletinin ilköğretim kurumunun yapısının oluşmasında da önemli rolü vardır. Zira geleneksel yapıdaki mekteplerin yanında, gelişme ve değişmelere paralel olarak biçimlenen usûl-i cedîd mektepleri Cumhuriyet döneminin modern eğitim anlayışıyla ortaya koyduğu ilkokullara temel teşkil etmektedir.

Tamamıyla tarihî bilgilere dayanarak ve mümkün olduğu kadar subjektif hükümlerden kaçınmak suretiyle hazırladığımız bu monografik çalışmada şu neticeye ulaşılmıştır:

1. Selim Sâbit Efendi, Tanzimat dönemi yenileşme faaliyetleri ile ortaya çıkan usûl-i cedîd hareketinin mekteplerdeki ilk fikrî temsilcisi ve uygulayıcısıdır.

2. Eğitim tarihimizde, okul yönetimi ve ders anlatma usulünün ayrı bir ilim dalı olduğu yönünde ilk temel bilgileri aşılama çalışmaları Selim Sâbit Efendi olmuştur.

3. Usûl-i cedîde göre eğitim ve öğretimin nasıl yapılacağı hususunda yazdığı Rehnûmâ-yı Muallimîn adlı eseri eğitim tarihimizin pedagojik esaslara dayalı ilk rehber kitabıdır.

4. Eğitim tarihimizde alfabe öğretiminde uygulanan tehecci metodunun terk edilerek savtî metotla alfabe öğretimine geçilmesi Selim Sâbit Efendinin Elifbâ-yı Osmanî adlı eseriyle başlamıştır.

5. Eğitim ve öğretimde uyguladığı yenilikçi fikirleri ile sadece Osmanlıdaki eğitim anlayışını değiştirmekle kalmamış, Türk dünyası sıbyan mekteplerindeki yenileşme hareketlerine de fikirleri ve eserleriyle rehberlik yapmıştır.

6. Selim Sâbit Efendi, Gaspıralı İsmail Beye ilham ve fikir kaynaklığı ederek, Türk dünyasında usûl-i cedîd hareketinin başlamasına ve cedîdcilik hareketinin zamanla kazandığı önemli rol sebebiyle Türk dünyasının kaderinin değişmesine öncülük etmiş bir şahsiyettir.

Eserleri ve uygulamalarıyla Osmanlı sıbyan mekteplerindeki usûl-i cedîd hareketine önderlik yapmış olan Selim Sâbit Efendi, devrinin siyasî otoritesi tarafından pasifize edilmesinden dolayı fikir ve eğitim tarihimizde geri planda kalmıştır. Bu çalışma onun fikir ve eğitim tarihimizdeki hizmetlerini anlatmak suretiyle onu, eğitim tarihimiz içerisindeki gerçek yerine oturtmayı hedeflemiştir.

KAYNAKÇA

- ADIVAR, A. Adnan
1970 **Osmanlı Türklerinde İlim.**
- AKKUTAY, Ülker
1984 **Enderun Mektebi.**
- AKSOY, Gönül
1968 **Osmanlı Devri İstanbul Sıbyan Mektepleri Üzerine Bir İnceleme.**
- AKSÜYEK, M. Aziz
1931 **Toplu Tedrisin Esasları.**
- AKYÜZ, Emine
1981 **Eğitim Hukuku.**
- AKYÜZ, Yahya
1989 **Türk Eğitim Tarihi.**
- ANTEL, S. Celal
1940 **Tanzimat Maarifi.**
- AŞIKOĞLU, Nevzat Y.
1995 "Selim Sâbit ve "Rehnümâ-i Muallimîn Adlı Eserindeki Eğitim Görüşleri"
Diyanet Dergisi, C.31, Sayı 4, Ekim-Kasım-Aralık 1995, s.115-120
- ATAÜNAL, A., R. ÖZALP
1977 **Türk Millî Eğitim Sisteminde Düzenleme Teşkilatı.**
- AYAS, Nevzat
1948 **Türkiye Cumhuriyeti Millî Eğitimi, Kuruluşlar ve Tarihçeler.**
- AYŞE SIDIKA
1313 **Usûl-i Talim ve Terbiye Dersleri.**
- AYTAÇ, Kemal
1971 **Politeknik Eğitim Reformları.**
- 1980 **Avrupa Eğitim Tarihi.**

1981 **Çağdaş Eğitim Akımları.**

AYVAZOĞLU, Beşir

1991 **Türk'ün Kültür Coğrafyasında Bir Gezinti.**

BALTACI, Cahid

1976 **XV-XVI. Asırlarda Osmanlı Medreseleri.**

BANARLI, Nihat Sami

1978 **Türkçenin Sırları.**

BAŞAL, H. Asûde

1988 **Okulöncesi Eğitime Giriş.**

BAYKAL, İsmail H.

1953 **Enderun Mektebi Tarihi.**

BAYMUR, A. Fuat

1932 **Toplu Tedris Nazariyat ve Tatbikatı.**

1939 **İlk Okuma ve Yazma Öğretimi.**

BEDİZCİ, M. Kemal

1931 **Yeni Mektepe Doğru.**

1937 **Kültürde Reform ve İş Okulu.**

BERKER, Aziz

1945 **Türkiye'de Çağdaşlaşma.**

1945 **Türkiyede İlk Öğretim.**

BERKES, Niyazi

1975 **Türk Düşününde Batı Sorunu.**

BİLGE, Mustafa

1984 **İlk Osmanlı Medreseleri.**

BİLGİN, Beyza

1987 **İslâm'da Çocuk.**

BİLİM, C. Yalçın

1984 **Tanzimat Devrinde Türk Eğitiminde Çağdaşlaşma.**

BİLİM, Cahit

1985 "Selim Sâbit Efendi ve Rehnümâ-i Muallimîn"
GEFD, C. I, Sayı 1, s.197-207

BİNBAŞIOĞLU, Cavit

1995 **Türkiye'de Eğitim Bilimleri Tarihi.**

BİRİNCİ, Ali

1991 "Bir Kaderi Değiştiren Kitap: Selim Sâbit Efendi ve Eseri:
Muhtasar Tarih-i Osmanî"
Dergah Dergisi, C. II, Sayı 15, Mayıs, s.18-19

BOA

İrade-Dahiliye, nu: 83132
Sicill-i Ahvâl Defteri, nu: 1

CEMİLOĞLU, Mustafa

1998 **İlköğretim Okullarında Türkçe Öğretimi.**

CİCİOĞLU, Hasan

1982 **Türkiye Cumhuriyetinde İlk ve Orta Öğretim (Tarihi Gelişimi).**

ÇANDIR, Muzaffer

1995 "Gaspıralı'nın İstanbul'daki Konferansı"
KED, Sayı 33, Ekim-Kasım-Aralık, s.12-22.

DEMİREL, Özcan

1994 **Türkçe Programı ve Öğretimi.**

DEVELLİOĞLU, Ferit

1982 **Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat.**

DEVLET, Nadir

1985 **1905-1917 Yılları Arasında Rusya Türklerinin Millî Mücadele Tarihi.**

1988 **İsmail Bey (Gaspıralı).**

DEWEY, John

1939 **Türkiye Maarif Tarihi Hakkında Rapor.**

DUMAN, Tayip

1988 **Türkiye'de Ortaöğretime Öğretmen Yetiştirme Problemi.**

ELÇİN, Şükrü

1991 "İsmail Gaspıralı, Eğitim ve Öğretim Problemleri"
Türk Kültürü , Sayı 337-338, Mayıs-Haziran, s.19-23.

ERCİLASUN, A. Bican

1991 "İsmail Gaspıralı'nın Fikirleri"
Türk Kültürü, Sayı 337-338, Mayıs-Haziran, s.73-80.

ERGİN, Osman

1977 Türkiye Maarif Tarihi.

ERGÜN, Mustafa

1978 II. Meşrutiyet Devrinde Eğitim Hareketleri (1908-1914).

ERTEM, Rekin

1991 Elifbe'den Alfabe'ye.

ETHEM NEJAT

1332 Mektebcilik.

FATİH SEYFİ

1914 "Dil ve İmlamız"
Mekteb, Sayı 3, s. 69-71.

1914 "İşkolalarımızda Ana Türk Tili"
Mekteb, Sayı 4, s. 83-87.

FAZIL AHMET

1326 Terbiyeye Dâir.

FUAD MELEKZADE

1315 Usûl-i Tedris ve Tederrüs.

GABDULLAH SÜLEYMAN

1914 "Til Meselesi"
Mekteb, Sayı 7, s.156-161.

GALİ ASBAR GAFUROF

1904 Yıngel Elifbâ Yaki Elifbâ-yı Savtiye.

GÖKSAN, Ayhan

1964 "Gaspıralı İsmail Bey ve Usûlü Ceditçiliği"
Türk Kültürü, Sayı 18, Nisan, s.126-129.

1964 "Gaspıralı İsmail Bey"
Türk Kültürü, Sayı 23, Eylül, s. 23-30.

GÜNGÖR, Erol
 1989 **Kültür Değişmesi ve Milliyetçilik.**

H. BASRİ AYVAZOF
 1906 **Usûl-i Tedris ve Talim Terbiye.**

HABLEMİTOĞLU, Necip
 1889 "Gaspıralı İsmail Bey ve Eğitim"
KD, Sayı 23, Nisan-Mayıs- Haziran, s.41-45.

HAYDAROĞLU, İ. Polat
 1990 **Osmanlı İmparatorluğu'nda Yabancı Okullar.**

HAYİT, Baymirza
 1987 **Sovyetler Birliği'ndeki Türklüğün ve İslamın Bazı Meseleleri.**

HÜSEYİN RAGİB
 1332 **İstidâilerde Türkçenin Usûl-i Tedrisi.**

İNALCIK, Halil
 1963 **Türk İdari Teşkilât Tarihi.**

İSFENDİYAROĞLU, Fethi
 1952 **Galatasaray Tarihi.**

İSMAİL GASPRİNSKİ
 1894 **Hâce-i Sıbyân.**

1898 **Rehber-i Muallimîn.**

KAFALI, Sevgi
 1991 "İsmail Beğ Gaspıralı'nın Fikir Dünyası ve Batı Türklüğü"
Türk Kültürü, Sayı 337-338, Mayıs-Haziran, s. 34-45.

KANAD, Halil Fikret
 1963 **Pedagoji Tarihi.**

KAPLAN, Mehmet

- 1977 "Gaspıralı İsmail'in Avrupa Medeniyeti, Sosyalizm ve İslamiyet Hakkındaki Eseri"
Türk Kültürü, Sayı 180, Ekim, s.1-17

1983 **Kültür ve Dil.**

KARAL, Enver Ziya

- 1940 **Tanzimattan Evvel Garplılaşma Hareketleri.**

KASIMOV, Begali

- 1995 "XX. yy. Başlarında Türkistan'daki Cedidcilik Akımının Başlıca Özellikleri"
AED, Sayı 3, Sonbahar, s.88-97.

KAVCAR, Cahit

- 1974 **II. Meşrutiyet Devrinde Edebiyat ve Eğitim (1908-1923).**

KAYA, Kemal

- 1939 **Toplu Tedris Hareketleri.**

KAZICI, Ziya

- 1983 **Anahatları ile İslam Eğitim Tarihi.**

KIRIMLI, C. Seydahmet

- 1934 **Gaspıralı İsmail Bey.**

(BİLGE), K. MUALLİM RIFAT

- 1925 "Mektep Hatıraları"
MM, sayı 30, 3 Nisan, s.1338-1358.

KOÇAR, Çağatay

- 1985 "Türkistan'da Cedidçilik Hareketlerinin Başlaması"
Türk Kültürü, Sayı 269, Eylül, s.20-27.

KOÇER, Hasan A.

- 1991 **Türkiye'de Modern Eğitimin Doğuşu ve Gelişimi.**

KOÇU, R. Ekrem

- 1966 "Sıbyan Mektepleri"
HTM., Sayı 2,1 Mart, s.24-28.

KODAMAN, Bayram

- 1980 **Abdülhamid Devri Eğitim Sistemi.**

KÖPRÜLÜ, Fuad

1959 **Osmanlı Devletinin Kuruluşu.**

1980 **Türk Edebiyatı Tarihi.**

KURAN, Ercüment

1997 "Rusya Türklerinde "Usul-i Cedid Hareketi"

YTD, s.15, Mayıs-Haziran, s.338-339.

KURDAKUL, Nejdet

1997 **Tanzimat Dönemi Basınında Sosya-Ekonomik Fikir Hareketleri.**

LAZZERİNİ, E. J.

1973 İsmail Bey Gasprinski and Muslim Modernism In Russia. 1878-1914, Ün. Of Washing, Ph. D. (Yayınlanmamış Doktora Tezi).

LEWİS, Bernard

1970 **Modern Türkiye'nin Doğuşu.**

M. ŞERİF

1327 **Rehber-i Tedris.**

MAHMUD CEVAD

1388 **Maarif-i Umumiye Nezâreti Tarihçe-i Teşkilât ve İcraatı.**

MAHMUD FUAD

1914 "İsmail Bey Hazretlerinin Tercüme-i Hali"
Mekteb, Sayı 9, s.199-202.

1913 "Muallim hem Pedagogların Dikkatine"
Mekteb, Sayı 12, s.285-286.

MARAŞ, İbrahim

1997 "İsmail Gaspıralı'nın Bilinmeyen Bir Risâlesi Mektep ve Usûl-i Cedid Nedir?"
Emel Dergisi, Sayı 219, Mart-Nisan, s.10-20.

MARSHALL, Julia

1994 **Anadili ve Yazım.**

MEHMED EMİN

1341 "Mekteplerimize Dâir"
Mihrab, Sayı 28, 1 Nisan, s.145-146.

MEHMED ŞEMSEDDİN

1327 **Çocuklara Kılavuz.**

MOHYİDDİN KURBANGALİYEV

1913 "İbtidai Mekteplerde Okutulaturgan Fenler"

Mekteb, Sayı 12, s.302-304.

1914 "İsmail Bey Gasperinski Muallim ve Pedagog"

Mekteb, Sayı 9, s.205-208.

(İNANÇ), MUALLİM CEVDET

1341 "Selim Sâbit Merhum Hakkında"

TM, c.13, sayı. 68, Teşrin-i Evvel, s.360-367.

MUSA CARULLAH

1913 "Mekteb"

Mekteb, Sayı 1, s.5-8.

MUSA KAZIM

1310 **Rehber-i Tedris ve Terbiye.**

NECİB DUMAVÎ

1913 "Usûl-i Talim"

Mekteb, Sayı 2, s.38-40.

OKAY, Nevin

1964 "Esir Milletler ve İsmail Gaspıralı"

Türk Kültürü, Sayı 21, Temmuz, s.12-14.

ONGUN, C. Sena

1930 **Amelî Tedris Usûlleri.**

1929 **Hususî Tedris Usûlleri.**

1928 **Umumî Usûl-i Tedris.**

OSMAN ZEKİ

1337 **Bizde Maârif-i İbtidaiye.**

ÖGEL, Bahaeddin

1979 **Türk Kültürünün Gelişme Çağları.**

ÖZDEN, Mehmet

1994 "Ceditçiliğin Tarihinden: Gaspıralı İsmail ve Usulü Cedit"

TGD, Sayı 29, Temmuz-Ağustos, s.221-225.

ÖZTUNA, Yılmaz

1983 **Büyük Türkiye Tarihi.**

SARAY, Mehmet

1987 **Türk Dünyasında Eğitim Reformu ve Gaspıralı İsmail Bey (1851-1914).**

1991 "Gaspıralı'nın Türk Dünyasında Verdiği Dil ve Kültür Birliği Mücadelesi"

Türk Kültürü, Sayı 337-338, Haziran-Temmuz, s.52-59.

1993 **Gaspıralı İsmail Bey'den Atatürk'e Türk Dünyasında Dil ve Kültür Birliği.**

SEFER (OF), Reis

1992 "Türk Halklarının Ortak Kahramanı"
KD, Sayı 1, Ekim-Kasım-Aralık, s.11-12.

SELİM SÂBÎT

1291 **Elifbâ-yı Osmanî.**

1290 **Rehnümâ-yı Muallimîn.**

SEVER, Sedat

1997 **Türkçe Öğretimi ve Tam Öğrenme.**

SÜMBÜLZADE VEHBÎ

1351 **Nuhbetül Etfal.**

1261 **Tuhfe-i Vehbi.**

ŞİŞMAN, Adnan

1986 **Mekteb-i Osmanî (1857-1864).**

TAN, Niyazi

1988 **Oyunlarla İlkokuma Yazma Öğretimi.**

TANPINAR, A. Hamdi

1982 **19uncu Asır Türk Edebiyatı Tarihi.**

TAYMAS, A. Battal

1964 "Türk Dünyasında Usulücedid Hareketi"
Türk Kültürü, Sayı 18, Nisan, s.119-125.

1966 "Usul-ü Kadîm"
Türk Kültürü, Sayı 40, Şubat, s.107-115.

1968 "Ben Onu Gördüm"
Türk Kültürü, Sayı 69, Temmuz, s.49-52.

1988 **Kazan Türkleri.**

TEMİZYÜREK, Fahri
1997 "Usul-i Cedid Hareketi ve Gaspıralı İsmail Bey"
YTD, Sayı 15, Mayıs-Haziran, s.340-343.

TIRNOVALI O. NURİ
1327 **İlm-i Terbiye ve Tedris.**

TOGAN, Zeki V.
1970 **Umumî Türk Tarihine Giriş.**

TOPÇU, Nurettin
1960 **Türkiye'nin Maarif Davası.**

TUNAYA, Tarık Z.
1960 **Türkiye'nin Siyasî Hayatında Batılılaşma Hareketleri.**

TURAL, Sadık
1991 "Gaspıralı İsmail Bey'in Osmanlı Türkiyesine Tesirleri"
Türk Kültürü, Sayı 337-338, Mayıs-Haziran, s.83-90.

1991 **Zamânın Elinden Tutmak.**

1992 **Kültürel Kimlik Üzerine Düşünceler.**

1992 **Sorulara Cevaplarla.**

TURHAN, Mümtaz
1987 **Kültür Değişmeleri.**

1954 **Maarifimizin Ana Davaları ve Bazı Hal Çareleri.**

UNAT, Faik Reşit
1964 **Türk Eğitim Sisteminin Gelişmesine Tarihî Bir Bakış.**

UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı

1965 **Osmanlı Devletinin İlimiye Teşkilâtı.**

ÜLKEN, Hilmi Ziya

1966 **Türkiye’de Çağdaş Düşünce Tarihi.**

ÜLKÜSAL, Müstecib

1991 “Büyük Düşünür ve Öğretmen Gaspıralı İsmail Bey”
Türk Kültürü, Sayı 227-228, Mayıs-Haziran, s.91-98.

YARKIN, İbrahim

1964 “Türkistan’ın Eğitim ve Kültür İşlerine Bir Bakış”
Türk Kültürü, Sayı 18, Nisan, s.137-145.

YÜCEL, H. Âli

1995 **Türkiye’de Orta Öğretim.**

EK-1

سليم ثابت افندي

İHCAN SUNGU
KITAPLARI

—o— رهنمای معالمن —o—

—o—

(صبیان مکتبپرینه مخصوص اصول تدریس)

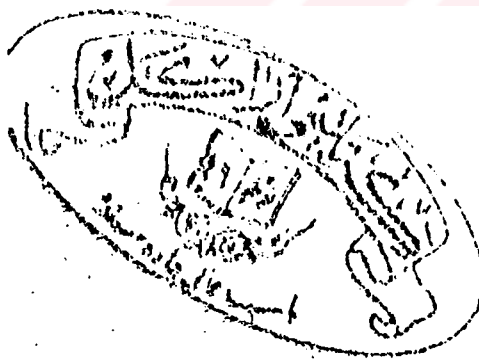
﴿ اثر سلیم ثابت ﴾

(عن اعضای مجلس کبیر معارف)

1340/2/6

İLLİ BİBLİYOTEK

1299

الف بای عثمانی

(صبیان مکتب لرینه مخصوص صدر)

از سید سلیم قاریت

۱۲۹۱

Ture - 1232

﴿ يانكى الفباى تركى ﴾

﴿ صبى لىر مكتب لىر يندى مخصوص صدر ﴾

(اثر سليم ثابت دن ترجمه وانتخاب ابدلشدر)

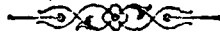
قزان

اونيويرسيتى ننگ طبع خانه سنه باصمه اولنمشدر

۱۱۹۴ نچى يلدە

A G A N I D I R

تاریخ عثمانی

صیوان مکتبہ رینہ مخصوصدر

اثر سلیم ثابت

عن اعضای مجلس کیر معارف

سازمان صرف عثمانی

۱۳۰۷ / ۱

۱۳۲۱ / ۱۱ ۱۹۷۵

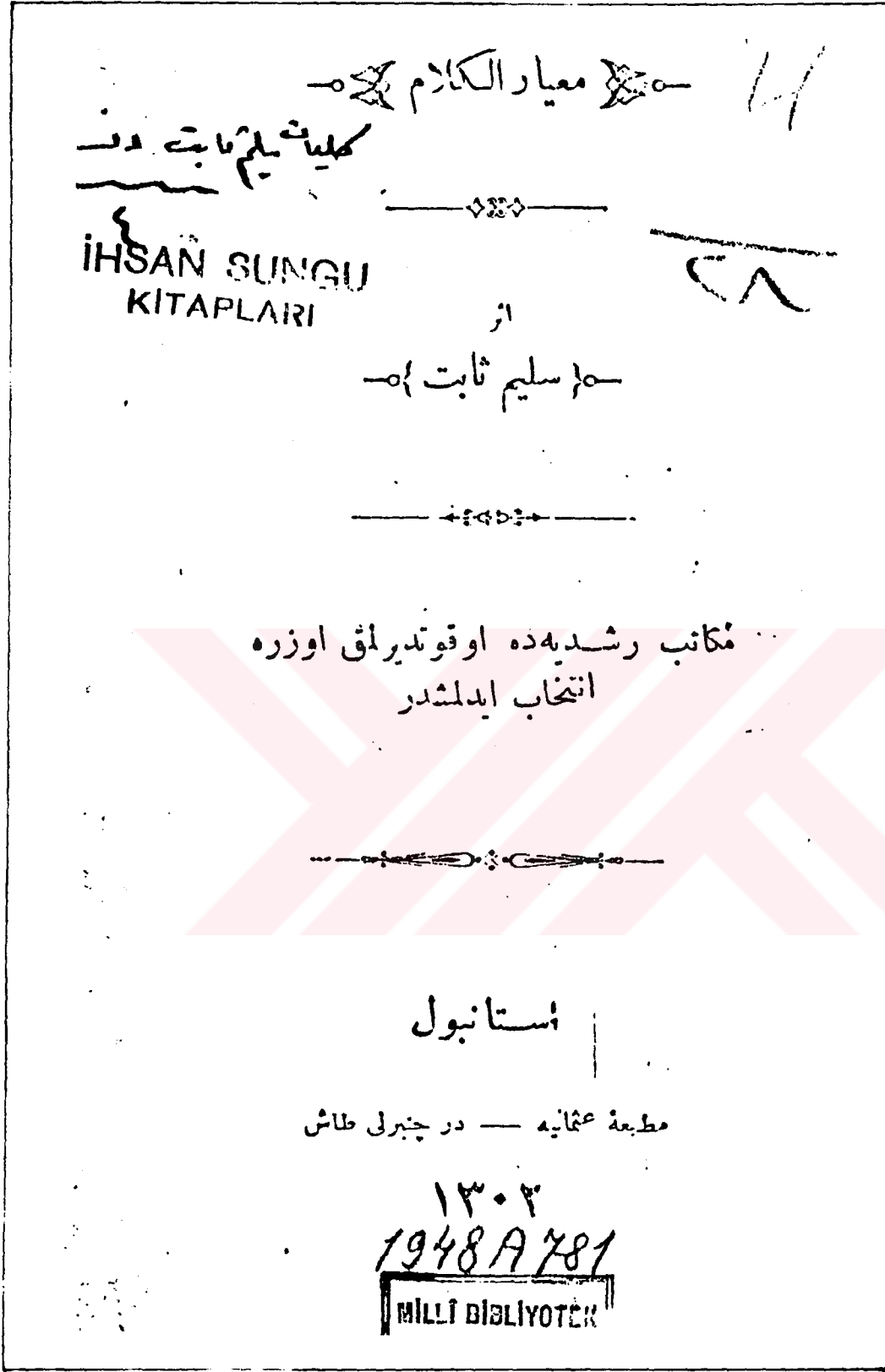
سليم ثابت

مدیر مکتب دشتی

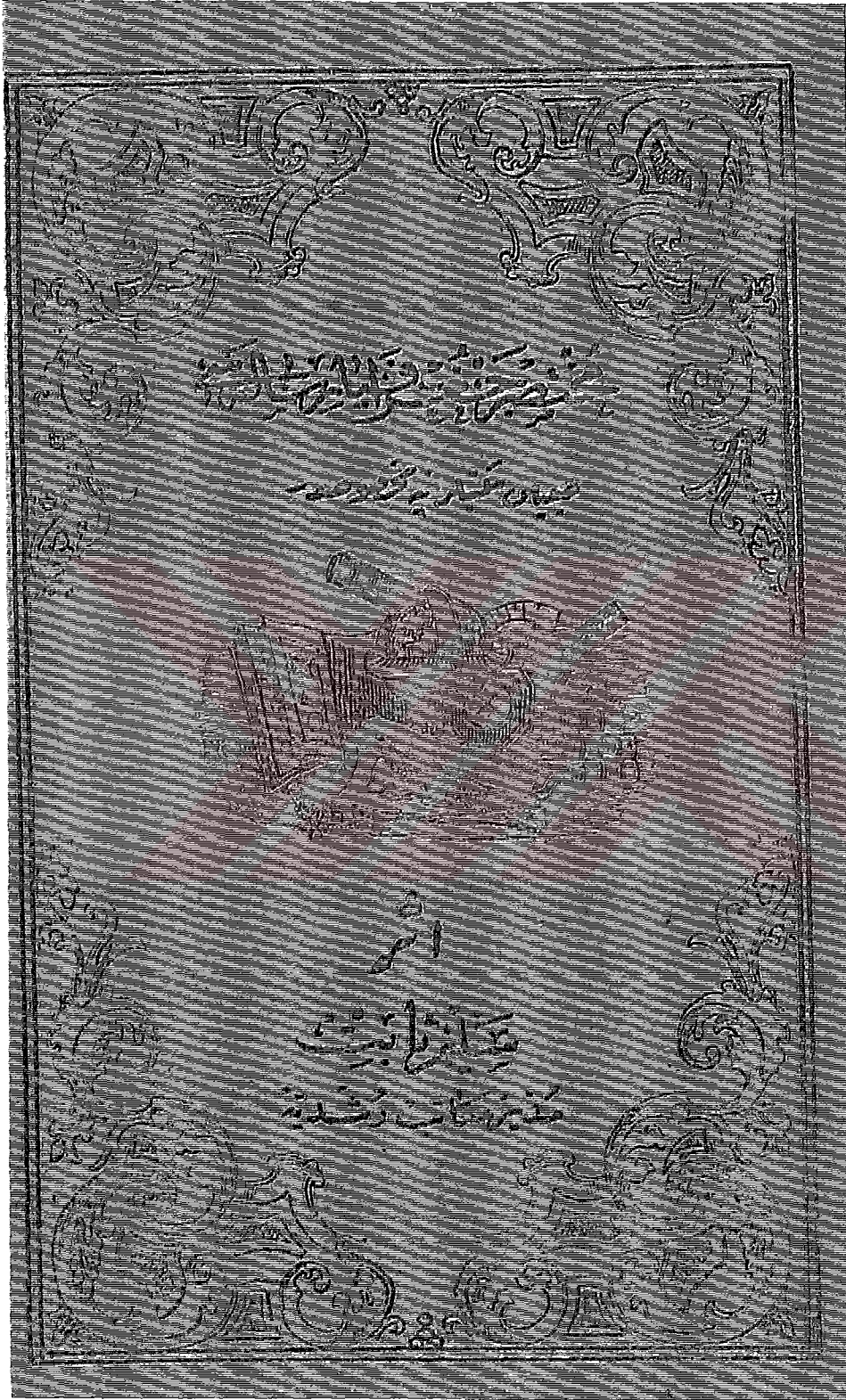
(مطبعة عثمانیه طبع اولمشر)

۱۳۰۷

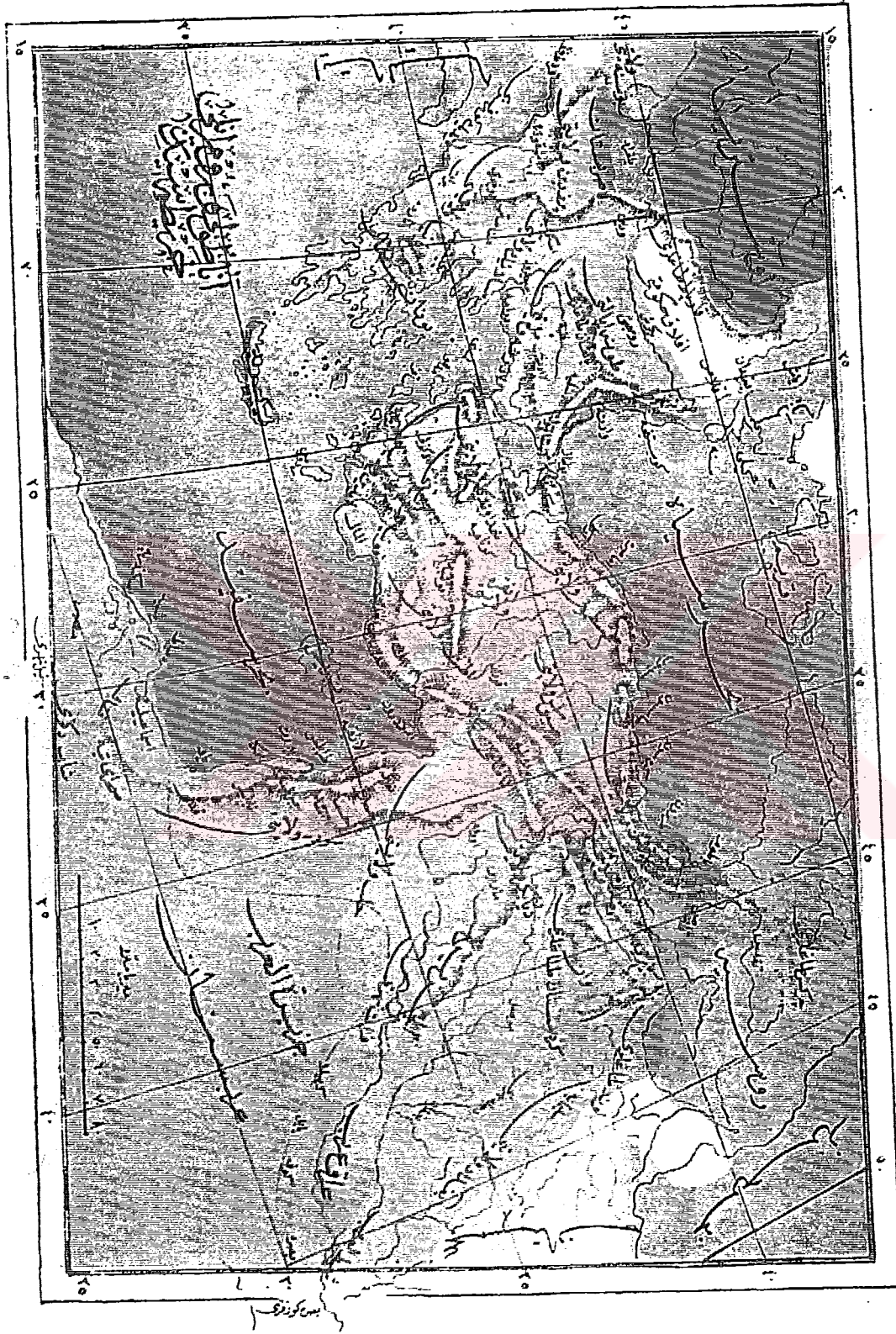

Miyârü'l Kelâm

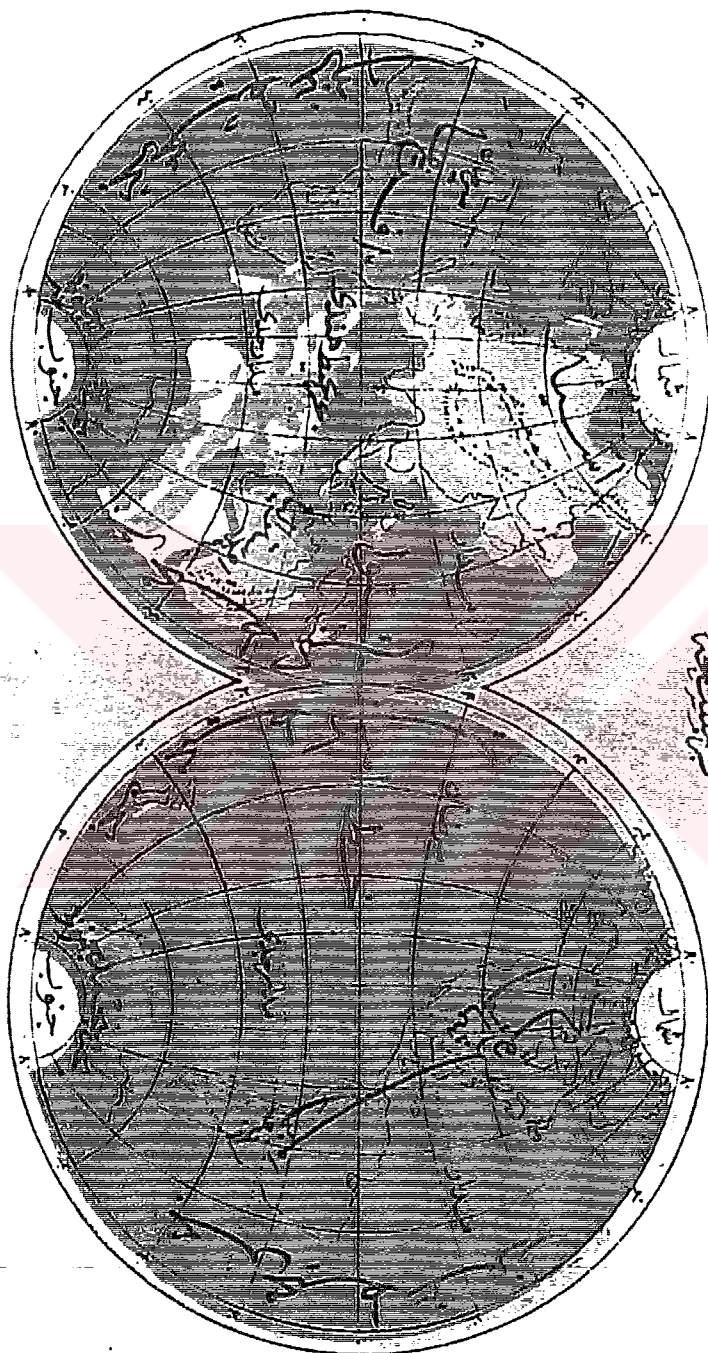
T.C. YIKSEKÖĞRETİM KURULU
HUKUMİ YERLERİ

Muhtasar Coğrafya Risâlesi

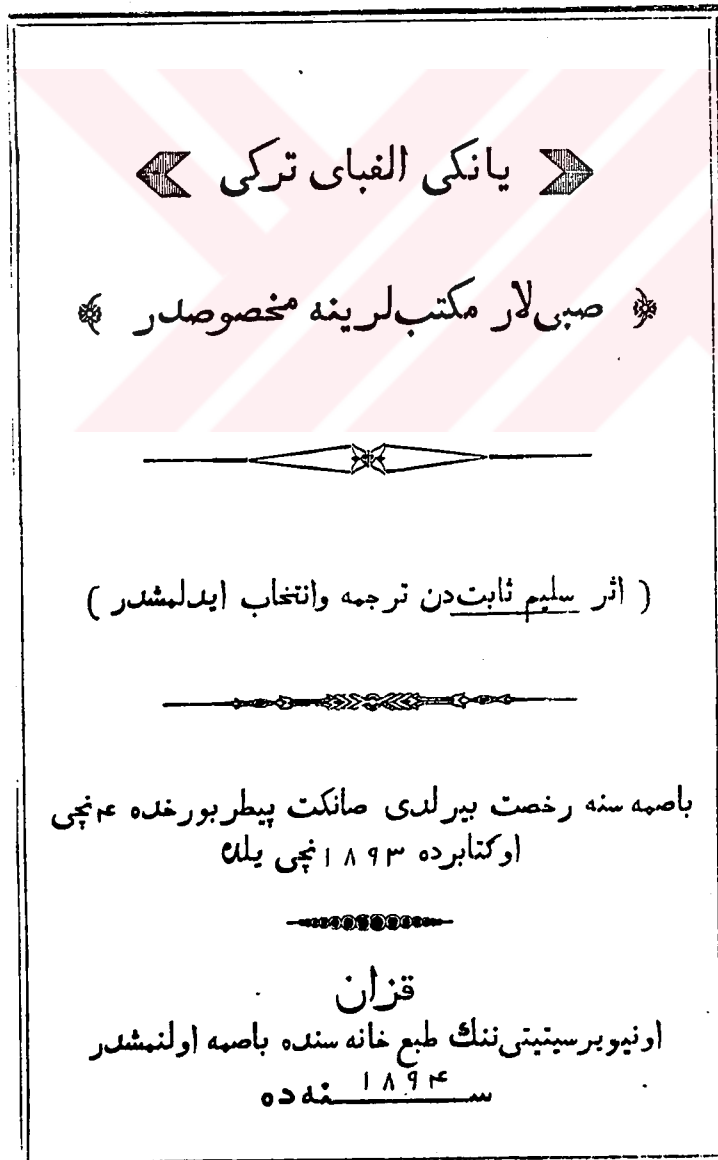

Sıbyan mektepleri coğrafya ders kitaplarında kullanılan ilk harita
(Muhtasar Coğrafya Risâlesi'nden)

EK-2

Selim Sâbit Efendinin Elifbâ-yı Osmânî adlı eseri 1894 yılında sadeleştirilerek Yengi Elifbâ-yı Türkî adıyla Kazan'da yayınlanmıştır. Tarafımızca tesbit edilen bu eser Helsinki Üny. Lib. Slavonic POB 37 (Neitsytpolku 1B) numarasıyla kayıtlıdır.

معلم کا تئيه

معلوم اوله كه اول زمانده الف باده كوسترلكان حرف لرننگ حسابي بكرمي سكر ايدى. اما (پ چ ژ ك نك) حرف لرى دخی تليزده استعمال اولنقى سيبندن آنلرى دخی الف باده كوسترلب حرف لرننگ حسابي اوتوز اوچ كا ايرشش در (گ) ثانی فارسی ديب آنالشد هم (نك) صانكراو كانی ديب آنالشد. اوشاندان اسكى الف باده بالفز (ـــــ) مركلرى كوسترلب تركى نلده مستعمل مركه اورزنه حرف كوسترلكنندن بو اورنده كوسترملك مناسب كورلدى مثلاً: اوتور اورنه واو تلفظ اولنور مثلاً: قورچ طوب شول بو دوز يوز كبی .

معلوم اوله كه حروف هجا آست اوست اوتورلرى ننگ اسم لرى ايله ايندكلنيوب بلكه حرف لرننگ مركلرى ننگ طلوش لارى بركده ايتلوب ايندكلنوركا تيوش در مثلاً: اسكى عادت اوزره (ب اوستونه) ب (پ آستينه) ب (ب اوتوره) ب ديب ايندكلنوركا تيوش توكل

بلكه

بلكه (ب آ) ب (پ ا) ب (ا) ب (ا) ب ديب ايندكلنوركا تيوش. اوشاندان حرفه ايله ايندكلنوركا (ب الف اوستونه) با (پ ي آستونه) پ (ب واو اوتوره) بو ديب ايندكلركا تيوش توكل. بلكه (ب آ) با (پ ئى) پ (ب او) بو ديب ايندكلنوركا تيوش.

ايمدى اوشبونده بيان قيلنش وجه اوزره حروف هجا يعنى الف با حرف لرى تعليم اولندقدن صكره ينهده كلمه وكلام لرنى اوگرتدكده شاكردلركا كوسترب اول مرتبهده صبى لار اوزلرى اوزلرنين آنكلارغه هم اوزلكنندن اوقورغه آنشدر رغه تيوش در .

اصول تعليمده اوشبوندين سملراك طريق يوق مهارت معلم صبيان ننگ فليينه قوه وبرب زكاوتنى آرطدور قنطن .

ب

كَمَ كَمْ كَا كَافَ كَسَ كَسَا	قَمَ قَمْ قَا قَافَ قَسَ قَسَا
كَمَ كَمْ كَا كَافَ كَسَ كَسَا	قَمَ قَمْ قَا قَافَ قَسَ قَسَا
كَمَ كَمْ كَا كَافَ كَسَ كَسَا	قَمَ قَمْ قَا قَافَ قَسَ قَسَا
كَا كَامَ كَانِ كَانَسَ كَانَسَا	قَا قَامَ قَانِ قَانَسَ قَانَسَا
كَبِ كَابِ كَبِلَ كَبَسَ كَبَسَا	قَبِ قَابِ قَبِلَ قَبَسَ قَبَسَا
كَوِ كَوَامَ كَوَانِ كَوَانَسَ كَوَانَسَا	قَوِ قَوَامَ قَوَانِ قَوَانَسَ قَوَانَسَا

١٢

مَلَّ مَلَمَ مَلَانِ مَلَانَسَ مَلَانَسَا	لَمَّ لَمَمَ لَمَانِ لَمَانَسَ لَمَانَسَا
مَلَّ مَلَمَ مَلَانِ مَلَانَسَ مَلَانَسَا	لَمَّ لَمَمَ لَمَانِ لَمَانَسَ لَمَانَسَا
مَلَّ مَلَمَ مَلَانِ مَلَانَسَ مَلَانَسَا	لَمَّ لَمَمَ لَمَانِ لَمَانَسَ لَمَانَسَا
مَلَّ مَلَمَ مَلَانِ مَلَانَسَ مَلَانَسَا	لَمَّ لَمَمَ لَمَانِ لَمَانَسَ لَمَانَسَا
مَلَّ مَلَمَ مَلَانِ مَلَانَسَ مَلَانَسَا	لَمَّ لَمَمَ لَمَانِ لَمَانَسَ لَمَانَسَا
مَلَّ مَلَمَ مَلَانِ مَلَانَسَ مَلَانَسَا	لَمَّ لَمَمَ لَمَانِ لَمَانَسَ لَمَانَسَا

١٣

۱۶

قزنا	قزبه	قوزه	قزان	قیزان	قوزان
عنا	عنی	عمو	عمد	عماد	عمود
عشا	عشی	عشو	عشر	عشر	عشر
عبا	عبی	عبو	عبر	عبر	عبور
طها	طهی	طومہ	طبار	طبیار	طومار
طفا	طیفه	طوقه	طغار	طیغر	طوقور
طرا	طری	طوره	طراق	طریق	طرق
طبا	طبیه	طوبه	طبی	طباق	طوباق
صلا	صالی	صوله	صلا	صیلر	صولر
صفا	صفی	صوفه	صفر	صفر	صفور
صرا	صبره	صوره	صارم	صبرم	صورم
صبا	صبی	صوبه	صباح	صبح	صبح
سبا	سی	سبو	سر	سیر	سور
سنا	سفی	ساقو	سفر	ستیر	ستور

قشا

۱۷

بیما	هجا	مها	ملا	منا	کسا	کجا	قشا
بیم	هچی	مهی	ملی	مشی	کسی	کیچی	قیشه
یمه	هجه	مهو	موله	منو	کوسه	کوجه	قوشه
بمن	هجار	مهار	ملاک	مثل	کسر	کچر	قشار
بیمین	هجر	مهر	ملاک	مثال	کیسر	کچر	قیشار
بیان	هاجر	مهر	ملوک	منول	کوسر	کوچر	قوشار

❖ آدم نئای اعضاسینه دائر سوزلر ❖
 باش ساج مانکلای فاش کوز کربک بورون آغز
 تل تش ایرن قولاق میی بانکاق چیکه اییلاک
 اینک باش موین بوغاز بلاک ترساک قول اوج
 قول آرقاسی بارماق ترناق بیل تر آباق .
 یازماق صرماق ئیزمک طوزماق بیرمک
 صورماق بیلیمک کورمک توتنق طاباق .
 قول تونار کوز کورر ایکان یازماق صرماق کرکدر
 اوققان یازغان کشی هر یرده راحت طابار - نادان کشی
 هر یرده محنت طابار - تل بر قولاق ایکی بس
 بر سوبله ایکی طنکلا - اولوغ باش ننگ دردی اولوغ بولور .

❖ یرکا دائر سوزلر ❖
 طاق طاش توفراق طوزان قم بالیق ازبیر (کرج)
 توبه نور چاپر چمن اولن اوت آغاچ قواق
 یافراق صو هوا دینکز آیرمق کول یلغه طاشو
 سبل انسان حیوان معدن قازمق بارمق طاباق
 دونمک بر ایلنور طاشو (سبل) آغار قوم اوچار

کوتزلور

کوتزلور - هر آدم اشل بکنی طابار - طاش یرنه قیست
 این کوک فیلده دینکزکا آت - بالاق لار بلمسه خالق بلور
 (یعنی الله تعالی بلور) هر طلاغغه منمک ننگ اینماکی باردر
 وهر اینمک ننگ منماکی باردر - دینکزکا نوشکان بلانغه
 صار بلور

❖ کوک لکا دائر سوزلر ❖
 کوک قویاش آی بولدر هوا بولوط فار بوز
 یغور کوک کوکراؤ یاشین صراط کوپری (ترکجه ایه
 قوشاق - عربجه قوس قزخ) بیل داؤل کوکرامک چاقمق
 باغفق اسبک بیل ایسر کوک کوکراؤ یغور یاغار طامچی
 کول بولور یغور دن قار ایکان - بوز یاوغانغه اوچراخان .

❖ زمان غه دائر سوزلر ❖
 بل آی آطنا پاکه جمعه سکون ساعت دقیقه
 مینوت ثانیه - سیکوند کپچه کوندز ایرته کپچ یاز
 جای کوز قش معتدل هوا صوفوق اسی قرائقونق
 یاققولق بللر وقتلر بیک تیز کلور کینار کچار
 باش لک زمان قوش کبی اوچار بوکونکی اشنی صباحغه

قالدرمه - صباح ننگ اوزاشى باردى - اى جان اوظلوم
كون بوكون - ساعت بوساعت - طورما قش يار اوقوبياز .
﴿ اعتقادغه دائر سوزلر و كلاملر ﴾
تنگرى تعالى فرشته كتاب پيغمبر دين ايمان اسلام
مذهب طهارت نماز روزه حج زكات قبله كعبه -
قيامت ميزان سؤال حساب صراط كچمك كرمك
كورمك اينانق اويانق (بىرى و كوكنى و بارچه
بارلقنى يارانقان حق تعالى بىردر آنه هيج كىرنك اورتاق
لقى يوقدر آننك فرشتهلرى و بىزله كوندردىكى كتاب
لرى و پيغمبرلرى و قيامت كونى حقدى اينكو و ياوزهر
بىر نرسه تنگرى تعالى دن كلوب ازلله هر نه مراد ايندىسه
اوله چقدر اولدكدن سنكره بىنه ترليك درست در (محمد
صلى الله عليه وسلم الله ننگ قولى و سوكلو پيغمبرى
واپچيسى در .

﴿ وظائف اساسيه ﴾

بىزلى يوقدن بار قيلغان الله تعالى ننگ امربنه اطاعت
قيلو تىوش (الله تعالى ننگ امربنه اطاعت قيلو

شول

شول قرآن كريمده بلدىدىكى اينكو اشرلى اشللك
وياوز اشرلردن صافلانق هم پيغمبر مزننگ كوستردىكى
يول ايله يورمك ايله در .
ايمدى اينكو اشرلرنى اشلاب ياوز اشرلردن صافلانوب
حق سبحانه و تعالى كا بيون صونقان بىندىلر دنيا و آخرت
زخمتلرندن قورتلوب دنيا و آخرتده مقبول و معتبر
بولورلار .

﴿ ايكنچى وظيفه ﴾

آتا آناغه و قدداش اوروغ لارغه اطاعت قيلوب بارچاسنى
سومك كرك و دىنى آنلردن اوزنى سودرلك اشر قىلىق
تىوش آتا آناغه اطاعت آنلر ننگ سوزلرنى و نصيحت
لرنى توتىق بله بولور آنلر كورستان توغرى بولدىن
يورمك بله بولور وقت لرنى بوش كچورماين اوقوب
يازمق بله بولور .
ايمدى طريش اوقوب بىخشى يازغان بالانى آناسى آناسى غنه
توكل بارچه خلق سوبار بونده شك يوقدر .

❖ اوچونچى ۋظيفه ❖

استاذخه خله كا اطاعت قىلىق اولوغ لارغه رعایت كچوكلاركا
مرحمت وشفقت ايتىكدر (استاذخه خله كا اطاعت نچوك
بولور؟ هر وقت استاذنىڭ خله نىڭ رضاغن آلورغه
طرشپ اول بيركان سبق لرنى درس لرنى كونكل بيرب
اوقورغه بىخى بلوركا طرشى كرك و سىقىداش شريكلر
ايله بر توغانلركى كچىنىڭ كرك . اولوغ لارغه رعایت
قىلو نصيحت لرنى توتوب هر بيرده آنلرغه حرمات ايتىكله
بولور . كچوكلاركا مرحمت آنلرنى توغرى بولغنه صالحوب
بىخى نصيحت ودرست كىنىكاش بيرب ياردم ايتىك ايله
حاصل بولور .

❖ دورتيچى ۋظيفه ❖

وطن كا محبت - يعنى بر آدم توغان اوسكان ملىكنى
وشهرداش ياكه قربة داش لرنى سولمىكدر . وطن كا محبت
شول ملىكت پادشاهنه و قانونلاركا اطاعت ايتىب ملىكنى
توغرى سولمىكده مال و جانى ايله خدمت ايتىكدر .
شهر داش لرنى محبت فقيرلاركا ياردم ايتىب و باي لرنى ايله

خوش

خوش كچىنوب جملە سى نىڭ راخترىنى تلىمىكدر .

❖ بشنچى ۋظيفه ❖

هر كىسسه اوزى نىڭ سوزى نده اشنده توغرى بولمىق
نيوش در (سوزى نده توغرى لىق اصلا يالغان سوزلىكلى
قىلغان وعلا سنى بيرىنه كلنوركاى . ابدى توغرى آدمى
هر كىم سوبار اما يالغان چى دن يلان كورمىش كى قاجارلر .
اشنده توغرى لىق كار و كسىبىنه حيله قاندىرماين هر حاله
راست بولمىكدر .

❖ زمان غه دائىر سوزلر ❖

(جواب)	(سؤال)
بر بل اون ايكى آى در	بريل نچه آى در
بر آى اوتوز كون در	بر آى نچه كون در
بر هفته يدى كون در	بر هفته نچه كون در
بر كون كچى ايله يعنى تا و لك يكرمى دورت ساعتدر	بر كون نچه ساعتدر

بر ساعت نجه دقیقه یعنی مینوتلر	آلتش دقیقه در
بر دقیقه نجه ثانیه یعنی سیکوندلر	آلتش ثانیه در
کونلر ننگ آطلری اسملری نهر	جمعه شنبه یکشنبه دوشنبه سهشنبه چهارشنبه پنجشنبه ترکجه جمعه - جمعه ایزنه سی پازار بازار ایزنه سی صالی چهارشنبه پنجشنبه
نجه تورلو آی حسابغه آلتوب یورنله	ایکی تورلو آی یورنله
بو ایکی تورلو آی لری نچو کدیب آطلر	عرب هم رومی آیلری در
عربی آی لری نه حساب ایله	قمر یعنی آی حسابی ایله در
بو آی لرننگ اسملری نچو ک	محرم صفر ربیع الاول ربیع الآخر جمادی الاول جمادی الآخر رجب شعبان رمضان شوال ذی القعدة ذی الحجه

رومی

رومی آی لری نه حساب ایله یورلرننگ اسملری نهر	قویاش یوروشی حساب ایله مارط آپریل مای اییون اییول آغوست سنتابر اوکتابر نویابر دیکابر غنوار فبرال (ترکجه) مارت نیسان مایس حزیران تموز آغوستوس ایلول تشرین اول تشرین ثانی کانون اول کانون ثانی شباط
عربی ده یل باشی نه کوندلر	محرم آبی ننگ اول کونی در
رومی ده یل باشی نه کوندلر	مارط آبی ننگ اول کونی در روسیه ده وبعض افرنج ملکنلرنده غنوار ننگ یعنی کانون ثانی ننگ اول کونی در
بریل نجه فصل در	دورت فصلدن عبارتدر
فصللرننگ اسملری نهر	یاز جای کوز قش
بر فصل نجه آی در	اوج آی دن عبارتدر
یاز آی لری قایسی لری در	مارط آپریل مای

باتکی القیای ترکی ۲

جای آری قایسی لری در	ایبون ایبول آوغوست
کوز آری قایسی لری در	سنتابر اوکتابر نویابر
قش آری لری قایسی لری در	دیگابر غنوار فیبرال
یاز فصلی چوک بولور	اولن لر اوسار ساچکلر
جای فصلی چوک بولور	آچلور
کوز فصلنده نه بولور	اسی لك باصار ایگن لر
قش فصلنده نه بولور	چیلور
	یافراق لر قویا ور باغچه لر
	بولور
	قارباغار هوالر صووق بولور
❖ یرکادائر سوزلر ❖	
یرنی بلدیره تورغان علم کا	علم جغرافیا دیرلر
نه دیرلر	ممکنت لر ننگ اسم لری ایله
جغرفیا نه دن بحث ایثار	چنگان محمولاندن واهالی
	سی ننگ مقدارندن دولت
	ومذهب لرندن بحث ایثار
یر ننگ شکی چوک در	جومغاک کبی بر بورارلندر
یر ننگ نه قدرنی صو	دورت بو کلدن اوج بو ککنی

بر

یرنجه قطعه وکیساک کا	بش قطعه کا بو لنشدر
بولنشدر	
بویش قطعه ننگ اسم لری	یاؤروپا آسیا آفریقا
نه در	آمریقا آفستریا
یاوروپا قطعه سی چوک	باشته دورت قطعه دن اعلی
صوی وهواس چوک	راغی در
تورغراغی چوک	غایت لطیف ومعتدلر
	یخشوی وغایت محمولداردر
یاوروپا اهالیسی چوک	یعنی ساچکلان ایگن طارودن
یاوروپا ده نه قدر آدم وار	کوب برکة چقار
پینر بورغ قایسی قطعه ده	اهل هنر ورنگری آق در
قزان قایسی قطعه ده	اوج بوز اوتوز ملیون
اسلامبول قایسی قطعه ده	یاوروپا قطعه سنده در
آسیا قطعه سی چوک	یاوروپا قطعه سنده در
خالق چوک	اولهم یاوروپا قطعه سنده در
آسیا ده نه قدر آدم بار	یاوروپا دن آرتق اولوغ
	غایت زبرک زکی وتوس لری
	آق در
	سکر بوز ملیون مقداری

اسكدار قايسى قطعه ده	آسيا قطعه سنده
آفرينا قطعه سى چوك	ياوروپا دن اوج اولوش آرتق
اهاليسى خلتى چوك	كوبر اكي وحشى ونوس لرى
آفريناده نه قدر آدم بار	قارادر
مصر قايسى قطعه ده	ايكى بوز مليون
آمرينا قطعه سى چوك	آفرينا قطعه سنده در
آمرينا قايسى تاريخده	آسيادىن قالايىڭ اولوغى در
طالبان	توقز بوز سكر تاريخنده
	هجري ايله ومنكده دورت
	يوز تو قسان ايكي ده رومى
	ايله
آمريناده نه قدر آدم بار	تو قسان مليون
اهاليسى و خلتى چوك	وحشى ونوس لرى قارادر
افسترا اليه يعنى فلينك قطعه	ياوروپا قدر بر آطاؤدر
سى چوك	بش مليون يارم
افسترا اليه نه قدر آدم بار در	بر مليارد بش يوز ادىن مليون
بتون دنيا ده قدر آدم بار	
❖ حوايج ضرورية ❖	
حوايج ضرورية نه در	آدم بالاسينه كراكل
	نرسه لدر

آدم

آدم بالاسينه نه نسنه لرى بيك	آشام لى اچم لك كيه چك
كر كر	كيم تور اچاق اورن
آدم بالاسى نىڭ آشاملىقى	ايگن اورن لارى ايت ىش
نهدر	
بونلر چوك حاضر لنور	زراعت و هنر واسطه سيلاه
زراعت ديب نيه ايتورلر	ايگن ايگوب اورماغه ايتورلر
صنعت ديب نيه ايتورلر	قول وغيرى اعضا لرى ايله اش
طامنى چوك آشامق كرك	قيليق غه ايتورلر
نچه ساعت صابىن بر آشامق	نه آرز و نه كوب
كرك	بش با آلتى ساعته ده بر مرتبه
كيبه چك كيم نه نسنه دن	يوندن مامق دن وغيرى لردن
نوزلور	بر طاقم صنعتلر واسطه سيلاه
كيبه چك كيم چوك حاضر لنور	پل نىڭ فصلينه موافق هم پاك
كيبه چك كيم چوك بولور غه	وتيمىز بولور غه تيوش
تيوش	قش كيم لرى سالوب نچكه
جاي ابرشكاج نه قيلور غه تيوش	كيم لرى كيمك تيوش هوا
	بوزلور ايسه پنه قشقى
	كيم لرى كيمار كا تيوش

קָדְשׁוֹ יְהוָה אֱלֹהֵינוּ יְהוָה אֱלֹהֵינוּ
 יְהוָה אֱלֹהֵינוּ יְהוָה אֱלֹהֵינוּ
 יְהוָה אֱלֹהֵינוּ יְהוָה אֱלֹהֵינוּ
 יְהוָה אֱלֹהֵינוּ יְהוָה אֱלֹהֵינוּ
 יְהוָה אֱלֹהֵינוּ יְהוָה אֱלֹהֵינוּ
 יְהוָה אֱלֹהֵינוּ יְהוָה אֱלֹהֵינוּ

מִלְּפָנֶיךָ יְהוָה
 מִלְּפָנֶיךָ יְהוָה
 מִלְּפָנֶיךָ יְהוָה
 מִלְּפָנֶיךָ יְהוָה
 מִלְּפָנֶיךָ יְהוָה
 מִלְּפָנֶיךָ יְהוָה

حساب

عيسى	موسى	يعيسى	مجرى	معنى	مولى
دعوى	فتوى	تقوى	أولى	أخرى	عقبى
أنبياء	أولياء	أصدقاء	وزراء	حكماء	عقلاء
حافله	ماوله	غافله	عافله	مائده	فائده
جاء	جاء	جاؤا	جى	جيثا	جيثوا
سوداء	همراء	صفراء	وساؤل	مساؤل	دلاؤل
بناء	سباء	صفاء	فته	ماؤه	فجاءه
بد	مرء	جزء	بئر	ذئب	سور
مسؤل	ماكول	ماخوذ	منشا	مبدا	ملجا
سائل	ماؤل	قائل	لئال	مال	سؤال
راس	باس	كاس	رؤس	يؤس	كؤس
أمر	أمر	مامور	أجر	أجر	ماجور

٣٨

حساب حروف	حروف قمرية	الظواهر قمرية	الظواهر قمرية	حساب حروف	حروف شمسية	الظواهر شمسية	الظواهر شمسية
١	ا	انسان	الانسان	١	ن	نار	النار
٢	ب	برد	البرد	٢	ز	زوب	الزوب
٣	ج	جامع	الجامع	٣	د	دعاء	الدعاء
٤	ح	حسن	الحسن	٤	ذ	ذكر	الذكر
٥	خ	خير	الخير	٥	ر	رحمة	الرحمة
٦	ع	عقل	العقل	٦	ز	زهن	الزهن
٧	غ	غالب	الغالب	٧	س	سيف	السيف
٨	ف	فقر	الفقر	٨	ش	شرف	الشرف
٩	ق	قلم	القلم	٩	ص	صبر	الصبر
١٠	ك	كاتب	الكاتب	١٠	ض	ضبط	الضبط
١١	م	مالك	المالك	١١	ط	طالب	الطالب
١٢	و	وجود	الوجود	١٢	ظ	ظاهر	الظاهر
١٣	هـ	هواء	الهواء	١٣	ل	ليل	الليل
١٤	ي	يوم	اليوم	١٤	ن	نهار	النهار

٣٩

بوندن توبانگی لری صبی بالارغه یادغه آلدور

اَبجد هوز حطی کَلَمَن

سَعَفَص قَرَشَت تُخَد ضَطَن

اَبجد نَنک بارچه حرف لری حسابغه یوری در

ا	ب	ج	د	ه	و	ز	ح
۱	۲	۳	۴	۵	۶	۷	۸
ط	ز	ک	ل	م	ن	و	ح
۹	۱۰	۲۰	۳۰	۴۰	۵۰	۶۰	۷۰
ع	ف	ص	ق	ر	ش	ت	ث
۸۰	۹۰	۱۰۰	۲۰۰	۳۰۰	۴۰۰	۵۰۰	۶۰۰

ن

ش خ ذ ض ظ غ
۱۰۰۰ ۶۰۰ ۷۰۰ ۸۰۰ ۹۰۰ ۱۰۰۰

فَتَبَارَكَ اللَّهُ أَحْسَنُ الْخَالِقِينَ...

نمازغه نیت لب قولاف یومشان لارینه چه
قول لارین کوناروب الله اکبر دیب تکبیر
اینکاج اوقولور دعا بودر

سَبَّحَانَكَ اللَّهُمَّ وَبِحَمْدِكَ وَتَبَارَكَ اسْمُكَ وَتَعَالَى جَدُّكَ
وَلَا إِلَهَ غَيْرُكَ

التَّحِيَّات

التَّحِيَّاتُ لِلَّهِ وَالصَّلَوَاتُ وَالطِّبْيَاتُ السَّلَامُ عَلَيْكَ أَيُّهَا

﴿ ٤٢ ﴾

النَّبِيِّ وَرَحْمَةِ اللَّهِ وَبَرَكَاتِهِ السَّلَامُ عَلَيْنَا وَعَلَى عِبَادِ
اللَّهِ الصَّالِحِينَ ﴿١﴾ أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَأَشْهَدُ
أَنَّ مُحَمَّدًا عَبْدُهُ وَرَسُولُهُ ﴿٢﴾ اللَّهُمَّ صَلِّ عَلَى مُحَمَّدٍ
وَعَلَى آلِ مُحَمَّدٍ ﴿٣﴾ كَمَا صَلَّيْتَ عَلَى إِبْرَاهِيمَ وَعَلَى
آلِ إِبْرَاهِيمَ إِنَّكَ حَبِيدٌ مَحْمُودٌ ﴿٤﴾ اللَّهُمَّ بَارِكْ عَلَى
مُحَمَّدٍ وَعَلَى آلِ مُحَمَّدٍ ﴿٥﴾ كَمَا بَارَكْتَ عَلَى إِبْرَاهِيمَ
وَعَلَى آلِ إِبْرَاهِيمَ إِنَّكَ حَبِيدٌ مَحْمُودٌ ﴿٦﴾
رَبَّنَا إِنَّا فِي الدُّنْيَا حَسَنَةٌ وَفِي الْآخِرَةِ حَسَنَةٌ وَقَدْ آتَيْنَا
عَذَابَ النَّارِ ﴿٧﴾
رَبَّنَا اغْفِرْ لِي وَلِوَالِدَيَّ وَلِجَمِيعِ الْمُؤْمِنِينَ وَالْمُؤْمِنَاتِ
يَوْمَ يَقُومُ الْحِسَابُ ﴿٨﴾

طعامدن

﴿ ٤٣ ﴾

طعامدن صونك اوشبو دعائى اوقوغاى ﴿١﴾
اللَّهُ لَطِيفٌ بِعِبَادِهِ يَرْزُقُ مَنْ يَشَاءُ وَهُوَ الْقَوِيُّ
الْعَزِيزُ ﴿٢﴾ الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي أَطْعَمَنَا وَسَقَانَا وَجَعَلَنَا
مِنَ الْمُسْلِمِينَ بِرَحْمَتِكَ يَا أَرْحَمَ الرَّاحِمِينَ
﴿٣﴾ كَيْجِ بِلَهْ يوقلاغه ياتقانده بو دعائى اوقوغاى ﴿٤﴾
بِسْمِ اللَّهِ الَّذِي لَا يَضُرُّهُ شَيْءٌ فِي الْأَرْضِ
وَلَا فِي السَّمَاءِ وَهُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ ﴿٥﴾ وَدُخَى آيَةِ
الْكُرْسِيِّ اوقوغاى .

﴿٦﴾ ايرته بلان يوقودن تورغانده اوشبونى اوقوغاى ﴿٧﴾
الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي أَحْيَانِي بَعْدَ مَا أَمَاتَنِي وَإِلَيْهِ النُّشُورُ ﴿٨﴾

﴿ ١٤٤ ﴾

أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَحْدَهُ لَا شَرِيكَ لَهُ
 الْبَلَّاءُ وَلَهُ الْحَمْدُ يَحْيَى وَيُحْيِتُ وَهُوَ حَى لَا يَمُوتُ
 يَبْدِئُ الْخَيْرَ وَهُوَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ

﴿ روزه نیتی ﴾

نَوَيْتُ أَنْ أَصُومَ صَوْمَ شَهْرِ رَمَضَانَ مِنَ الْخَيْرِ إِلَى
 الْغَيْرِ خَالِصًا لِلَّهِ تَعَالَى

﴿ روزه فی افطار قیلغانده ﴾

يَا وَاسِعَ الْغَفْرِ اغْفِرْ لِي الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي آعَانِي
 فَصُمْتُ وَرَزَقَنِي فَأَفْطَرْتُ فَاغْفِرْ لِي مَا قَدَّمْتُ وَمَا

اخـرـت

﴿ ١٤٥ ﴾

اٰخِرَتُ اَللّٰهُمَّ لَكَ صَبْتُ وَبِكَ اٰمَنْتُ وَعَلَيْكَ تَوَكَّلْتُ
 وَعَلَى رِزْقِكَ اَفْطَرْتُ (بِرَحْمَتِكَ يَا اَرْحَمَ الرَّاحِمِيْنَ)
 = فَاغْفِرْ لِي مَا قَدَّمْتُ وَمَا اٰخِرَتُ ﴿

﴿ تراویح دعاسی ﴾

اَللّٰهُمَّ زَيِّنَا بِزِينَةِ الْاِيْمَانِ وَشَرِّفْنَا بِشَرَفَةِ الْهِدَايَةِ
 وَالْعِزِّ وَالْاَكْرَمِيْنَا بِفَضْلِهِ صِيَامِ شَهْرِ رَمَضَانَ وَتَقَبَّلْ
 مِنَّا تَرَاوِيحَنَا يَا سَبْحَانَ وَاسْتَجِبْ دُعَاؤَنَا يَا خَنَّانُ
 بِفَضْلِكَ وَجُودِكَ يَا مَنَّانُ بِرَحْمَتِكَ يَا اَرْحَمَ الرَّاحِمِيْنَ ﴿

اوشبو دحانی هر وقتده اوقوغای خصوصا

اذان ايله قلمت آراسنده

اللَّهُمَّ إِنِّي أَسْأَلُكَ الْعَفْوَ وَالْعَافِيَةَ اللَّهُمَّ إِنَّكَ أَنْتَ

عَفُوٌّ يُخَبِّ الْعَفْوَ فَاعْفُ عَنِّي بِرَحْمَتِكَ يَا أَرْحَمَ

الرَّاحِمِينَ

تنام

محكمة تميز حقوق دائره سی اعضاسندن اولوب هیئت مخصوصه میاننده روم ایلی به اعزام اولنان شفیق بك كانون ثانی نهایتلرنده دراجده ارتحال ایلشدر .
مرحوم باطوم اشراف و خاندانندن اولوب فرط نزاکت و عفت و اقتداری ایله معروف ایدی . محکمه تميز اعضالغندن مقدم جانیک مبعونی ایدی .

سلیم ثابت افندی

مجلس معارف اعضالغندن متقاعد سلیم ثابت افندی کچن کانون ثانی نهایتلرنده صاری یارده هدایتک باغئک قارشوسنده کی اقامتگاهنده ارتحال ایدرک جوار حضرت خالده دفن اولمشدر .

سلیم ثابت افندی ادرنه داخلنده سرای ویزه قصبه سی ساکنلرندن وزراعدن محمد اغا نامنده برذاتک اوغلی اولوب ۱۲۴۵ سنه هجریه سنده مذکور قصبه ده تولد ایلشدر . استانبوله کلدکدن صکره بر مدت چرچر جوارنده دارالسعاده اغاسی غضنفر اغا مدرسه سنده اقامت و فاتح جامع شریفنه مداومته تکمیل نسخ ایدرک اجازتنامه و دارالمعلمیندن شهادتنامه اخذیله چیقمش ۱۲۷۲ تاریخنده مشهور خواجه تحسین ایله برلکده تعلیم و تعلم ضمننده درتیوز فرائق معاشله پارسه اعزام اوله رق آلتی سنه اوراده تحصیل ایله شهادتنامه آلمش و عین زمانده پارس مکتب عثمانیسی لسان عثمانی معلمکنی ایضا ایلشدر . ۱۲۷۸ سنه هجریه سندن پارسدن درسعاده عودت ایتمش و ۱۲۷۹ ده التنجی دائره رسومات قلمنه مأمور اوله رق ۱۲۸۱ ده نافع نظارتی طرق و معابر محاسبه جیلکنه و ۱۲۸۴ ده التنجی دائره محاسبه جیلکنه و ۱۲۸۶ ده مجلس کبیر معارف اعضالغنه و عین

مکتب خاطره لری

بزعومیتله حیاته بر ایز براقادن چکیلیورز؛ بوملکت مختلف دورلرده بر جوق رجاله خدمت و فعالیت فرصتی ویرمشدی؛ تنظیمادن سوکرا ایش باشی دییه بیگلرجه والی، متصرف، قائم مقام تعیین اولوندی؛ وظیفه لرندن کوچوک بونوک برر اثر قالان آمرلر، پک آزدرد. بو حکمی رسمی خصوصی هر دائره و مؤسسه یه تردد سز تعیم ایده بیلیرز.

صوک برقاچ سنه ظرفنده مکتبلرک تاریخچه لرینی یازمق ایچون وثیقه آرادق؛ جوق برشی حاضر لاش کورونمه یور. قیمتی تحریر آرقاداشمز علی حیدر پک، دورت بش سنه اول استانبول دارالمعلماتنده خوجالره، اداره هیاتنه، جوجوقلره مکتب خاطره لرینی یازدیرمق ایچون کتبخانه یه بر دفتر قویلمشدی؛ ایسته دیکمز نسبتله چالیشامادق؛ لاکین شیمدی باقیورز: بو تئبث جوق خبرلی اولمش. معلملر برقاچ خاطره یازمشلر؛ هپسک ایجه قیمتی وار؛ مختلف مکتبلر ده چالیشان آرقاداشلره بالخاصه رجا ایدیورز؛ تحصیلرینه، ایلک، اورتا و صوک او قودقلری مکتبلره دائر خاطره لرینی بر دفترده قیصه جه طوبلا سینلر؛ معارف تاریخمیزک فرق الی سنه لک دورده خدمت ایدرلر. بز، استانبول قیز معلم مکتبک کتبخانه سنه قونان دفترده او قودیفمز خاطره لری صاحب لرینک مساعده لر یله مجموعه مزه آلدوز؛ کندیلرینه تشکر ایدمز:

اسکی دارالمعلمینده

خواجهمز سلیم ثابت افندی مرحوم

کتابی معلم رفعت

اوج یوز اون سنه سنده دارالمعلمینه کیرمش ایدم. او زمان دارالمعلمینک تحصیلی ایکینسی ابتدائی، ایکینسی رشیدی، اوجی عالییه اواق اوزره بدی سنه دن عبارت ایدم. مذکور بدی سنه ظرفنده فرقدن زیاده معلمدن درس کوردمه ده یونار میانه ده اک زیاده مرحوم سلیم ثابت افندی بی سوردم؛ مشارالیه دن وکرا پک جوق مستفید اولدم.

معلم کتابانی رفعت افندی به

افندی حضرت آتری سکنه یاقین بر یاشده و ۳۲۴ سنه سی انقلابدن چوق
جمنه دن وقت ایتدی . رسمی دارالمعلمینک بخش اشنجی سنه دوریه سنه شمس
تدریسات مجموعه سنه قویتم در . او نسخه ده (پارس) دمکی رفتا سندن اولوب
بالاخره مکتب مزده حکمت و کیمیا درس لری و یرمش و ایلات دارالفنونلک مدیری
بولمش اولان مشهور خواجه تحسین افندیکن ده رسمی موجود در . مساعد بروقنده
هرایکی سنک آثارینی تحلیلی و فکر لورینی تشریح ایلامک نیتندیم .

الفباسی ، اوزمانه قدر بزده تطبیق ایدیله گلش اولان غایت مضر واور کوتوجی
بر حبا اصوله قارشی یازیش اولدیفی چهتمه باشلی باشنه خیرلی بر انقلابدر . عله
کتابک صوکننده جوجوقدره مونس کله جک طرزده جهلدر ، فقره لر یازماسی اسکي
الفا سیستمنده تصادف ایدیله شلردن دیدر .

مرحوم ، بر قولای اصولی البته کشف ایتہدی اور و پادہ کوردی . ذاتاً بڑہ
کندیسندن اول تورکلردن کیسہ غریب العیاجیانی سیتہنی کوتہ مشدر . پداغورثی
کتابلری او قوماءش در . یکی اصولاری تعقیب الہامہ مشدر . افندیات استانبولدن

EK-4

Gaspirali İsmail Bey

رهبر معالمن

189
3

— یا کہ —

— معلملره یولداش —

و ادراك ایدہ جکی صورتدہ یازلمش و اصول جدیدہ
دریسی و مکتب ادارہ سنی بیلدیرر رسالہ در.

— اثر —

سماعیل بن غصبرینسکی، محرر روزنامہ « ترجمان ».

بلدہ باغچہ سرای.

مہسنہ رخصت برادی. س. پتربورغ ایون ۱ سنہ ۱۸۹۸.

خواجه صبیان

صبیان مکتب لریه مخصوص یکی و یکل اصول الفبا و
درس کتابی در .

(آز و قنده او قومق یازمق و حساب و سید لریه)
مؤلفی

جریده « ترجمان » محرری اسماعیل غصیر سکی

شهر باغچه شرای

— ولایت قریم —

✽ (دوردانجی دفعه باصلدی) ✽

سینه ۱۸۹۴

باصلمه سینه رجعت برلدی. س. یزونیغ یسار ۲۹ ۱۸۹۴

اوروپا مدنیتہ بر نظر موازنہ

محرری

باغیہ سرایدہ [ترجمان] غزنی سی صاحبی

اسماعیل غصہ پر نسکی

دفعہ اولی

فی ۲۰ قلیک

معارف ۶۴ میہ نظارت الملیہ سنک رخصتہ

قسطینہ

۱۳۰۲

مطبعہ ابو الضیا

ЕК-5

КАЗАНСКИЙ ОРДЕНА ЛЕНИНА И
ОРДЕНА ТРУДОВОГО КРАСНОГО ЗНАМЕНИ
ГОСУДАРСТВЕННЫЙ УНИВЕРСИТЕТ
имени В.И. Ульянова - Ленина

НАУЧНАЯ БИБЛИОТЕКА
имени Н.И. Лобачевского

ВРЕМЕННЫЙ БИЛЕТ

№ 69-1807

Действителен с документом, удостоверяющим личность

Выдан тов. Темизэроку Фохри
статсера Тосарашво Р.П.
(место работы и должность)
для входа в читальный зал № 1, 10
сроком на 90 14 октября 1996
8 " октября 1996 г.

Директор
научной библиотеки Мури

T.C.
BAŞBAKANLIK
DEVLET ARŞİVLERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ
Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı

SAYI : B.02.0.ARY.0.10. 406-03/04577

KONU:

İSTANBUL

30.6.1998

Sayın

Fahri Temizyürek
Güvenlik Cd. 59/14
A.Ayrancı/ANKARA

İLGİ : a) 29/6/1998 tarihli form dilekçeniz.

b) Müracaatları Değerlendirme Komisyonu'nun 29.6.1998 tarih ve 74 sayılı kararı.

İlgi (a) da kayıtlı form dilekçenizde belirtilen «Selim Sabit Efendi» konulu Genel Müdürlüğümüz Osmanlı Arşivi'nde 1 yıl süreli araştırma talebiniz ilgi (b) de kayıtlı komisyon kararı ile uygun görülmüştür.

Bilgilerinizi rica ederim.

Necati GÜLTEPE

Genel Müdür a.
Devlet Arşivleri
Genel Müdür Yardımcısı